

เทพศรีหริศ

ทนายความ

DEBSRIHARIS

ADVOCATES

特是哈烈大律師

พระยาเทพวิฑูร

พระยา ศรีวิสาร

พระยา หริศจันทร์

披耶哈烈曾

披耶是威訖

披耶特威吞

PHYA DEB VIDURA

PHYA SRIVISAR

PHYA HARISCHANDRA

ห้องขจร

อ

340.09593

ท256

พิมพ์เป็นอนุสรณ์

ในการพระราชทานเพลิงศพ

พระยาศรีวิสารวาจา ป.ช., ม.ป.ช., ม.ว.ม.

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๘ มิถุนายน ๒๕๑๑

ขอมอบาให้
ห้องขจร สุขพานิช
เทพศรีหรีศ
ทนายความ
DEBSRIHARIS
ADVOCATES

特是哈烈大律師

พระยาเทพวิฑูร	披耶	披耶	披耶	PHYA DEB VIDURA
พระยาศรีวิสาร	耶哈烈	耶是威	耶特威	PHYA SRIVISAR
พระยาหรีศจันทร์	曾	訖	吞	PHYA HARISCHANDRA

4 ค.ก. 2524

สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
สุขุมวิท 23 พระโขนง กรุงเทพฯ 11 โทร. 3921575, 3915058

ห้อง ขจร สุขพานิช

พิมพ์เป็นอนุสรณ์

ในการพระราชทานเพลิงศพ

พันเอกพระยาศรีวิสารวาจา ป.ช., ม.ป.ช., ม.ว.ม.

ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส

วันที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๑๑

* 105526

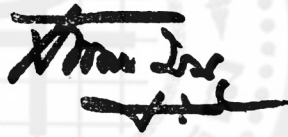

คำนำ

ท่านเจ้าคุณศรีวิสารวาจา เป็นผู้ก่อตั้งสำนักงานเทพศรีหริศ ทนายความขึ้นเมื่อวันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ณ ตึก บี.เอ็ม.ซี. เซิงสะพานพิทยเสถียร ตลาดน้อย จังหวัดพระนคร โดยร่วมกับพระยาเทพวิฑูร อดีต รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม และพระยาหริศจันทร์ อดีตกรรมการศาลฎีกา ทั้งได้นำรูปป้ายชื่อสำนักงานแผ่นแรกมาพิมพ์ไว้ที่หน้าปกหนังสือเพื่อเป็นอนุสรณ์ ต่อมาเมื่อท่านผู้ร่วมก่อตั้งทั้งสองท่านถึงแก่ถึงอนิจกรรมไปแล้ว ในปี พ.ศ. ๒๔๙๖ จึงได้ย้ายสำนักงานมาตั้งอยู่ที่ตึกเลขที่ ๓๔ อาคาร ๕ ถนนราชดำเนินกลาง อันเป็นที่ตั้งปัจจุบัน ความเจริญก้าวหน้าของสำนักงานในตอนนี้ ได้อาศัยชื่อเสียงและเกียรติคุณของท่านเจ้าคุณเป็นมูลฐานสำคัญตลอดมา การจากไปของท่านผู้มีพระคุณโดยกระทันหันเช่นนี้ย่อมนำความเศร้าโศกสลดใจมาสู่ผู้ร่วมงานทุกคน และนับว่าเป็นการสูญเสียอย่างใหญ่หลวงของสำนักงานนี้ ในโอกาสที่ได้มีการพระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าคุณ คณะทนายความในสำนักงานนี้ จึงเห็นเป็นการสมควรที่จะพิมพ์หนังสือเป็นอนุสรณ์ และเห็นว่าคำสอนกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลที่ท่านเจ้าคุณเรียบเรียงขึ้นในระหว่างที่สอนกฎหมายแผนกนี้เมื่อครั้งโรงเรียนกฎหมายและบทความเรื่อง The Revolution of 1932 ที่ให้ลงพิมพ์ในหนังสือ Thailand Official Year Book 1964 นอกจากนั้นก็มีบันทึกความจำในการปฏิบัติราชการของท่านเจ้าคุณในหน้าที่ปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี และประธานคณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี ของคุณชิน ชุมรมุ ข้าราชการตำแหน่งวิทยากรพิเศษ กรมวิเทศสหการ กระทรวง

๖

พัฒนาการแห่งชาติ ซึ่งเดิมเคยดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองงานปลัดบัญชาการ
ในสำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี และได้กระทำหน้าที่เลขานุการโดยใกล้ชิด
กับท่านเจ้าคุณในหน้าที่ปลัดบัญชาการ และประธานคณะที่ปรึกษานายก
รัฐมนตรีอยู่หลายปี จึงเป็นผู้รู้เรื่องการปฏิบัติราชการของท่านเจ้าคุณใน
ระหว่างนั้นเป็นอย่างดีคนหนึ่ง เรื่องเหล่านี้เป็นที่น่าสนใจและไม่ควรจะให้
สูญหายไปเสีย จึงได้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อแจกเป็นบรรณาการแก่ผู้ที่มาร่วมงาน
พระราชทานเพลิงศพท่านเจ้าคุณ คณะทนายความในสำนักงานเทพศรีหริศ
ขออุทิศถวายท่านนี้ จงเกิดอานิสงส์แก่ท่านเจ้าคุณศรีวิสารวาจาใน
สัมปรายภพด้วย เทอญ.

(นายวิพัฒน์ บุนนาค)

สำนักงานเทพศรีหริศ

๘ มิถุนายน ๒๕๑๑

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
พระราชทานแด่ พระยาศรวิสารวาจา และเครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศ

ชีวประวัติ พันเอก พระยาศรีวิสารวาจา

พันเอก พระยาศรีวิสารวาจา (เทียนเลี้ยง ชุนตระกูล) เป็นบุตรคนที่ ๗ ของนายอุ่นค้อย และ นางทองคำ ชุนตระกูล มีพี่น้องร่วมบิดามารดา คือ:-

- ๑) นายโกศล ชุนตระกูล ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒
- ๒) นายเกื้อ ชุนตระกูล ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๘
- ๓) นางกิมเหลียน กังเปงเสง ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๔
- ๔) พระภิกษุเย็นเกียรติ (ลิขิต ชุนตระกูล หรือ หลวงวิธานะพิทักษ์) ซึ่งขณะนั้นอุปสมบทเป็นภิกษุในนิคายมหายาน
- ๕) นางประมวลวินิจฉัย (สุใจ สุวรรณทัต) ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙
- ๖) ท.ช.เทียนใช้ ชุนตระกูล ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๕
- ๗) พันเอก พระยาศรีวิสารวาจา ถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม ๒๕๑๑
- ๘) ท.ญ.จัมลิ้ม ชุนตระกูล ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔
- ๙) นายยง ชุนตระกูล ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๐
- ๑๐) หลวงสิทธิสยามการ ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๖

พันเอก พระยาศรีวิสารวาจา เกิดเมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๙ เจริญวัยขึ้นในบ้านของคุณตาคุณยาย คือ นายปิ่น และ นางหุ่น จันตระกูล ผู้เป็นเจ้าของตลาดน้อย ต่อมาก็ได้กลับไปอยู่กับบิดามารดา ณ ตึกชยุโห เชิงสะพานพิทยเสถียร เมื่ออายุได้เพียง ๗ ปี บิดาก็ถึงแก่กรรมลง มารดาและพี่ชายใหญ่ ๒ คนก็ได้รับหน้าที่ปกครองและดูแลท่านเจ้าคุณ ต่อมาเป็นอย่างดี ได้ให้เข้ารับการศึกษานในโรงเรียนอัสสัมชัญ ตั้งแต่ พ.ศ.

(๒)

๒๔๔๗-๒๔๕๔ เป็นนักเรียนเลขประจำตัวที่ ๑๖๗๙ ท่านเจ้าคุณเรียนจบชั้น ๖ ภาษาอังกฤษเมื่ออายุได้ ๑๕ ปี มารดาและพี่ชายก็ได้ส่งไปศึกษาต่อในประเทศอังกฤษโดยทุนส่วนตัว เมื่อแรกไปถึงกรุงลอนดอนได้เข้าศึกษาในโรงเรียนอินเตอร์แนชชันแนล คอลเลจ (The International college) เป็นเวลา ๑ ปี โดยอยู่ในความปกครองของนายห้าง ฮัสกี้ แอน ปีกเกอร์ริง (Messrs. Hasche and Pickering) ผู้เป็นเอเยนต์ของห้างฮุนซุยโห ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ นายบริกแฮส (Mr. Samuel Brighouse) ทนายความประจำห้างได้กลับไปบ้านในประเทศอังกฤษ จึงได้เป็นธุระจัดการให้ย้ายจากโรงเรียนเดิมเข้าศึกษาในชั้นสูงของโรงเรียนดัลลิส (Dulwich College) ตามคำขอร้องของผู้ปกครองทางบ้าน และในปีสุดท้ายของการศึกษาที่โรงเรียนดัลลิส (Dulwich College) ทางโรงเรียนได้จารึกชื่อของท่านเจ้าคุณเป็นอักษรตัวทองในหอประชุมของโรงเรียนว่า T.L. Hoon ทั้งนี้เพื่อเป็นเกียรติในฐานะที่ท่านเจ้าคุณเป็นนักเรียนที่สอบได้เป็นที่ ๑ ตลอดระยะเวลาที่ทำการศึกษาที่โรงเรียนนี้มา ในปี พ.ศ. ๒๔๕๘ ทางโรงเรียนได้ส่งท่านเจ้าคุณเข้าแข่งขันชิงทุนเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด พร้อมกับนักเรียนชาวอังกฤษอีก ๒ คน ปรากฏว่าได้ทุนทั้ง ๓ คน ตัวท่านเจ้าคุณเองได้รับทุนของวิทยาลัยลินคอล์น (Lincoln College, Oxford University) ปีละ ๕๐ ปอนด์ เป็นเวลา ๔ ปี

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ ท่านเจ้าคุณก็สอบได้ปริญญา B.A. ของมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด โดยได้เกียรตินิยมอันดับ ๑ (School of Jurisprudence)

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้รับเกียรตินิยมอันดับ ๒ ในการสอบเพื่อรับปริญญา B.C.L. ของมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด และในปลายปีนั้นเองท่านได้สอบผ่านภาคสุดท้ายของการสอบเนติบัณฑิตโดยได้รับเกียรตินิยม

พระยาศรีสวัสดิ์ราชา ถ่ายขณะที่อยู่ในประเทศอังกฤษ
อายุได้ ๑๕ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕

(๓)

อันดับ ๒ เช่นกัน (English Barrister at Law, Middle Temple) ทั้งนี้ โดยท่านเจ้าคุณมีเวลาเตรียมสอบเพียงเดือนเดียวเท่านั้น

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๓-๒๔๖๔ ท่านได้เข้าฝึกงานทางด้านกฎหมายกับ เซอร์ ฮิว เฟรเซอร์ (Sir Hugh Fraser) ในกรุงลอนดอน และในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ท่านก็ได้เริ่มเข้ารับราชการเป็นเลขานุการตรีในสถานอัครราชทูตไทย ณ กรุงปารีส โดยไม่ได้กลับมาประเทศไทยก่อนเลย ขณะนั้น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์ กฤดากร เป็นอัครราชทูต

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๖ ท่านเจ้าคุณได้กลับไปรับปริญญา B.C.L. และปริญญา M.A. จากมหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด เพราะตามกฎหมายของมหาวิทยาลัยนั้น ผู้ที่สอบได้ปริญญานี้จะได้รับปริญญาก็คือเมื่อได้มีชื่อเป็นนักศึกษาอยู่ในมหาวิทยาลัยแล้วเป็นเวลา ๗ ปีเต็ม

ในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ ท่านเจ้าคุณได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงศรีวิสารวาจา เมื่อขณะรับราชการอยู่ ณ กรุงปารีส แล้วจึงได้ย้ายกลับมารับราชการในกรุงเทพฯ ในปีต่อมา ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระศรีวิสารวาจา และในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ท่านก็ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นมหาอำมาตย์ตรี พระยาศรีวิสารวาจา และเข้ารับตำแหน่งปลัดทูลฉลองในกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อมีอายุเพียง ๓๒ ปี เท่านั้น

หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านเจ้าคุณก็ได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ในคณะรัฐบาลชุดแรกของการปกครองระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี คณะรัฐบาลชุดนี้มีอายุเพียง ๓๖๑ วัน ต่อจากนั้นท่านก็ได้ออกจากราชการมาทำงานส่วนตัว โดยร่วมกับพระยาเทพวิฑูร และ พระยาหริศจันทร์สุวิห ทั้งสำนักงานทนาย

(๔)

ความขึ้นใช้ชื่อว่า “เทพศรีหริศ” ดำเนินกิจการทนายความมาจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๙ จึงได้กลับมาสู่วงการเมืองอีกครั้งหนึ่งจนถึงปี พ.ศ. ๒๔๙๕ จึงได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นองคมนตรี ซึ่งเป็นตำแหน่งที่ ท่านเจ้าคุณมีความชื่นชมและภาคภูมิใจเป็นอันมาก แม้ว่าต่อมาจะได้กราบถวายบังคมลา (โดยถูกยืมตัว) มาดำรงตำแหน่งประธานที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี และปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อรับใช้ประเทศชาติ ในอีกตำแหน่งก็ตาม ท่านเจ้าคุณก็ยังได้รับพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณ ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ต่อมาอยู่ตงเดิม จนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต

การรับราชการ

เม.ย. ๒๔๖๔-ก.พ. ๒๔๖๘

เริ่มด้วยตำแหน่งเลขานุการตรี สถานอัครราชทูตไทย

กรุงปารีส ได้ร่วมปฏิบัติงานในแผนกสันนิบาตชาติ

๒๔๖๙

กลับประเทศไทยเป็นครั้งแรก แล้วได้รับแต่งตั้งเป็น

ผู้ช่วยปลัดทูตฉลองกระทรวงการต่างประเทศ

๒๔๗๐

รักษาการในตำแหน่งปลัดทูตฉลองกระทรวงการต่างประเทศ

ม.ก. ๒๔๗๑

ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้แทนไทยคนที่ ๒ ในคณะกรรมการ
ธิการ Franco-Siamese Mekong High Commission

๒๔๗๑-๒๔๗๕

ปลัดทูตฉลองกระทรวงการต่างประเทศ

มิ.ย. ๒๔๗๔

ได้เลื่อนเป็นผู้แทนไทยคนที่ ๑ ในคณะกรรมการ

Franco-Siamese Mekong High Commission

(๕)

- ๒๔๗๔ ได้รับตำแหน่งเป็นผู้แทนไทยคนที่ ๑ ในการประชุม
เรื่องฝิ่นสากลที่กรุงเทพฯ และได้รับเลือกเป็นประ-
ธานในที่ประชุม
- ๒๗ มิ.ย. ๒๔๗๕ ได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร โดยรัฐ-
ธรรมนูญฉบับชั่วคราว มิถุนายน ๒๔๗๕
- ๒๔ มิ.ย. ๒๔๗๕-๒๐ มิ.ย. ๒๔๗๖
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
- ๙ ก.พ. ๒๔๘๙-๒๖ มี.ค. ๒๔๘๙
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง
- ๒๔๘๙-๒๔๙๐ ได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
- ๑๑ พ.ย. ๒๔๙๐-๖ เม.ย. ๒๔๙๑
รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ
- ๒๔๙๒ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้แทนที่ ๑ ของประเทศไทยใน
คณะกรรมการ ECAFE และได้รับเลือกเป็นประธาน
ในการประชุม ซึ่งจัดให้มีขึ้นที่กรุงเทพฯ
- ๒๔๙๓ ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้แทนที่ ๑ ของประเทศไทยใน
การประชุม ECAFE ครั้งที่ ๖ และได้รับเลือกเป็น
ประธานในที่ประชุมซึ่งจัดให้มีขึ้นที่กรุงเทพฯ
- มิ.ย. ๒๔๙๒-พ.ย. ๒๔๙๔
สมาชิกวุฒิสภา
- ๒๔๙๒-๒๔๙๔ ได้รับเลือกจากรัฐสภาให้เป็นกรรมการตุลาการรัฐ-
ธรรมนูญ

(๖)

๒๔๙๔ ได้เดินทางไปกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ในฐานะอนุญาโตตุลาการฝ่ายประเทศไทย เกี่ยวกับคำเรียกร้องค่าเสียหายของคอนอเมริกกันในมหาสงครามโลกครั้งที่ ๒

๓๑ ส.ก. ๒๔๙๔-๖ ก.ย. ๒๔๙๔

เป็นผู้แทนไทยเข้าร่วมประชุม Inter-Parliamentary Union Conference ครั้งที่ ๔๐ ที่กรุงอิสตันบูล

๘ เม.ย. ๒๔๙๕-๒๗ ส.ก. ๒๕๐๕

องคมนตรีในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๒๔ ก.ก. ๒๕๐๒ กรรมการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ

๒๗ ส.ก. ๒๕๐๕ สมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ

๒๘ ส.ก. ๒๕๐๕-๓๑ ก.ก. ๒๕๐๘

ประธานคณะกรรมการสินเชื่อการเกษตรแห่งชาติ
(ยกเลิกเพราะดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว)

๒๘ ส.ก. ๒๕๐๕ กรรมการศึกษาการวางแผนและการบริหารงานพลังงานไฟฟ้า

๒๙ ส.ก. ๒๕๐๕-๘ ธ.ก. ๒๕๐๖

ประธานที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี (สมัย ฯพณฯ จอมพล
สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี)

๑๕ ก.ย. ๒๕๐๕ กรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติ

๑๕ ก.ย. ๒๕๐๕ กรรมการข้าราชการมหาวิทยาลัย (ก.ม.)

๑๕ ก.ย. ๒๕๐๕ ประธานคณะที่ปรึกษาส่วนองค์การของรัฐ

๑๕ ก.ย. ๒๕๐๕ รักษาการในตำแหน่งเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ

(๗)

- ๑๕ ก.ย. ๒๕๐๕ ผู้ควบคุมบังคับบัญชาผู้ตรวจสอบผลปฏิบัติตามแผน
และโครงการพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ
- ๑๘ ก.ย. ๒๕๐๕ ประธานคณะกรรมการพิจารณาให้รางวัลแก่ผู้คิดค้น
หรือประดิษฐ์ของใหม่ขึ้นใช้ในราชการ
- ๑๘ ก.ย. ๒๕๐๕ กรรมการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ
- ๑๘ ก.ย. ๒๕๐๕ กรรมการธรรมชาติดุทยาน
- ๑๘ ก.ย. ๒๕๐๕ กรรมการพิจารณากำหนดนโยบายค่าไฟฟ้า
- ๑๘ ก.ย. ๒๕๐๕ กรรมการบัญญัติศัพท์ภาษาไทย
- ๘ พ.ค. ๒๕๐๕-๘ ธ.ค. ๒๕๐๖
ปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี (สมัย ฯพณฯ
จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี)
- ๙ พ.ค. ๒๕๐๕-๑๔ มิ.ค. ๒๕๐๗
หัวหน้าคณะผู้แทนไทยเพื่อเจรจากับนายกัสซิง ผู้แทน
เลขาธิการสหประชาชาติ เกี่ยวกับปัญหาไทย-กัมพูชา
(ครั้งที่ ๑)
- ๑๒ พ.ค. ๒๕๐๕ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสภามหาวิทยาลัยธรรม-
ศาสตร์
- ๑๒ พ.ค. ๒๕๐๕ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสภามหาวิทยาลัยศิลปากร
- ๑๖ พ.ค. ๒๕๐๕ กรรมการพิจารณาการขอพระราชทานเครื่องราชอิสริ-
ยาภรณ์
- ๑๘ พ.ค. ๒๕๐๕ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสภาจุฬาลงกรณ์มหา-
วิทยาลัย

(๘)

- ๒๐ ท.ก. ๒๕๐๕ ที่ปรึกษาของคณะกรรมการสถิติ
- ๒๓ ท.ก. ๒๕๐๕ ประธานคณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี
- ๓ พ.ย. ๒๕๐๕-๒๙ ก.ย. ๒๕๐๗
- ประธานคณะกรรมการไฟฟ้าตะวันออกเฉียงเหนือ
(ขอลาออกจากตำแหน่ง)
- ๒๓ ธ.ก. ๒๕๐๕ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสภามหาวิทยาลัยเกษตร-
ศาสตร์
- ๒๕ ม.ก. ๒๕๐๖ ประธานคณะกรรมการจัดทำรายงานประจำปีของ
ประเทศ
- ๓๑ ม.ก. ๒๕๐๖ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของการพลังงานแห่งชาติ
- ๗ ก.พ. ๒๕๐๖ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิของสภามหาวิทยาลัยแพทย-
ศาสตร์
- ๑๘ ก.พ. ๒๕๐๖ โปรดเกล้าแต่งตั้งเป็น พันเอก ในกรมทหารราบที่ ๑
รักษาพระองค์
- ๙ มี.ก. ๒๕๐๖ ประธานคณะกรรมการเพื่อการศึกษาเกี่ยวกับทุน
สำรอง
- ๑๙ มี.ก. ๒๕๐๖ ที่ปรึกษากองอำนาจการกลางรักษาความปลอดภัย
แห่งชาติ (กรป. กลาง)
- ๒๕ ก.ก. ๒๕๐๖ รับพระราชทานปริญญาคุณุภบัณฑิตกิตติมศักดิ์ในวิชา
พาณิชยศาสตร์จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ๒๕ ก.ก. ๒๕๐๖ กรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญ

(๕)

- ๓๐ ก.ก. ๒๕๐๖ ที่ปรึกษาคณะกรรมการโครงการกู้เงินเพื่อพัฒนาการศึกษา พ.ศ. ๒๕๐๘-๒๕๑๓
- ๑๗ ส.ก. ๒๕๐๖ ประธานคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย
- ๒๐ ส.ก. ๒๕๐๖ กรรมการที่ปรึกษาเพื่อพิจารณาร่างพระราชบัญญัติการไฟฟ้าแห่งชาติ
- ๒ ก.ย. ๒๕๐๖ ประธานคณะกรรมการร่างพระราชบัญญัติการตรวจเงินแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๐๖
- ๑๙ ก.ย. ๒๕๐๖ รับพระราชทานปริญญาบัตรกิตติมศักดิ์ และเข็มรฐาธิปไตยของวิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร
- ๑๓ ธ.ก. ๒๕๐๖ ประธานที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี(สมัย ฯพณฯ จอมพล ถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี)
- ๑๓ ธ.ก. ๒๕๐๖ ปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี (สมัย ฯพณฯ จอมพล ถนอม กิตติขจร ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี)
- ๒๓ ธ.ก. ๒๕๐๖ สั่งและปฏิบัติราชการแทน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ในกรณีที่ป็นราชการประจำตามปกติ ร่วมกับ ฯพณฯ รองนายกรัฐมนตรีอีก ๒ ท่าน (ตามคำสั่งสำนักนายกรัฐมนตรีที่ ๒๗๗/๒๕๐๖ ลงวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๐๖ และคำสั่งที่ ๒๕๓/๒๕๐๘ ลงวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๐๘)
- ๒๔ ธ.ก. ๒๕๐๖ กรรมการในระดับนโยบายของคณะรัฐมนตรี
- ๑๔ ม.ก. ๒๕๐๗ - ๓๐ พ.ย. ๒๕๐๗
- หัวหน้าคณะผู้แทนไทยเพื่อเจรจากับ นายกัสซิง ผู้แทนเลขาธิการสหประชาชาติ เกี่ยวกับปัญหาไทย-กัมพูชา (ครั้งที่ ๒)

(๑๐)

๒๘ ก.พ. ๒๕๐๗ กรรมการควบคุมและกำกับดูแลคณะกรรมการบริหาร
และเจ้าหน้าที่อำนวยการสถานีวิทย์ “สองศูนย์”

๒๒ เม.ย. ๒๕๐๗ – ๒๑ เม.ย. ๒๕๐๘

อธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ครั้งที่ ๑)

๑๒ ส.ก. ๒๕๐๗ กรรมการอำนวยการต่อต้านการแทรกซึมของคอม-
มิวนิสต์ในราชอาณาจักรลาว

๑๕ ก.ย. ๒๕๐๗ ที่ปรึกษาคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ

๒๒ ก.ย. ๒๕๐๗ – ๑๓ ก.ย. ๒๕๐๘

ประธานคณะกรรมการเพื่อพิจารณากำหนดแผน
พัฒนาเขาใหญ่ (ยกเลิกคณะกรรมการ)

๘ ก.ก. ๒๕๐๗ ประธานคณะกรรมการองค์การศุภริยางค์นาฏศิลป์

๒๖ ก.พ. ๒๕๐๘ – ๒๙ ก.พ. ๒๕๐๘

เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมเพื่อก่อตั้ง
สหภาพสมาชิกรัฐสภาเอเชีย ครั้งที่ ๑ (The Asian
Parliamentarians' Union) ณ กรุงโตเกียว

๑ มี.ก. ๒๕๐๘ ประธานคณะกรรมการร้อยกรองงานสภาความมั่นคง
แห่งชาติ

๒๑ ก.ก. ๒๕๐๘ กรรมการสิทธิมนุษยชนในคณะกรรมการการต่างประเทศ
ของสภาร่างรัฐธรรมนูญ

๖ ก.ย. ๒๕๐๘ กรรมการศึกษาปัญหาระหว่างไทย – กัมพูชา

๒๓ ม.ก. ๒๕๑๐ กรรมการช่วยเหลือผู้ประสบภัยธรรมชาติแห่งชาติ

(๑๑)

๖ ก.ย. ๒๕๑๐ กรรมการพิจารณาเลื่อนเงินเดือน ขยาย และกำหนด
อัตราเงินเดือนขั้นสูงของข้าราชการพลเรือนชั้นพิเศษ
ประจำปี ๒๕๑๑

๒๘ พ.ย. ๒๕๑๐ – ๔ ธ.ค. ๒๕๑๐

เป็นหัวหน้าคณะผู้แทนไทยในการประชุมคณะกรรมการ
สหภาพสมาชิกรัฐสภาเอเชีย ครั้งที่ ๓ (The Asian
Parliamentarians' Union) ณ ศาลาสันติธรรม
กรุงเทพ ฯ

๑๐ ก.พ. ๒๕๑๑ – จนถึงสัณกรรม

อธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ครั้งที่ ๒)

หมายเหตุ

ราชการพิเศษระหว่าง ๑๘ ธ.ค. ๒๕๐๒ – ๒๗ มิ.ย. ๒๕๐๕

ได้ร่วมในคณะข้าราชการตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรม-
ราชินีนาถ ในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศ
ต่าง ๆ ดังนี้

(๑) เวียดนาม	๑๘-๒๑ ธ.ค. ๒๕๐๒
(๒) อินโดนีเซีย	๘-๑๖ ก.พ. ๒๕๐๓
(๓) สหรัฐอเมริกา	เยือนฮาวายตั้งแต่ ๑๔ - ๑๗ มิ.ย.
๒๕๐๓
เยือนสหรัฐ ฯ ตั้งแต่ ๑๘ มิ.ย.-๑๔
ก.ค. ๒๕๐๓

(๑๒)

- (๔) สหราชอาณาจักร ๑๙-๒๑ ก.ก. ๒๕๐๓
(๕) สหพันธรัฐเยอรมัน ๒๖ ก.ก.-๒ ส.ก. ๒๕๐๓
(๖) ปอร์ตุเกส ๒-๒๕ ส.ก. ๒๕๐๓
(๗) สวิตเซอร์แลนด์ ๒๙-๓๑ ส.ก. ๒๕๐๓
(๘) เคนมาร์ก ๖-๘ ก.ย. ๒๕๐๓
(๙) นอร์เวย์ ๑๙-๒๑ ก.ย. ๒๕๐๓
(๑๐) สวีเดน ๒๑-๒๔ ก.ย. ๒๕๐๓
(๑๑) อิตาลี ๒๘ ก.ย.-๑ พ.ก. ๒๕๐๓
(๑๒) นครวาติกัน ๑ พ.ก. ๒๕๐๓
(๑๓) เบลเยียม ๔-๗ พ.ก. ๒๕๐๓
(๑๔) ฝรั่งเศส ๑๑-๑๔ พ.ก. ๒๕๐๓
(๑๕) ลุกเซมเบิร์ก ๑๗-๑๙ พ.ก. ๒๕๐๓
(๑๖) เนเธอร์แลนด์ ๒๔-๒๗ พ.ก. ๒๕๐๓
(๑๗) สเปน ๓-๘ พ.ย. ๒๕๐๓
(๑๘) ปากีสถาน ๑๑-๒๒ มี.ก. ๒๕๐๕
(๑๙) สหพันธรัฐมาเลเซีย ๒๑-๒๗ มี.ย. ๒๕๐๕

การดำเนินงานด้านกฎหมาย

- ๒๔๖๙-๒๔๗๑ เป็นผู้บรรยายวิชากฎหมายระหว่างประเทศแก่คณาจารย์ใน ร.ร. กฎหมายกระทรวงยุติธรรม
๒๔๗๗-๒๔๙๕ เป็นผู้บรรยายกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ว่าด้วยเรื่องสัญญาและตั๋วเงิน ในคณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

(๑๓)

๒๔๗๗-๒๔๙๕ รับว่าความ โดยตั้งสำนักงานทนายความ ร่วมกับ
พระยาเทพวิฑูร และ พระยาหริศจันทร์สุวิท ชื่อ
“เทพศรีหริศ”

๒๔๙๒-ร.ถ.๒๔๙๕ เป็นผู้บรรยายวิชากฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดี
อาญาในคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ด้านธนาคาร

๒๔๙๒ เป็นกรรมการธนาคารแห่งประเทศไทย

มี.ก. ๒๔๙๔-ก.ก. ๒๔๙๔

เป็นผู้จัดการธนาคารเกษตร จำกัด

มี.ย.๒๔๙๔-๒๔๙๘ เป็นประธานกรรมการธนาคารเกษตร จำกัด

๑๒ มี.ย. ๒๕๐๔-๒๘ ก.พ. ๒๕๐๘

เป็นประธานกรรมการบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรม
แห่งประเทศไทย

๒๐ ธ.ก. ๒๕๑๐- จนถึงอสัญกรรม

เป็นประธานกรรมการบริษัทเงินทุนอุตสาหกรรม
แห่งประเทศไทย

ด้านการพาณิชย์

๑ มี.ย. ๒๔๙๔-๑๖ ก.พ. ๒๕๐๔

เป็นประธานกรรมการบริษัทกรุงสยามประกันชีวิต
จำกัด

๒๔๙๔-๒๕๐๒ เป็นประธานกรรมการบริษัท Anglo-French Drugs
(Thailand) Co., Ltd.

(๑๔)

๒๔๙๖ – จนถึงอสังกรรม

เป็นกรรมการบริษัท The International Engineering
Co., Ltd.

ด้านสภาภาษาและสถาบันการกุศล

๒๔๖๖ เป็นผู้แทนสภาภาษา ในการประชุมสภาภาษา
ครั้งที่ ๑๑ ณ กรุงเทพมหานคร

๒๔๖๘ เป็นผู้แทนสภาภาษา ในการประชุมสภาภาษา
ครั้งที่ ๑๒ ณ กรุงเทพมหานคร

๒๔๗๓ – จนถึงอสังกรรม

เป็นกรรมการสภาภาษาไทย

๒๔๘๐ – จนถึงอสังกรรม

เป็นเลขาธิการสภาภาษาไทย

๒๔๘๔-๒๕๑๑ เป็นสมาชิกคณะกรรมการมูลนิธิ โรงเรียนราชินี

๒๕๐๒-๒๕๑๑ เป็นเลขาธิการมูลนิธิอานันทมหิดล

ด้านงานทางโรตารี

๒๔๗๓ เป็นสมาชิกของสโมสรโรตารีกรุงเทพ ฯ

๒๔๘๐-๒๔๘๑ เป็นประธานสโมสรโรตารีกรุงเทพ ฯ

๒๔๘๓-๒๔๘๔ เป็นประธานสโมสรโรตารีกรุงเทพ ฯ

๒๔๘๗-๒๔๘๘ เป็นประธานโรตารีสากลเขต ๔๖

๒๔๘๘-๒๕๐๐ เป็นสมาชิกคณะกรรมการวางแผนแห่งโรตารีสากล

๒๔๘๙-๒๕๐๐ เป็นที่ปรึกษาสโมสรโรตารีแห่งประเทศไทย เวียดนาม
และพม่า

(๑๕)

- ๒๕๐๐-๒๕๐๑ เป็นประธานโรตารีสากลเขต ๓๓๐
- มี.ก.-เม.ย. ๒๕๐๓ เป็นผู้แทนประธานโรตารีสากลในการประชุมโรตารี
สากล ๗ เขตที่ออสเตรเลีย
- ๒๕๐๒-๒๕๐๔ เป็นผู้อำนวยการโรตารีสากล
- ๒๕๐๒-๒๕๐๓ เป็นสมาชิกของคณะกรรมการเลือกตั้งประธานโรตารี
สากล ประจำปี ๒๕๐๔-๒๕๐๕
- ๒๕๐๓-๒๕๐๔ เป็นรองประธานโรตารีสากลคนที่ ๒ และสมาชิกของ
คณะกรรมการเลือกตั้งประธานโรตารีสากลประจำปี
๒๕๐๕-๒๕๐๖

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ไทย

๑. ปฐมจุลจอมเกล้า
๒. มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก
๓. มหาวิรมงกุฏ
๔. เหรียญรัตนาภรณ์ ปร. ชั้นที่ ๑

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ต่างประเทศ

๑. K.G.C. of the Victorian Order of Great Britain.
๒. G.C. of the Order of Merit of the Federal Republic
of Germany.
๓. G.C. of the Order of Christ of Portugal.
๔. G.C. of Danebrog of Denmark.
๕. G.C. of the St. Olaf of Norway.
๖. G.C. of the North Star of Sweden.

- ๗. G.C. of the Order of Merit of Italy.
- ๘. G.C. of St. Gregory the Great of the Vatican.
- ๙. G.C. of the Order of Leopold of Belgium.
- ๑๐. G.C. of the Legion d'Honneur of France.
- ๑๑. G.C. of the Grande Chene of Luxemburg.
- ๑๒. G.C. of Orange Nassau of the Netherlands.
- ๑๓. G.C. of Isabella La Catholica of Spain.
- ๑๔. G.C. of the Million Elephants and White Umbrella of Laos.
- ๑๕. G.C. of the Propitious Clouds of the Republic of China.

การศาสนา และการอนุเคราะห์

พันเอก พระยาศรีวิสารวาท เป็นผู้ปฏิบัติตนเคร่งครัดในพระพุทธศาสนา ได้จัดทำห้องประดิษฐานพระพุทธรูปไว้บูชาโดยเฉพาะ และได้ทำการกราบไหว้สวดมนต์เป็นกิจวัตรทุกเวลาเช้าและทุกคืน และได้ส่งเสริมพระพุทธศาสนาด้วยการทำบุญกุศลและอื่นๆ และได้ร่วมจัดการสร้างวัดศรีวิสารวาทขึ้นที่ตำบลโพรงมะเดื่อ อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม

นอกจากนี้ยังเพียบพร้อมไปด้วยความเมตตากรุณา จึงเป็นที่เคารพนับถือของบุคคลทั่วไป ได้อุดหนุนการศึกษาโดยบริจาคเงินค่าเล่าเรียนแก่บรรดาลูกหลานที่ยากจนให้ได้เข้าเรียนในโรงเรียนชั้นเตรียมอุดม เพื่อมีโอกาสสอบเข้าเรียนในมหาวิทยาลัยอีกด้วย ทั้งนี้ ให้มารับเงินที่สำนักงานเทพศรีหริศ โดยจ่ายเงินบัญชีส่วนตัวให้ไปตลอดเวลาการศึกษา

ชีวิตในครอบครัว

คุณหญิงลิน ศรีวิสารวาจา (นามเดิม นางสาวมากาเรต ลิน ชาเวียร์) เป็นธิดาคนหนึ่งของพระยาพิพัฒน์โกษา (นามเดิม C.M. Xavier ในรัชกาลที่ ๕ และรัชกาลที่ ๖ พระยาพิพัฒน์โกษาได้รับราชการในตำแหน่ง ปลัดทูลฉลอง กระทรวงการต่างประเทศ เป็นเวลานานประมาณ ๒๕ ปี ครั้นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ต่อมาพระยาพิพัฒน์โกษาได้รับแต่งตั้งให้เป็นอัครราชทูตไทยประจำประเทศอิตาลี และได้ถึงแก่อนิจกรรม ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี) เกิดเมื่อวันที่ ๒๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๔๑ (ค.ศ. ๑๘๙๘) ที่บ้านเชิงสะพานพิทยเสถียร ฝั่งตะวันออก กลองผดุงกรุงเกษม ตำบลมหาพฤฒาราม อำเภอบางรัก จังหวัดพระนคร

เมื่อคุณหญิงลินอยู่ในเยาว์วัย ท่านบิดาได้ส่งไปศึกษาในโรงเรียน เซนต์แคร์รี ฮาท คอนแวนต์ที่ปีนัง (Convent of the Sacred Heart, Penang) และต่อมาท่านบิดาได้ส่งคุณหญิงลินไปศึกษาต่อในกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ โดยเข้าศึกษาวิชาแพทยศาสตร์ในมหาวิทยาลัยลอนดอน จนคุณหญิงได้รับปริญญา M.B., B.S., M.R.C.S. and L.R.C.P. และได้กลับประเทศไทยในต้นปี พ.ศ. ๒๔๖๗ (ค.ศ. ๑๙๒๗)

ตั้งแต่คุณหญิงลินได้กลับมาอยู่ประเทศไทยแล้ว ได้อุทิศเวลาส่วนหนึ่งเป็นกิจประจำวัน โดยสมัครเข้าปฏิบัติกิจการแพทย์ในสภาวิชาชีพไทย ที่โรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์ และต่อมาได้เข้าช่วยดำเนินการแผนกความผาสุกของเด็กและทารก ในกองกลางหน่วยที่ ๑ โดยที่คุณหญิงลินได้อุทิศเวลาเพียงส่วนหนึ่งมาช่วยเหลือกิจการของโรงพยาบาลสภาวิชาชีพไทยอยู่เรื่อยๆ ทางกองอำนวยการโรงพยาบาลสภาวิชาชีพไทยได้อนุญาตให้

(๑๘)

คุณหญิงลินประกอบกิจการแพทย์ส่วนตัวได้ ฉะนั้น คุณหญิงลินจึงเป็น
นายแพทย์หญิงคนแรกที่ได้ปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิตจากมหาวิทยาลัยลอนดอน
ในประเทศอังกฤษ ที่ได้มาประกอบกิจการแพทย์ในประเทศไทย และ
ชำนาญกับการรักษาโรคอย่างกว้างขวาง เป็นที่นิยมอย่างสูงของบรรดา
คนไข้สตรีทั่วไป

ต่อมาพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นเทววงศ์วโรปการ และ พระเจ้าบรมวงศ์
เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ได้ทรงเป็นเจ้าภาพประกอบพิธีสมรส ระหว่าง
พันเอก พระยาศรีวิสารวาจา กับคุณหญิงลิน เมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ.
๒๔๖๙ ณ ตำหนักเชิงสะพานเทเวศร์ ตอนปากคลองผดุงกรุงเกษมกับ
ลำแม่น้ำเจ้าพระยา ตำบลบางขุนพรหม อำเภอพระนคร จังหวัดพระนคร
หลังจากนั้นมาคุณหญิงลิน ศรีวิสารวาจา ก็ปฏิบัติงานในสภากาชาดไทย
และประกอบกิจการแพทย์ส่วนตัวตลอดมา

ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๕ (ค.ศ. ๑๙๓๒) คุณหญิงลิน
ศรีวิสารวาจา เริ่มมีอาการป่วยด้วยโรคมันสมองอักเสบ และมีไข้หวัดใหญ่
เข้าแทรก บรรดานายแพทย์ที่ได้มาประชุมกันทำการรักษาในเวลานั้น ล้วน
เป็นนายแพทย์ที่มีชื่อเสียงในวงการแพทย์ คือ นายแพทย์ทอม นายแพทย์
กอตลิชกี นายแพทย์โนเบิล นายแพทย์เฮอร์เมต นายแพทย์พระยาดำรง-
แพทยคุณ นายแพทย์พระอัปพันตราพาธพิศาล นายแพทย์หลวงนิത്യ-
เวชวิชิตฐ์ แต่ที่สุดความสามารถของนายแพทย์ คุณหญิงลิน ศรีวิสารวาจา
จึงได้ถึงแก่อนิจกรรมในวันที่ ๖ ธันวาคม ๒๔๗๕ (๑๙๓๒)

ท่านเจ้าคุณมีบุตรธิดากับคุณหญิง ๓ คน

๑) นายกิตติรัตน์ ศรีวิสารวาจา สมรสกับ น.ส. สมสุข นันทาภิวัธน์
เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ มีบุตรธิดา ๒ คน คือ ต.ช. ชัยภัทร และ ต.ญ. พัชรภา
ศรีวิสารวาจา

(๑๕)

๒) คุณหญิงมนต์นิธย์ (ศรีวิสารวาท) วณิกกุล สมรสกับ นาย อาบบุญ วณิกกุล เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๔ มีบุตร ๑ คน คือ ค.ช. เกริก วณิกกุล

๓) คุณหญิงสาวตรี ศรีวิสารวาท สมรสกับ นายเสรี โอสธานเคราะห์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙-๒๕๐๔ มีบุตรธิดา ๒ คน คือ ค.ญ ศรีสุมา และ ค.ช. ภาสุรี โอสธานเคราะห์

นับตั้งแต่ คุณหญิงลิน ศรีวิสารวาท ได้ถึงแก่อนิจกรรมลงแล้ว ท่านเจ้าคุณก็มีได้คิดมีภรรยาใหม่ คงอบรมเลี้ยงดูบุตรธิดาทั้งสาม (ซึ่งขณะที่กำพร้ามารดานั้น มีอายุเพียง ๔ ขวบ ๓ ขวบ และ ๑๑ เดือนตามลำดับ) มาด้วยตนเองจนเป็นหลักฐานกันไปทุกคน ท่านได้เสียสละความสุขส่วนตัว ให้กับลูก ๆ อย่างที่จะเรียกได้ว่าเป็นพ่อตัวอย่างที่เดียว และในบั้นปลายชีวิตของท่าน ความสุขของท่านก็คือ การที่ได้เล่นหัวกับหลาน ๆ ทั้ง ๕ ของท่านนั่นเอง

วันที่ ๒๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ ท่านเจ้าคุณกลับจากที่ทำงานถึง บ้านราว ๑๘.๔๕ น. สุขภาพของท่านเสื่อมโทรมลงไปมากใน ๒ ปีหลังนี้ เวลาประมาณ ๒๐.๐๐ นาฬิกา ท่านเจ้าคุณก็มีอาการสันสติด้วยโรคหัวใจ เนื่องจากเส้นเลือดในหัวใจตันอย่างฉับพลัน หลังจากนั้นส่งโรงพยาบาลแล้ว นายแพทย์ก็ได้ช่วยกันแก้ไขจนฟื้นขึ้น เมื่อเวลาประมาณ ๒๑.๓๐ น. ก็ พุทจาไ้โดยปกติ และอาการก็ดีขึ้นตามลำดับ ต่อมาเมื่อเวลาประมาณ ๐๓.๔๕ นาฬิกา ก็กลับมีอาการสันสติอีกเป็นครั้งที่สอง และได้ถึงแก่อนิจกรรมเมื่อเวลา ๐๔.๐๐ นาฬิกา ของวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ สิริรวมอายุได้ ๗๑ ปี ๑ เดือน.

พระยาศรีสวัสดิราช และคุณหญิงศรีสวัสดิราช
ถ่ายเมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๕

กฎหมายระหว่างประเทศ

แผนกคดีบุคคล

บทวิเคราะห์

กฎหมายระหว่างประเทศ คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีและกฎข้อบังคับต่าง ๆ ที่นานาประเทศใช้บังคับความสัมพันธ์ระหว่างกัน

กฎหมายระหว่างประเทศเกิดขึ้นเพราะ (๑) มีประเทศเอกราชในอาณาเขตต่าง ๆ (๒) ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีอยู่ ๒ สถาน คือ ฐานรัฐ หรือประเทศต่อประเทศติดต่อกันโดยตรงทางรัฐบาล และฐานบุคคล หรือประเทศต่อประเทศติดต่อกันทางบุคคล

เมื่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมีอยู่ ๒ ประเภทดังนี้ กฎหมายระหว่างประเทศก็พึงแยกออกเป็น ๒ แผนกด้วยกัน คือ แผนกคดีเมือง และแผนกคดีบุคคล

กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศฐานรัฐ หรือการเมือง

กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศฐานบุคคล หรือประโยชน์แห่งเอกชน

ตามนี้กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล คือ ขนบธรรมเนียมประเพณีและกฎข้อบังคับต่าง ๆ ที่นานาประเทศใช้บังคับความสัมพันธ์ระหว่างกันฐานบุคคล

เนื่องจากประเทศเอกราชมีอิสรภาพครอบอำอาณาเขตของตน คติที่เกิดขึ้นระหว่างบุคคลจึงจำต้องขึ้นศาลของประเทศที่คตินั้นเกิดขึ้นในอาณาเขต การที่ศาลในอาณาเขตมีอำนาจชำระคดีในกระบวนนี้ เป็นสิ่งที่ชักจูงให้นักนิติศาสตร์บางจำพวกลงความเห็นว่างกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลนั้น หาใช่กฎหมายระหว่างประเทศไม่ เป็นแต่ส่วนหนึ่งของกฎหมายบ้านเมืองบัญญัติด้วยกฎหมายธรรมดาในอาณาเขต แต่เป็นที่พึงสังเกตว่า ในการที่จะกำหนดผลปฏิบัติให้แก่คนต่างกัวนั้น ประเทศเจ้าของอาณาเขตย่อมปฏิบัติตามหลักนิยมของนานาประเทศ

กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล กล่าวถึงปัญหา ๔ ประการ

กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล กล่าวถึงปัญหา ๔ ประการ คือ

- ๑) สัญชาติ
- ๒) ฐานะของคนต่างกัว
- ๓) กฎหมายขัดกัน
- ๔) คำพิพากษาของศาลนอกอาณาเขต

สัญชาติ

เอกชนที่ร่วมกันเข้าเป็นชุมชนตั้งขึ้นเป็นประเทศนั้น เรียกว่า พลเมืองของประเทศ ส่วนคนนอกประเทศที่เข้ามาอาศัยอยู่ในอาณาเขต เรียกว่าคนต่างกัว พลเมืองกับคนต่างกัวมีฐานะผิดแผกกัน ฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องทราบว่าบุคคลนั้น ๆ เป็นคนสัญชาติของประเทศไหน

ฐานะของคนต่างด้าว

เมื่อความปรากฏว่า บุคคลใดมีสัญชาติต่างประเทศแล้ว ก็จำต้องรู้ว่าบุคคลผู้นั้นมีฐานะอย่างไรในอาณาเขต ตามธรรมดาคนต่างด้าวมีสติธิและหน้าที่ผิดแผกกับพลเมือง สติธิในการเมืองนั้นประเทศเจ้าของอาณาเขตย่อมสงวนไว้สำหรับพลเมืองเท่านั้น สติธิแห่งประชาชนเช่นเสรีภาพในทาง กาย วาจา ใจ มักจะได้แก่คนต่างด้าวกว้าง แต่ในส่วนสติธิแห่งเอกชน เช่นสติธิที่จะทำการสมรส สติธิที่จะซื้อขายที่ดินเป็นต้นนั้น คนต่างด้าวมักจะได้รับผลปฏิบัติผิดแผกกันในอาณาเขตต่าง ๆ ทั้งนี้แล้วแต่นโยบายของประเทศเจ้าของอาณาเขต

ปัญหาว่าด้วยสัญชาติ และปัญหาว่าด้วยฐานะของคนต่างด้าวเป็นปัญหาที่กระทบกระเทือนถึงกันอยู่มาก ประเทศที่มีอาณาเขตกว้างขวางแต่มีพลเมืองเป็นจำนวนน้อย ก็ใครจะเพิ่มจำนวนพลเมืองให้มากยิ่งขึ้นจึงมักจะจำกัดสติธิที่จะได้แก่คนต่างด้าว และกำหนดเงื่อนไขในการแปลงชาติให้เป็นการง่ายและสะดวก ทั้งนี้เพื่อชักชวนให้คนต่างด้าวแปลงชาติเป็นพลเมือง ส่วนประเทศที่มีอาณาเขตคับแคบ แต่มีพลเมืองมากมายก็มักจะให้คนต่างด้าวในอาณาเขตได้รับผลปฏิบัติเป็นอย่างดี และกำหนดเงื่อนไขในการแปลงชาติให้เป็นการยากลำบาก เพื่อกีดกันมิให้คนต่างด้าวแปลงชาติเป็นพลเมือง

กฎหมายขัดกัน

เมื่อความปรากฏว่าคดีที่เกิดขึ้น มีคนต่างด้าวเป็นคู่ความ หรือเกิดขึ้นระหว่างพลเมืองแต่นอกอาณาเขตแล้ว ปัญหาว่ามี จะควรเอากฎหมายของประเทศไหนบังคับใช้ สมมติว่า คนชาวอังกฤษทำสัญญากับคนไทย

เมื่อคู่ความมีสัญชาติต่างกันดังนี้ สัญญานั้นจะควรเอากฎหมายของประเทศไหนบังคับใช้ หรือสมมติว่า คนไทยทำงานสมรสระหว่างกันในอาณาเขตฝรั่งเศส สมรสนั้นจะควรใช้แบบพิธีไทยหรือฝรั่งเศส ปัญหาในกระบวนนี้กล่าวถึงการเลือกใช้กฎหมายของประเทศต่าง ๆ ในคดีที่เกี่ยวกับคนต่างกั้ว หรือมีลักษณะนอกอาณาเขตปะปนอยู่กั้ว คดีที่เกิดขึ้นเป็นคดีที่ศาลในอาณาเขตจะต้องพิจารณาตัดสิน แต่ในการนี้ศาลย่อมรับใช้ซึ่งกฎหมายนอกอาณาเขต ที่เป็นปัญหายู่นนี้ก็คือจะควรรับใช้กฎหมายเช่นใดและเพียงใด ถ้านานาประเทศจะวางหลักการลงไปว่าศาลในอาณาเขตไม่จำเป็นต้องรับใช้ซึ่งกฎหมายนอกอาณาเขตประการใดเลยแล้ว ปัญหาว่าด้วยกฎหมายขัดกันก็ไม่อาจมีขึ้นได้

ปัญหาว่าด้วยฐานะของคนต่างกั้วกับปัญหาว่าด้วยกฎหมายขัดกัน มีลักษณะผิดแผกกัน ๒ ประการ คือ (๑) ในลำดับเวลาที่ปัญหาเกิดขึ้น (๒) ในลักษณะกฎหมายที่จะใช้บังคับ

ปัญหาว่าด้วยฐานะของคนต่างกั้ว เป็นปัญหาที่จะต้องพิจารณาก่อนปัญหาว่าด้วยกฎหมายขัดกัน

อุทาหรณ์: นายสมิทคนอังกฤษ ใครจะทำพินัยกรรม ณ กรุงเทพฯ ก่อนที่จะพิจารณาว่า พินัยกรรมนั้นจะควรทำอย่างไร คือโดยอนุโลมตามกฎหมายของประเทศไหน จำต้องพิจารณาเสียก่อนว่า ตามกฎหมายไทย คนอังกฤษมีสิทธิที่จะทำพินัยกรรมหรือไม่

กฎหมายที่ใช้บังคับคดีฐานะของคนต่างกั้วนั้น คือ กฎหมายในเมืองโดยตรง แต่กฎหมายที่ใช้บังคับคดีกฎหมายขัดกันนั้น อาจเป็นกฎหมายนอกอาณาเขตก็เป็นได้

คำพิพากษาของศาลนอกอาณาเขต

คดีที่เกิดขึ้น อาจเป็นคดีที่ศาลนอกอาณาเขตชำระเสร็จสิ้นไปแล้วก็ได้ ถ้าเช่นนั้น ปัญหาที่ว่าศาลจะรับรู้คำพิพากษานั้นเพียงใด

แท้จริงปัญหาว่าด้วยคำพิพากษาของศาลนอกอาณาเขตนั้น เป็นส่วนหนึ่งของปัญหาว่าด้วยกฎหมายขัดกัน เพราะเป็นปัญหาในการรับใช้ซึ่งกฎหมายนอกอาณาเขตคู่เดียวกัน กฎหมายขัดกันมีอยู่ ๒ ประการ คือ (๑) ในขณะที่จะทำนิติกรรม (๒) การรับรู้ซึ่งสิทธิที่เกิดขึ้นโดยชอบธรรม คำพิพากษาของศาลนอกอาณาเขต เป็นส่วนหนึ่งของการรับรู้ซึ่งสิทธิที่เกิดขึ้นโดยชอบธรรม แต่มีลักษณะพิเศษเกี่ยวกับคดีความที่ศาลนอกอาณาเขตได้พิพากษาไปแล้ว

บ่อเกิด

บ่อเกิดของกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลมีอยู่สามประเภท คือ (๑) บ่อเกิดในประเทศโดยเฉพาะ (๒) บ่อเกิดระหว่างประเทศ (๓) บ่อเกิดทางนิติศาสตร์

(๑) บ่อเกิดในประเทศ

บ่อเกิดในประเทศมีคือ (๑) บทกฎหมาย (๒) ขนบธรรมเนียมประเพณี (๓) คำพิพากษาของศาล

บทกฎหมาย

บทกฎหมายที่กล่าวถึงกฎหมาย ระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลมีคือ กฎหมายว่าด้วยสัญชาติ เช่นพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นต้น แต่นอกจากกฎหมายว่าด้วยสัญชาติแล้ว โดยมากมักจะไม่มีบทบัญญัติในกระบวนอื่นนัก

ชนบทธรรมเนียมประเพณี

ทราบใดที่กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลยังมิได้บัญญัติขึ้นเป็นประมวลกฎหมายแล้ว ชนบทธรรมเนียมประเพณีก็ย่อมเป็นบ่อเกิดอันสำคัญทราบนั้น ในกรุงสยามเวลานี้ ประมวลกฎหมายในกระบวนนี้ยังมิได้บัญญัติขึ้น ชนบทธรรมเนียมประเพณีจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก เฉพาะอย่างยิ่งในปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายขัดกัน

คำพิพากษาของศาล

เมื่อมีคดีเกิดขึ้นในโรงศาล และศาลได้วินิจฉัยตัดสินเด็ดขาดไปประการใดแล้ว คำพิพากษาของศาลนี้ย่อมเป็นหลักสำหรับถือปฏิบัติต่อไปในพฤติการณ์เช่นเดียวกัน

(๒) บ่อเกิดระหว่างประเทศ

บ่อเกิดระหว่างประเทศคือ บ่อเกิดสามัญระหว่างสองหรือหลายประเทศด้วยกัน

บ่อเกิดที่หลายลักษณะอักษร หรือสัญญา

ความตกลงระหว่างประเทศมีผลเป็นกฎหมายในระหว่างประเทศที่เป็นภาคีแห่งความตกลงนั้น ความตกลงจะทำขึ้นเป็นสัญญา หรืออนุสัญญาระหว่างเพียงสองประเทศก็ได้ เช่นความตกลงระหว่างสยามกับอังกฤษว่าด้วยการจดทะเบียนคนในบังคับอังกฤษ ก.ศ. ๑๘๙๔ หรืออาจจะทำขึ้นระหว่างหลายประเทศด้วยกันก็ได้ เช่นอนุสัญญากรุงเฮก ก.ศ. ๑๘๙๖ กับ ๑๙๐๒ ว่าด้วยวิธีพิจารณา การสมรส การอย่าร้างระหว่างสามีภรรยา และความพิทักษ์เด็กเยาว์ และในเวลานี้สันนิบาตชาติก็เตรียมการที่จะทำประมวลกฎหมายระหว่างประเทศในกระบวนนี้ขึ้น

ความตกลงระหว่างประเทศนั้น เมื่อได้รับสัตยาบันเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จะถือว่ามีผลนับเป็นกฎหมายของประเทศที่เป็นภาคีแห่งความตกลงนั้นทันทีหรือไม่? บางประเทศถือเสียว่าจะใช้บังคับในประเทศไม่ได้เว้นไว้แต่จะออกกฎหมายประกาศใช้เสียก่อน อนึ่ง ถ้าความตกลงระหว่างประเทศนั้นมีความขัดกับบทกฎหมายในอาณาเขตแล้ว ศาลจะควรปฏิบัติอย่างไรตามหลักนิยมในปัจจุบัน นานาประเทศมักถือว่า สัญญาหรือความตกลงระหว่างประเทศไม่เป็นแต่กฎหมายใช้บังคับในอาณาเขตเท่านั้น ยังเป็นกฎหมายอันมีน้ำหนักสูงสุดในอาณาเขตด้วย (supreme law of the land) ฉะนั้น ถ้าข้อความขัดกับบทกฎหมายธรรมดาในอาณาเขตแล้ว ก็ย่อมต้องถือความในหนังสือสัญญาระหว่างประเทศเป็นใหญ่เฉพาะกรุงสยาม ปัญหาในกระบวนนี้ได้เกิดขึ้นในเมื่อรัฐบาลได้ดำริจะออกพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. ๒๔๕๖ ในที่สุดได้ตกลงว่า เมื่อรัฐบาลได้ทำสัญญากับประเทศหนึ่งประเทศใด หรือเป็นภาคีแห่งอนุสัญญา หรือความตกลงระหว่างประเทศแล้ว ในขณะที่จะให้สัตยาบันแก่สัญญา อนุสัญญา หรือความตกลงนั้น ให้ประกาศใช้บทบัญญัติในสัญญา อนุสัญญา หรือความตกลงนั้นด้วย แต่เป็นที่เข้าใจว่า สัญญา อนุสัญญา และความตกลงกับประเทศอื่นนั้น เป็นกฎหมายที่มีน้ำหนักสูงสุดในอาณาเขต

ชนบทรรมนิยมประเพณีระหว่างประเทศ

ชนบทรรมนิยมประเพณีระหว่างประเทศนั้น พึงมีขึ้นได้เช่นเดียวกันกับชนบทรรมนิยมประเพณีเฉพาะอาณาเขต กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมืองมักเกิดขึ้นโดยวิธีนี้เป็นส่วนมาก แต่กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลที่เกิดขึ้นโดยวิธีนี้ มีอยู่เป็นส่วนน้อย

อุทาหรณ์; การรับรู้ซึ่งคำพิพากษาของศาลนอกอาณาเขต

คำพิพากษาของศาล

ณ บัดนี้ยังไม่มีศาลที่มีอำนาจรอบจำถึงคดีระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นทั้งปวง แม้สันนิบาตชาติได้ตั้งศาลประจำยุติธรรมระหว่างประเทศขึ้นที่กรุงเฮกแล้วก็ดี ศาลนั้นก็ยังไม่มีสิทธิที่จะเรียกเอาคดีระหว่างประเทศไปชำระเสียได้ เว้นไว้แต่ประเทศที่เป็นคู่ความจะได้ตกลงหรือได้ตกลงไว้แล้ว ดังนั้น อย่างไรก็ดีคำตัดสินของศาลหรือบุคคลในฐานะเป็นอนุญาโตตุลาการระหว่างประเทศนั้น ย่อมจะเป็นแบบอย่างสำหรับคดีที่มีลักษณะเช่นเดียวกันต่อไปได้

(๓) บ่อเกิดทางนิติศาสตร์

สำหรับปัญหาที่ไม่มีบทกฎหมายกำหนดไว้เป็นระเบียบแล้ว ความเห็นของนักนิติศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปซึ่งกำเนิดของกฎหมาย แท้จริงกฎหมายที่มีขึ้นในอาณาเขตต่าง ๆ ในชั้นต้นได้กำหนดไว้สำหรับบังคับคดีระหว่างพลเมืองที่เกิดขึ้นในอาณาเขต ฉะนั้น เมื่อความเจริญทางคมนาคมทำให้เกิดมีคดีที่คนต่างด้าวเป็นคู่ความ หรือที่มีลักษณะนอกอาณาเขต นักนิติศาสตร์จึงได้เอากฎหมายโบราณ เช่นกฎหมายโรมันเป็นอาทิ มาดัดแปลงเรียบเรียงเป็นระเบียบขึ้น

สัญชาติ

สัญชาติ คือ เครื่องมัตโดยนิตินัยที่ผูกพันบุคคลไว้กับประเทศ

ประเทศตั้งอยู่ได้เพราะพลเมือง พลเมืองกับประเทศจึงมีส่วนได้เสีย เช่นเดียวกัน ความเจริญของประเทศก็คือความเจริญของพลเมืองนั่นเอง ทั้งนี้ เพื่อรักษาความมั่นคงของประเทศ จึงเกิดมีหลักกฎหมายขึ้นว่าพลเมือง จำต้องมีความจงรักภักดีสวามิภักดิ์ต่อประเทศ

คนต่างด้าวที่เข้าไปอาศัยอยู่ในอาณาเขตต่างประเทศ จำต้องมีความจงรักภักดีสวามิภักดิ์ต่อประเทศของตน แต่ในระหว่างที่อยู่ในอาณาเขตต่างประเทศต้องปฏิบัติตามไม่ให้ขัดกับหลักการในประเทศนั้น หรืออีกนัยหนึ่ง ต้องมีความจงรักภักดีต่อประเทศนั้นด้วย หากแต่ว่าคนต่างด้าวพึงเปลี่ยนสถานที่อยู่ได้ตามใจสมัคร ก็พึงพ้นจากหน้าที่อันนี้ ในเมื่อได้เปลี่ยนเกศสถานแล้ว ส่วนพลเมืองนั้นแม้จะเปลี่ยนเกศสถานออกไปตั้งบ้านเรือนอยู่นอกอาณาเขต ก็ยังหาพ้นจากหน้าที่ที่จะต้องมีความจงรักภักดีต่อประเทศของตนไม่

ปัญหาว่าด้วยสัญชาติเป็นปัญหาสำคัญที่จะพึงกระทบกระเทือนถึงความเกี่ยวพันระหว่างประเทศด้วยเหตุ ๓ ประการ คือ

(๑) ประเทศย่อมสงวนไว้ซึ่งสิทธิที่จะป้องกันพลเมืองของตนนอกอาณาเขต

(๒) ประเทศเป็นผู้คุ้มครองผลประโยชน์ในทรัพย์สินของพลเมือง ฉะนั้น เมื่อทรัพย์สินได้รับความเสียหายนอกอาณาเขต ก็พึงจัดการป้องกันทรัพย์สินนั้นได้ เจ้าของทรัพย์สินจะอยู่ในอาณาเขตหรือไม่ก็ตาม

(๓) เนื่องจากมีเครื่องมัตผูกพันพลเมืองไว้กับประเทศ แต่ละประเทศถือว่า พลเมืองของตนจำต้องปฏิบัติตามกฏอาณาเขตมิให้ขัดกับกระบวนกฎหมายบางจำพวก

ในการออกกฎหมายบังคับการถือสัญชาติในอาณาเขตนั้น กว่าจะอนุโลมตามหลักการ ๓ ประการ คือ

(๑) บุคคลควรมีสัญชาติ

การมีสัญชาตินั้นทำให้มีสิทธิและหน้าที่ประกอบติดอยู่ด้วย คนไม่มีสัญชาติจึงพึงหลีกเลี่ยงหน้าที่ในกระบวนนี้ได้ เช่น หน้าที่ที่จะเป็นทหารในเวลาศึกสงคราม เป็นต้น อนึ่ง บัญหาว่าด้วยกฎหมายขัดกัน มักกล่าวพาดพิงถึงสัญชาติของบุคคล การที่บุคคลไม่มีสัญชาติ ก็เท่ากับเพิ่มความลำบากขึ้นในปัญหาประเภทนี้ บุคคลไม่มีสัญชาติย่อมมีขึ้นด้วยเหตุหลายประการ

อุทาหรณ์: (ก) บางประเทศมีกฎหมายบัญญัติว่าถ้าพลเมืองของตนได้ออกไปอยู่นอกอาณาเขตเกินกำหนดเวลานั้น ๆ แล้ว ก็ให้ถือว่าหลุดพ้นจากสัญชาติเดิม ทั้งนี้โดยสันนิษฐานว่า บุคคลเหล่านั้นไม่คิดจะกลับคืนมาสู่ประเทศของตน อาทิคือกฎหมายเยอรมัน วันที่ ๑ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๗๐ ข้อ ๑๓ (ข) บางประเทศยอมให้พลเมืองของตนสละสัญชาติเสียก่อนที่ ได้รับสัญชาติใหม่

เพื่อจะป้องกันมิให้มีบุคคลไม่มีสัญชาติตั้งนี้ น่าจะวางหลักการไว้ต่อไปว่า สัญชาติที่บุคคลมีอยู่นั้นไม่ควรรจะให้ละทิ้งเสียจนกว่าจะได้รับสัญชาติใหม่

(๒) บุคคลไม่ควรจะมีสัญชาติสองชาติในเวลาเดียวกัน

เมื่อพลเมืองย่อมต้องมีความจงรักภักดีต่อประเทศ และมีหน้าที่ที่จะเป็นทหารออกรบให้ประเทศของตนในยามศึก บุคคลที่มีสัญชาติสองชาติในเวลาเดียวกันย่อมอยู่ในฐานะอันยากยิ่ง เนื่องจากมีหน้าที่ขัดแย้งต่อกัน ฉะนั้น เมื่อมีกรณีเช่นนั้นเกิดขึ้น ควรจะเปิดโอกาสให้บุคคลผู้นั้นพึงเลือกรับสัญชาติได้ตามใจสมัคร

(๓) การถือสัญชาติไม่ควรเป็นการกดขี่

หลักการนี้ควรจะจำกัดลงแต่เพียงว่า บุคคลพึงเปลี่ยนแปลงสัญชาติได้ตามใจสมัคร ในขั้นต้นนานาประเทศมักถือเสียว่า พลเมืองจะเปลี่ยนแปลงสัญชาติไม่ได้ แต่ตามลักษณะการที่เป็นอยู่ ณ บัดนี้ นานาประเทศย่อมเปิดโอกาสให้พลเมืองของตนเปลี่ยนแปลงสัญชาติได้ เว้นไว้แต่จะเป็นการขัดกับความมั่นคงของประเทศ อนึ่ง คนต่างด้าวที่เข้ามาอยู่ในอาณาเขตนั้น ไม่ควรจะถูกขังบังคับให้ถือสัญชาติของประเทศ หากเขาไม่ยินยอมหรือไม่มีความสมัครทั้งนั้น

เนื่องจากปัญหาว่าด้วยสัญชาติเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับอธิปไตยและการเมืองของประเทศ นานาประเทศจึงสงวนไว้ซึ่งสิทธิที่จะออกกฎหมายตามแต่จะเห็นสมควร โดยเหตุนี้หลักกฎหมายในอาณาเขตต่าง ๆ จึงมีข้อความขัดกับหลักการที่วางไว้ เรื่องนี้สันนิบาตชาติได้ตั้งผู้เชี่ยวชาญการกฎหมายเป็นคณะกรรมการพิเศษศึกษาหาวิธีที่จะทำให้นานาประเทศถือหลักกฎหมายเช่นเดียวกัน ในเดือนกุมภาพันธ์ ปี ค.ศ. ๑๙๒๖ คณะกรรมการที่ว่านี้ได้รายงานว่ ปัญหาสัญชาติเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับการภายในของประเทศโดยเฉพาะ จึงยังไม่มีเป็นโอกาสที่จะทำประมวลกฎหมายเป็นแบบอย่างทั่วไป แต่คณะกรรมการได้ทำข้อเสนอแนะขึ้น สำหรับ

แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเนื่องจากบทกฎหมายในอาณาเขตต่างๆมีบทบัญญัติขัดแย้งกัน ข้อแนะนำของคณะกรรมการนี้ สันนิบาตชาติได้เสนอไปยังประเทศต่างๆ และนานาประเทศได้ประชุมกันที่กรุงเฮก ในปี ค.ศ. ๑๙๒๙

สัญชาติแต่กำเนิด

หลักกฎหมายว่าด้วยสัญชาติแต่กำเนิด มีคือ

(๑) หลักสัญชาติตามโลหิต ภาษาละตินเรียกว่า *ius sanguinis* คือสิทธิที่สืบจากโลหิต อธิบายว่า บุคคลจำต้องถือสัญชาติตามบิดามารดา

(๒) หลักสัญชาติตามอาณาเขต ภาษาละตินเรียกว่า *ius soli* คือสิทธิที่สืบจากอาณาเขต อธิบายว่า บุคคลจำต้องถือสัญชาติของประเทศที่ตนเกิดในอาณาเขต

หลักสัญชาติตามโลหิตเนื่องมาจากกฎหมายกรีกและโรมันแต่โบราณ ในสมัยนั้นคนต่าง้าวมีฐานะตกต่ำ สิทธิในฐานะพลเมืองจึงเป็นสิ่งที่หวงห้ามตามกฎหมายกรีกบุคคลจะมีสัญชาติกรีกได้ ก็แต่เมื่อได้กำเนิดแต่บิดาและมารดาเป็นคนกรีกด้วยกัน จะเกิดในหรือนอกอาณาเขตก็ตาม กฎหมายโรมันก็มีบทบัญญัติในทำนองเดียวกัน

ส่วนกฎหมายเยอรมันแต่โบราณ มิได้ใช้หลักสัญชาติตามโลหิต หรือหลักสัญชาติตามอาณาเขตประการใดเลย ในสมัยนั้นชาติต่างๆ แยกกันอยู่เป็นหมวดเป็นหมู่และมีได้ตั้งอยู่ในสถานที่มั่นคง การเป็นสมาชิกของหมวดหรือหมู่ไหน ย่อมต้องอาศัยความยินยอมของหมวดหรือหมู่นั้น ผู้ที่จะเป็นสมาชิกจะเป็นคนต่างชาติหรือกำเนิดในถิ่นที่อื่นใดก็ตาม ครั้นต่อมา คณะชนที่ตั้งอยู่เป็นหมวดเป็นหมู่นั้นได้ตั้งอยู่ในถิ่นที่มั่นคง สมาชิกแห่งหมวดหรือหมู่ก็กลายเป็นสมาชิกแห่งชุมชนุมชนที่ตั้งอยู่ในอาณาเขต

ทำให้เกิดนิยมไปในทางอิสรภาพเฉพาะอาณาเขต เนื่องจากได้รับผลประโยชน์ในเนื้อที่ดินกับได้รับความคุ้มครองป้องกันในอาณาเขต บุคคลที่กำเนิดในอาณาเขตของประเทศไหน ก็จำเป็นต้องมีความสวามิภักดิ์ต่อประเทศนั้น * หรืออีกนัยหนึ่ง ผู้ที่กำเนิดในอาณาเขตของประเทศไหนก็จำเป็นต้องถือสัญชาติของประเทศนั้น

หลักการสองประการที่กล่าวนี้ ย่อมมีคุณสมบัติและน้ำหนักแตกต่างกัน คนเราสืบสันดานจากบิดามารดา เมื่อบิดามารดามีสัญชาติของประเทศไหนก็เป็นธรรมดาที่บุตรจะสมควรรับสัญชาติของประเทศนั้น ส่วนกำเนิดในอาณาเขตก็อาจเป็นสิ่งที่ชักจูงให้บุคคลมีนิสัยรักใคร่ประเทศนั้นก็ได้ เฉพาะอย่างยิ่งถ้าได้เติบโตขึ้น และตั้งภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตนั้นตลอดมา

เมื่อปัญหาสัญชาติเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับการเมืองของประเทศ นานาประเทศจึงได้กำหนดบทบัญญัติในกระบวนนี้ตามแต่ละจะเป็นประโยชน์แก่ตนพึงแยกออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

(๑) ประเทศที่ใช้หลักสัญชาติตามโลหิตเป็นพื้น คือ เยอรมนี ออสเตรีย ฮังการี นอร์เวย์ กับ รุเมเนีย เป็นอาทิ

(๒) ประเทศที่ใช้หลักสัญชาติตามอาณาเขตเป็นพื้น คือ อาร์เจนไตน์ เบลีซ ชิลี และประเทศอื่นๆ ในอเมริกาใต้

(๓) ประเทศที่ใช้หลักสัญชาติตามโลหิต และหลักสัญชาติตามอาณาเขตควบกัน คือ สยาม อังกฤษ ฝรั่งเศส สเปน อิตาลี ญี่ปุ่น ปอร์ตุเกส ฮอลันดา เป็นอาทิ

กฎหมายไทยว่าด้วยสัญชาติแต่กำเนิด

กฎหมายไทยว่าด้วยสัญชาติ มีกำหนดไว้ในพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. ๒๔๕๖ ตามความในมาตรา ๓ ของพระราชบัญญัตินี้ คนไทยคือ

- (๑) บุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดาเป็นคนไทย แม้เกิดในพระราชอาณาจักรสยามก็ดี เกิดนอกพระราชอาณาจักรก็ดี
- (๒) บุคคลผู้ได้กำเนิดแต่มารดาเป็นคนไทย แต่ฝ่ายบิดาไม่ปรากฏ
- (๓) บุคคลผู้ได้กำเนิดในพระราชอาณาจักรสยาม
- (๔) หญิงต่างชาติผู้ได้ทำงานสมรสกับคนไทยตามกฎหมายประเวณี
- (๕) คนต่างประเทศผู้ได้แปลงชาติมาถือเอาสัญชาติไทยตามพระราชบัญญัติ

อนุมาตรา (๔) และ (๕) นั้นไม่เกี่ยวกับสัญชาติแต่กำเนิด ฉะนั้น จึงจะไม่กล่าวถึงในที่นี้ อนุมาตรา (๑) และ (๒) อนุโลมตามหลักสัญชาติตามโลหิต ส่วนอนุมาตรา (๓) อนุโลมตามหลักสัญชาติตามอาณาเขต

อนุมาตรา (๑) ว่าด้วยบุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดาเป็นคนไทย แม้เกิดในพระราชอาณาจักรสยามก็ดี เกิดนอกพระราชอาณาจักรก็ดี

คำว่า “บุคคล” นั้นควรเข้าใจว่าเด็กที่ออกจากครรภ์แล้ว เพราะเด็กที่ยังอยู่ในครรภ์ยังไม่นับว่าเป็น “บุคคล” ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์บรรพ ๑ มาตรา ๑๕ บัญญัติไว้ว่า “สภาพบุคคลย่อมเริ่มแต่เมื่อคลอดแล้วอยู่รอดเป็นทารก และสุดสิ้นลงเมื่อตาย” ฉะนั้นเด็กที่ยังอยู่ในครรภ์ หรือที่คลอดแล้วไม่รอดอยู่เป็นทารกก็ไม่นับว่าเป็น “บุคคล” โดย

นิตินัย ตามนี้บิดาจึงต้องเป็นคนไทยในขณะที่บุตรเกิด ถ้าในขณะนั้นบิดาได้เปลี่ยนสัญชาติเป็นคนต่างต่างไปแล้ว บุตรก็ไม่ใช่คนไทยตามมาตรา ๓ อนุมาตรา (๑) ของพระราชบัญญัติ

อุทาหรณ์: นายสุกมีบุตร ชื่อนายมี นายสุกเป็นคนไทยในขณะที่นายมีเกิด นายมีย่อมมีสัญชาติไทยตามบิดา แต่ถ้าในขณะที่ยังมีเกิดนั้น นายสุกได้แปลงชาติเป็นคนสัญชาติอังกฤษไปแล้ว นายมีก็ไม่ใช่คนไทยตามมาตรา ๓ อนุมาตรา (๑) ของพระราชบัญญัติ

ถ้าบิดาเป็นคนไทยในเมื่อบุตรเกิดแล้ว บุตรนั้นย่อมเป็นคนไทยทั้งนี้ ไม่ว่าบิดาจะเป็นคนไทยแต่กำเนิด หรือจะเป็นคนต่างประเทศที่ได้รับพระบรมราชานุญาตแปลงชาติเป็นคนไทย

อุทาหรณ์: (๑) นายสีเป็นคนไทยแต่กำเนิด นายสีมีบุตรชื่อนายสา ในขณะที่นายสาเกิด นายสียังเป็นคนไทย นายสาย่อมเป็นคนไทยตามมาตรา ๓ อนุมาตรา (๑) ของพระราชบัญญัติ

(๒) นายสมิทเป็นคนสัญชาติอังกฤษ ในเวลาที่ภรรยา นายสมิทมีครรภ์นั้น นายสมิทได้รับพระบรมราชานุญาตแปลงชาติเป็นคนสัญชาติไทยเมื่อนายสมิทได้แปลงชาติกันนั้นแล้ว ภรรยา นายสมิทคลอดบุตรอยู่รอดเป็นทารก บุตรนั้นเป็นคนไทยคู่กัน

คำว่า “บุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดาเป็นคนไทย” นั้น จะกินความเฉพาะแต่กรณีที่ยังบิดามารดาเป็นสามีภรรยากันถูกต้องตามกฎหมาย หรือจะกินความรวมทั้งกรณีที่บิดามารดาไม่เป็นสามีภรรยากันถูกต้องตามกฎหมายด้วย เช่นในกรณีที่บิดาได้รับรองบุตรถูกต้องตามกฎหมายในท้องที่ สมมติว่า นายสีคนไทยกับนางจางคนสัญชาติฝรั่งเศสร่วมอยู่ด้วยกัน โดยมีได้เป็น

สามักรรยากันตามกฎหมาย นายสีมีบุตรกับนางจัน และรับว่าบุตรนั้น
เป็นบุตรของตน บุตรนั้นจะเป็นคนไทยตามมาตรา ๓ อนุมาตรา (๑)
ของพระราชบัญญัติหรือไม่ ถ้าจะตีความว่า ถ้อยคำในพระราชบัญญัติใน
ที่นี้ หมายถึงแต่กรณีที่เป็นสามักรรยากันถูกต้องตามกฎหมาย
แล้ว บุตรนายสีก็จะไม่เป็นคนไทยตามมาตรา ๓ อนุมาตรา (๑) ของ
พระราชบัญญัติ แต่ถ้าจะตีความให้กว้างขึ้นรวมทั้งกรณีที่บิดามารดาไม่เป็น
สามักรรยากันถูกต้องตามกฎหมายด้วยแล้ว บุตรนายสีก็ย่อมเป็นคนไทย
ตามมาตรา ๓ อนุมาตรา (๑) ของพระราชบัญญัติ เห็นว่าควรจะตีความ
ให้กว้างขึ้น รวมทั้งกรณีที่บิดามารดาไม่เป็นสามักรรยากันตามกฎหมายด้วย
เพราะเหตุ ๓ ประการ คือ

(๑) ถ้อยคำที่ใช้ คือ “บุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดาเป็นคนไทย”
กล่าวถึงบุคคลที่เกิดขึ้นและที่บิดาเป็นคนไทยเท่านั้น ไม่มีถ้อยคำเพิ่มขึ้น
เพื่อจำกัดให้ความแคบลงประการใดเลย ฉะนั้น การตีความก็ต้องเป็นไป
ตามนัยที่ใช้อยู่เป็นธรรมดา

(๒) มาตรา ๓ อนุมาตรา (๒) กล่าวถึง “บุคคลผู้ได้กำเนิดแต่
มารดาเป็นคนไทย แต่ฝ่ายบิดาไม่ปรากฏ” ความในอนุมาตรา (๒) นี้
หมายถึงกรณีที่บิดามารดาไม่เป็นสามักรรยากัน เพราะถ้าบิดามารดาเป็น
สามักรรยากันตามกฎหมายแล้ว ฝ่ายบิดาก็ต้องปรากฏอยู่เอง ก็เมื่อถ้อยคำ
ที่ใช้ในทำนองเดียวกัน คือ “บุคคลผู้ได้กำเนิดแต่มารดาเป็นคนไทย”
กินความถึงกรณีที่บิดามารดาไม่เป็นสามักรรยากันตามกฎหมายด้วยแล้ว
ถ้อยคำในอนุมาตรา (๑) ก็ย่อมมีความเช่นเดียวกัน คือกินความถึงกรณีที่
บิดามารดาไม่เป็นสามักรรยากันตามกฎหมายด้วย

(๓) การตีความให้กว้างขึ้นรวมทั้งกรณีที่บิดามารดาไม่เป็นสามีภรรยากันนั้น พึงเป็นโอกาสที่จะให้สัญชาติไทยแก่บุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดาเป็นคนไทยนอกพระราชอาณาจักร ในกรณีที่บิดามารดาไม่เป็นสามีภรรยากันตามกฎหมาย แต่กฎหมายในท้องที่บัญญัติให้เด็กที่เกิดขึ้นนั้นได้รับสัญชาติไทย

บุคคลที่ได้กำเนิดแต่บิดาเป็นคนไทยในพระราชอาณาจักรสยามนั้น เป็นกรณีที่ไม่พึงมีปัญหาก็เกิดขึ้นได้ บุคคลจำพวกนี้ต้องเป็นคนไทยอยู่เองไม่ว่าจะใช้หลักสัญชาติตามโลหิตหรือหลักสัญชาติตามอาณาเขต

แต่บุคคลที่กำเนิดแต่บิดาเป็นคนไทยนอกพระราชอาณาจักรสยามนั้น จะพึงได้รับสัญชาติของประเทศที่ตนได้เกิดในอาณาเขตด้วยก็ได้ เช่นนายแสงคนไทยได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในประเทศเบรซิล นายแสงมีบุตรชื่อนายแส ตามความในพระราชบัญญัติสัญชาติ มาตรา ๓ อนุมาตรา (๑) นายแสเป็นคนไทย เพราะกำเนิดแต่บิดาเป็นคนไทย แต่ตามกฎหมายเบรซิลนายแสเป็นคนสัญชาติเบรซิล เพราะได้กำเนิดในอาณาเขตเบรซิล ในพฤติการณ์ดังกล่าวนี้ ถ้านายแสมีภุมิภานาหรือตั้งบ้านเรือนอยู่ในประเทศเบรซิลแล้ว ก็ไม่เป็นกรณีที่ประเทศสยามจะบังคับให้นายแสเป็นคนไทยในอาณาเขตเบรซิลได้ หรืออีกนัยหนึ่งนายแสจะเอาสิทธิเนื่องจากเป็นคนไทยไปใช้ในอาณาเขตเบรซิลไม่ได้ ประเทศย่อมมีอำนาจครอบงำบุคคลในอาณาเขต ฉะนั้น เมื่อเจ้าหน้าที่ในอาณาเขตถือว่า สิทธิที่สืบจากอาณาเขตของตนนั้นมีค่ามากกว่าสิทธิที่สืบจากโลหิตของประเทศอื่นแล้ว ประเทศหลังนี้ไม่สามารถจะบังคับใช้อำนาจของตนภายในอาณาเขตของประเทศที่ไม่ยอมรับรู้ซึ่งอำนาจนั้นได้ ทั้งนี้เพราะจะเป็นการกระทำขัดกับอธิปไตยของประเทศนั้นด้วยเหตุนี้ในกรณีบุคคลที่มีสัญชาติสองชาติในเวลาเดียวกันนั้น จึงมีหลัก

นิยมไว้ว่า ประเทศที่บุคคลเป็นพลเมืองโดยใช้หลักสัญชาติตามโลหิต จะเรียกร้องให้บุคคลผู้นั้นได้รับความป้องกันทางทูต ในอาณาเขตของประเทศที่บุคคลผู้นั้นเป็นพลเมืองโดยใช้หลักสัญชาติตามอาณาเขตไม่ได้ และประเทศที่บุคคลเป็นพลเมืองโดยใช้หลักสัญชาติตามอาณาเขต จะเรียกร้องให้บุคคลผู้นั้นได้รับความป้องกันทางทูต ในอาณาเขตของประเทศที่คนผู้นั้นเป็นพลเมืองโดยใช้หลักสัญชาติตามโลหิตไม่ได้คู่กัน

กฎหมายไทยเรื่องการแปลงชาติถือหลักการที่ว่านี้ มาตรา ๑๔ แห่งพระราชบัญญัติแปลงชาติ ร.ศ. ๑๓๐ บัญญัติไว้ว่า “คนต่างประเทศผู้ที่ได้แปลงชาติในกรุงสยามแล้ว เมื่อออกไปอยู่ภายในอาณาเขตของประเทศที่ตนอยู่ในบังคับแต่ก่อนนั้น จะถือเอาประโยชน์ที่ตนเป็นคนในบังคับสยามไปใช้ในที่นั้นไม่ได้ เว้นไว้แต่ตามกฎหมายของประเทศนั้นก็ดี หรือตามหนังสือสัญญาที่ได้ทำไว้กับประเทศนั้นก็ดี มีความอนุญาตยอมให้ถือประโยชน์เช่นนั้นแล้ว จึงจะถือหรือใช้ประโยชน์ที่ตนแปลงชาตินี้ได้ ในอาการอย่างเดียวกันนี้ คนไทยที่ได้ไปแปลงชาติในเมืองต่างประเทศแล้ว เมื่อกลับมาอยู่ในกรุงสยาม ไม่สามารถที่จะถือเอาประโยชน์ที่มีสังกัดเป็นคนแปลงชาติต่างประเทศได้ เว้นไว้แต่จะได้รับอนุญาตของรัฐบาลสยามให้แปลงชาตินั้นด้วย” กฎหมายของประเทศสวิตเซอร์แลนด์ก็มีบทบัญญัติในทำนองเดียวกัน มาตรา ๖ ของกฎหมายลงวันที่ ๒๕ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๐๓ ว่าด้วยการแปลงชาติเป็นคนชาติสวิส และการสละสัญชาติสวิสบัญญัติไว้ว่า “บุคคลที่เป็นคนสัญชาติสวิสแต่มีสัญชาติต่างประเทศติดตัวอยู่ด้วยนั้น ไม่พึงเรียกร้องสิทธิและความป้องกันฐานเป็นคนสวิส เพื่อใช้ต่อประเทศที่ตนมีสัญชาติถ้าอยู่ในอาณาเขตของประเทศนั้น” คณะกรรมการศึกษาปัญหาระหว่างประเทศที่สันนิบาตชาติตั้งขึ้นนั้น ได้เสนอร่างอนุสัญญาระหว่าง

ประเทศมีความเฉพาะปัญหาข้อนี้ในข้อ ๑ แห่งร่างอนุสัญญาที่ทำขึ้น ความว่า “อัครภาคีแห่งอนุสัญญารับที่จะไม่ให้ความบ่งกันทางทูตและจะไม่ว่ากล่าวทางรัฐบาล เพื่อประโยชน์ของพลเมืองของตน ถ้าพลเมืองนั้น ตามกฎหมายของประเทศที่จะเรียกร้องไปนั้น เป็นพลเมืองแต่กำเนิดของประเทศนั้นด้วย”

วิธีที่นานาประเทศพึงใช้แก้ปัญหาคือบุคคลที่มีสัญชาติสองชาติในเวลาเดียวกันแต่กำเนิดนั้นมิอยู่ ๒ ประการ

(๑) ทำสัญญาระหว่างกันยอมให้บุคคลที่มีสัญชาติสองชาตินั้น มีสิทธิเลือกรับสัญชาติได้ตามใจสมัครในเมื่อบรรลุนิติภาวะแล้ว คือยอมให้ถือสัญชาติตามโลหิตจนบรรลุนิติภาวะแล้ว จึงพึงเลือกรับสัญชาติตามอาณาเขตได้ ดังบทบัญญัติในกฎหมายอิตาลี ค.ศ. ๑๙๑๒ ข้อ ๗ หรือยอมให้ถือสัญชาติตามอาณาเขตจนบรรลุนิติภาวะแล้ว จึงพึงสละสัญชาตินี้ได้ ทั้งความในสัญญาระหว่างเบลเยียมกับบอติเวียวันที่ ๑๘ เมษายน ค.ศ. ๑๙๑๒ ข้อ ๕ วรรค ๓

(๒) ถือหลักการตามข้อแนะนำของ Institute of International Law ว่าสัญชาติตามโลหิต ให้ยุติเพียงชั้นลูกที่เกิดนอกอาณาเขตเท่านั้น หลานที่เกิดนอกอาณาเขตไม่นับว่ามีสัญชาติตามโลหิต

วิธีการทั้งสองนี้ยังมิได้รับความนิยมเพียงพอที่จะทำความตกลงระหว่างประเทศได้ ฉะนั้น ประเทศที่ไม่ได้ทำความตกลงใช้วิธีทั้งสองนี้จะควรปฏิบัติอย่างไร ถ้าปัญหาว่าด้วยบุคคลที่มีสัญชาติสองชาติในเวลาเดียวกันนั้น เกิดขึ้นในอาณาเขตของประเทศที่ถือว่า บุคคลผู้นั้นเป็นพลเมืองของตนแล้ว ศาลในประเทศนั้นก็ย่อมต้องอนุโลมตามกฎหมายในอาณาเขต แต่

ถ้าปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้นในประเทศกลาง ซึ่งไม่ถือว่าบุคคลผู้นั้นเป็นพลเมืองของตนแล้ว เพื่อให้นานาชาติปฏิบัติกรในการทำนองเดียวกัน คณะกรรมการที่สันนิบาตชาติตั้งขึ้นเพื่อศึกษาปัญหาระหว่างประเทศได้ร่างความตกลงระหว่างประเทศไว้ดังนี้ คือ “บุคคลที่มีสัญชาติสองชาติในเวลาเดียวกันนั้น ย่อมเป็นพลเมืองของประเทศทั้งสองที่ตนมีสัญชาติ ถ้าจะพูดถึงประเทศกลางแล้ว สัญชาติของบุคคลผู้นั้นก็ต้องเป็นไปตามกฎหมายในประเทศที่บุคคลผู้นั้นมีภูมิลำเนา หากว่ามีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศหนึ่งประเทศใดในสองประเทศที่ตนมีสัญชาติ แต่ถ้าไม่มีภูมิลำเนาอยู่ในสองประเทศที่ตนมีสัญชาติแล้ว สัญชาติของบุคคลผู้นั้นก็ต้องเป็นไปตามกฎหมายของประเทศที่ตนมีภูมิลำเนาครั้งสุดท้าย ในระหว่างสองประเทศที่ตนมีสัญชาติ”

สมมติว่า นายสมิทคนสัญชาติอังกฤษมีบุตรชื่อนายจอห์นในอาณาเขตฝรั่งเศส ตามกฎหมายอังกฤษนายจอห์นเป็นคนอังกฤษ และตามกฎหมายฝรั่งเศสนายจอห์นก็เป็นคนฝรั่งเศส ถ้าปัญหาเกิดขึ้นในประเทศอังกฤษ ว่านายจอห์นเป็นคนสัญชาติใด ศาลอังกฤษก็ต้องถือว่านายจอห์นเป็นคนอังกฤษ และตามที่ศาลอังกฤษตัดสินดังนี้ก็ไม่ใช่กรณีที่รัฐบาลฝรั่งเศสจะพึงทักท้วงได้ ถ้าปัญหาเกิดขึ้นในประเทศฝรั่งเศส ว่านายจอห์นเป็นคนสัญชาติใด ศาลฝรั่งเศสก็พึงถือว่านายจอห์นเป็นคนฝรั่งเศสทุกกัน แต่ถ้ากรณีนี้เกิดขึ้นในประเทศกลาง เช่นประเทศสยามเป็นต้น ในที่นี้ศาลไทยก็ต้องพิจารณาว่านายจอห์นมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศอังกฤษหรือประเทศฝรั่งเศส ถ้านายจอห์นมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศอังกฤษ ศาลก็พึงถือว่านายจอห์นเป็นคนสัญชาติอังกฤษ เพราะสันนิษฐานได้ว่า นายจอห์นสมควรรับสัญชาติของประเทศที่ตนมีภูมิลำเนาทั้งนี้เนื่องจากภูมิลำเนา นายจอห์นจำต้องอยู่ในอำนาจของ

ศาลประเทศอังกฤษด้วย และถ้านายจอห์นมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศฝรั่งเศส ศาลก็พึงถือว่านายจอห์นเป็นคนสัญชาติฝรั่งเศส แต่ถ้าปรากฏว่านายจอห์นไม่มีภูมิลำเนาในประเทศฝรั่งเศสหรืออังกฤษแล้ว ก็ต้องพิจารณาว่า ในระหว่างสองประเทศนี้ นายจอห์นได้เคยมีภูมิลำเนาในประเทศไหนเป็นครั้งสุดท้าย ถ้านายจอห์นมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศอังกฤษเป็นครั้งสุดท้าย ก็ต้องนับว่านายจอห์นเป็นคนอังกฤษ และถ้านายจอห์นมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสเป็นครั้งสุดท้าย ก็ต้องนับว่านายจอห์นเป็นคนฝรั่งเศส

อนุมาตรา (๒) ว่าด้วยบุคคลผู้ได้กำเนิดแต่มารดาเป็นคนไทย แต่ฝ่ายบิดาไม่ปรากฏ

ถ้อยคำที่ใช้ที่นี่ไม่พูกเจาะจงถึงบุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดามารดาเป็นสามีภรรยากันถูกต้องตามกฎหมาย หรือถึงบุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดามารดาไม่เป็นสามีภรรยากันถูกต้องตามกฎหมาย แต่พึงสันนิษฐานได้ว่า ก็นความเฉพาะบุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดามารดาไม่เป็นสามีภรรยากันตามกฎหมาย เพราะถ้าบิดามารดาเป็นสามีภรรยากันตามกฎหมายแล้ว บิดาก็ต้องปรากฏอยู่เอง กฎหมายอังกฤษมีหลักการตรงกันข้าม ถือเสียว่าบุคคลจะสืบสัญชาติจากมารดาไม่ได้ ฉะนั้นบุตรที่กำเนิดแต่มารดาเป็นคนอังกฤษในกรุงปารีส และบิดามารดาไม่เป็นสามีภรรยากันตามกฎหมายแล้ว ก็ไม่ได้รับสัญชาติอังกฤษตามกฎหมายอังกฤษ

ปัญหาที่ว่า มาตรา ๓ อนุมาตรา ๒ ของพระราชบัญญัติสัญชาตินี้จะควรตีความโดยจำกัดถึงบุคคลผู้ได้กำเนิดในพระราชอาณาจักรสยามเท่านั้น หรือจะควรตีความให้กว้างขึ้นรวมทั้งบุคคลผู้ได้กำเนิดนอกพระราชอาณาจักรด้วย เห็นว่าควรจะตีความให้กว้างขึ้นรวมทั้งบุคคลผู้ได้กำเนิดนอกพระราชอาณาจักรสยามด้วย เพราะ

(๑) ถ้อยคำที่ใช้ในมาตรา ๓ อนุมาตรา ๑ ของพระราชบัญญัตินั้น กล่าวโดยเจาะจงถึงบุคคลผู้ได้กำเนิดนอกพระราชอาณาจักรด้วย ฉะนั้น เมื่อในอนุมาตรา ๒ นี้ไม่มีถ้อยคำจำกัดความให้แคบลงแล้ว ก็ควรตีความ ในทำนองเดียวกันกับมาตรา ๓ อนุมาตรา ๑ ของพระราชบัญญัติ

(๒) ถ้าจะตีความให้แคบลง หมายเฉพาะแต่บุคคลผู้ได้กำเนิดใน พระราชอาณาจักรสยามเท่านั้นแล้ว ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมีอนุมาตรา ๒ ขึ้นเป็นพิเศษ เพราะบุคคลที่ว่านัย่อมรวมอยู่ในจำพวกบุคคลที่กล่าวไว้ใน มาตรา ๓ อนุมาตรา ๓ ของพระราชบัญญัติ

(๓) ตามกฎหมายในบางประเทศ เช่นประเทศฝรั่งเศสเป็นต้น ถ้าบุตรเกิดขึ้นแต่บิดามารดาไม่เป็นสามีภรรยากันถูกต้องตามกฎหมายแล้ว ถ้ามารดาไปจดทะเบียนรับว่าเป็นบุตรของตนก่อนบิดา บุตรนั้นก็นับว่ามี สัญชาติตามมารดา

สมมติว่า นางจันทิณีไทยอยู่กินกับนายฟิลิปชายอังกฤษ ณ กรุง ปารีสโดยไม่ได้เป็นสามีภรรยากันตามกฎหมาย นางจันมีบุตรกับนายฟิลิป นางจันได้จดทะเบียนไว้ที่อำเภอรับว่าเป็นบุตรของตนก่อนนายฟิลิป ตาม กฎหมายฝรั่งเศสบุตรนั้นเป็นคนไทย แต่ถ้าจะตีความมาตรา ๓ อนุมาตรา ๒ ของพระราชบัญญัติสัญชาติให้แคบลงแล้ว ตามกฎหมายไทยบุตรของนางจัน นั้นก็ไม่เป็นคนไทย

อนุมาตรา (๓) ว่าด้วยบุคคลผู้ได้กำเนิดในพระราชอาณาจักรสยาม

อนุมาตรานี้ถือหลักคล้ายคลึงกับหลักกฎหมายอังกฤษ ถ้าผู้หนึ่ง ผู้ใดได้กำเนิดในพระราชอาณาจักรสยามแล้ว บิดามารดาจะเป็นคนสัญชาติใด หรือจะอยู่ในพระราชอาณาจักรในระยะเวลาเท่าใดก็ตาม คนผู้นั้นย่อม

เป็นคนไทย กฎหมายฝรั่งเศสมีบทบัญญัติผิดแผกไปจากนี้ คือ แยกบุคคล
 ที่กำเนิดในอาณาเขตฝรั่งเศสเป็น ๓ ประเภท (๑) บุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดา
 มารดาไม่ปรากฏหรือไม่มีสัญชาติ บุคคลประเภทนี้นับว่าเป็นคนฝรั่งเศส
 (๒) บุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดหรือมารดาเป็นคนที่ได้กำเนิดในอาณาเขต
 ฝรั่งเศสในกรณีที่บิดามารดาเป็นสามีภรรยา กัน ถ้าฝ่ายบิดาเป็นผู้ที่ได้กำเนิด
 ในอาณาเขตฝรั่งเศส บุตรต้องเป็นคนฝรั่งเศส ถ้าฝ่ายมารดาเป็นผู้ที่ได้กำเนิด
 ในอาณาเขตฝรั่งเศส บุตรนั้นก็เป็นคนฝรั่งเศสทั้งคู่ แต่หากพึงเลือกสละ
 สัญชาติฝรั่งเศสได้ ในกรณีที่บิดามารดาไม่เป็นสามีภรรยา กัน และฝ่ายบิดา
 หรือมารดาผู้ได้รับรองก่อนได้กำเนิดในอาณาเขตฝรั่งเศสแล้ว บุตรนั้น
 เป็นคนฝรั่งเศส ถ้าแลบิดาหรือมารดาผู้ได้รับรองก่อนนั้นกำเนิดนอก
 อาณาเขตฝรั่งเศสแล้ว บุตรนั้นพึงเลือกสละสัญชาติฝรั่งเศสได้ (๓) บุคคล
 ผู้ได้กำเนิดแต่บิดามารดาเป็นคนกำเนิดนอกอาณาเขตฝรั่งเศส ถ้าบิดา
 มารดาเป็นสามีภรรยา กันตามกฎหมาย บุตรนั้นถ้าเมื่อบรรลุนิติภาวะมี
 ภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตฝรั่งเศสเป็นคนฝรั่งเศส ถ้าและเมื่อบรรลุนิติภาวะ
 ไม่มีภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตฝรั่งเศส ก็พึงขอรับรองรับสัญชาติฝรั่งเศสได้
 ถ้าบิดามารดาไม่เป็นสามีภรรยา กันและต่างฝ่ายต่างไม่รับรองบุตร บุตรนั้น
 นับว่ากำเนิดแต่บิดามารดาไม่ปรากฏ

คำว่า พระราชอาณาจักรสยาม กินความรวมทั้งน่านน้ำที่อยู่ใกล้
 เคียงอาณาเขตด้วยหรือไม่ ? หรืออีกนัยหนึ่งน่านน้ำใกล้เคียงอาณาเขต
 อันเรียกว่าน่านน้ำที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขตนั้น จะนับว่ารวมอยู่ในพระ
 ราชอาณาจักรสยามตามความในมาตรา ๓ อนุมาตรา ๓ ของพระราชบัญญัติ
 หรือไม่ ?

ความเห็นของนักนิติศาสตร์ยังไม่ลงรอยกัน บางจำพวกถือว่านานาประเทศมีอำนาจอครอบงำน่านน้ำที่อยู่ใกล้เคียงอาณาเขต แต่มีข้อจำกัดไว้ว่าประเทศอื่นมีสิทธิที่จะใช้น่านน้ำนั้นได้ในกิจการบางอย่าง บางจำพวกถือว่าประเทศไม่มีอำนาจอครอบงำน้ำในทะเล แต่ยอมรับว่าประเทศเจ้าของฝั่งย่อมมีสิทธิอยู่บ้างในเขตที่เรียกว่าน่านน้ำ ซึ่งเป็นส่วนแห่งอาณาเขต

ความเห็นทั้งสองนี้ ยอมรับว่าประเทศที่เป็นเจ้าของฝั่งย่อมมีสิทธิอยู่บ้างในน่านน้ำที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขต แต่ผลที่สุดอาจผิดแผกกันไปได้ เพราะถ้าถือว่าน่านน้ำที่อยู่ใกล้เคียงฝั่งทะเลนั้นอยู่ใต้อำนาจอครอบงำของประเทศเจ้าของฝั่งแล้ว ประเทศนั้นก็พึงขยายสิทธิในกระบวนอื่นต่อไป ภายหน้าได้ หากการกระทำดังนี้จะไม่ขัดกับสิทธิของประเทศอื่นหรือความตกลงระหว่างประเทศ เนื่องจากหลักการที่ว่านี้ อังกฤษฝรั่งเศสจึงพึงจะอุโมงค์ได้นำในทะเลที่อยู่ระหว่างสองประเทศนั้นโดยมิต้องหารือขออนุญาตจากประเทศอื่นเสียก่อน

ตามถ้อยคำที่ใช้ในอนุสัญญาว่าด้วยการเดินอากาศ ฉบับลงวันที่ ๑๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๙ จะเห็นได้ว่านานาประเทศเอนเอียงไปทางความเห็นที่ว่า ประเทศมีอำนาจอครอบงำน่านน้ำที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขตข้อ ๑ แห่งอนุสัญญานี้บัญญัติไว้ว่า นานาประเทศมีอิสระสิทธิครอบงำเขตอากาศที่อยู่เหนืออาณาเขต และตามนัยในอนุสัญญานั้น “อาณาเขตของประเทศกินความรวมทั้งดินแดนในประเทศกับน่านน้ำที่อยู่ใกล้เคียงดินแดนนั้นด้วย” พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำสยาม พ.ศ. ๒๔๕๖ ก็มีความเช่นเดียวกัน มาตรา ๗ บัญญัติไว้ว่า “น่านน้ำสยามนั้น ท่านหมายความว่าบรรดาน่านน้ำที่เป็นส่วนแห่งพระราชอาณาจักรสยาม และหมายความตลอดถึงบรรดาท่าและท่าเลหอดจอดเรือ แลลำแม่น้ำลำคลองในพระราชอาณาจักร

ทั่วไปด้วย” เพื่อพิสูจน์ต่อไปว่าประเทศมีอำนาจอครอบงำน่านน้ำที่อยู่ใกล้เคียงฝั่งอาณาเขต ก็พึงกล่าวถึงร่างประมวลกฎหมายที่นิติสภาต่าง ๆ ได้ทำขึ้น ในร่างประมวลกฎหมายต่าง ๆ มีถ้อยคำอันยอมรับว่า ประเทศมีอำนาจอครอบงำน่านน้ำใกล้เคียงฝั่งทะเลทั้งนั้น

อรรถาหารณ์ : ร่างประมวลกฎหมายของ Institute of International Law เมื่อ ค.ศ. ๑๘๙๕ ข้อ ๑ มีความว่า “ประเทศมีอิสระสิทธิครอบงำเขตน่านน้ำที่อยู่ใกล้เคียงฝั่งทะเล”

เมื่อประเทศมีอำนาจอครอบงำน่านน้ำที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขตดังนี้แล้ว จำต้องทราบว่เขตน่านน้ำที่ว่นี้ ควรนับกว้างออกไปจากฝั่งเพียงไร ในที่นี้นานาประเทศมีความเห็นผิดแผกกัน บางจำพวกถือว่ น่านน้ำที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขตนั้น มีเขตเพียง ๓ ไมล์ออกไปจากฝั่ง บางจำพวกถือว่ มีเขตมากกว่านั้น เช่นประเทศสเปนถือว่มีเขต ๖ ไมล์ Institute of International Law ทำร่างประมวลกฎหมายแนะนำให้ถือเขต ๖ ไมล์ แต่ถ้จะถือตามวิธีการที่นานาประเทศปฏิบัติระหว่างกันแล้ว เห็นว่เขต ๓ ไมล์ย่อมเป็นเขตที่ได้รับความนิยมเป็นส่วนมาก ในสัญญาว่ด้วยการตรวจสุราที่สหปาลีรัฐอเมริกาได้ทำขึ้นกับอังกฤษ วันที่ ๒๓ มกราคม ค.ศ. ๑๙๒๔ กับเยอรมนี วันที่ ๑๙ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๒๔ และกับฮอลันดา วันที่ ๑ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๒๔ มีบทบัญญัติไว้ว่ อัครภาคีแห่งสัญญามีความประสงค์อันมั่นคง ที่จะถือหลักว่เขต ๓ ไมล์นั้น เป็นเขตน่านน้ำที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขตโดยชอบธรรม

ถึงแม้ว่ น่านน้ำตามชายทะเลที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขตนั้น จะนับว่รวมอยู่ในอาณาเขตของประเทศก็ดี แต่ยังมีลักษณะผิดแผกกันกับดินแดน หรือล่าน้ำที่อยู่ภายในอาณาเขต เพราะตามกฎหมายระหว่าง

ประเทศ เรือต่างประเทศมี “อำนาจเดินสะดวก” (right of innocent passage) ผ่านน่านน้ำริมฝั่งทะเลที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขต ๕ อำนาจศาลครอบงำการกระทำในเรือที่ผ่านน่านน้ำซึ่งเป็นส่วนแห่งอาณาเขตจึงมีอยู่โดยจำกัด ในส่วนคดีแพ่งโดยเฉพาะนั้น นานาประเทศมักถือว่าศาลในอาณาเขต ไม่มีอำนาจครอบงำบุคคลในเรือที่ผ่านมาในน่านน้ำที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขต ในส่วนคดีอาชญากรรมนั้นกฎหมายในประเทศอังกฤษถือว่าศาลในอาณาเขตมีอำนาจครอบงำการกระทำผิดทางอาชญาที่เกิดขึ้นในระหว่างที่เรือต่างประเทศอยู่ในน่านน้ำที่เป็นอาณาเขต แต่จะฟ้องจำเลยได้ก็แต่เมื่อเสนาบดีผู้หนึ่งคนใดได้ร้องขอมาคังนั้น สำหรับอำนาจศาลในทางอาชญาขึ้นกฎหมายอังกฤษกำหนดน่านน้ำที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขตเพียงแค่ ๑ ไมล์เท่านั้น แต่ประเทศอื่น ๆ มักถือหลักกฎหมายฝรั่งเศส คือ ศาลในอาณาเขต ไม่มีอำนาจครอบงำ (๑) การกระทำเกี่ยวกับการบังคับบัญชาและวินัยในเรือ (๒) การกระทำผิดในเรือระหว่างคนในเรือ คู่ความจะเป็นคนสัญชาติใดก็ตาม เว้นไว้แต่จะเป็นการกระทบกระเทือนถึงความสงบราบคาบในอาณาเขต คณะกรรมการพิเศษที่สันนิบาตชาติตั้งขึ้นเพื่อทำร่างประมวลกฎหมายระหว่างประเทศมีความเห็นเอนเอียงไปทางหลักกฎหมายฝรั่งเศส ร่างประมวลกฎหมายที่นิติสภาต่างๆ แนะนำให้ทำขึ้นนั้น ก็อนุโลมตามหลักกฎหมายฝรั่งเศสเป็นส่วนมาก

ก็เมื่อประเทศเจ้าของฝั่งมีอำนาจศาลครอบงำน่านน้ำตามชายทะเลที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขตอยู่บ้าง ก็พึงออกข้อบังคับเพื่อป้องกันอันตรายและผลประโยชน์ของท้องถิ่น เช่น ข้อบังคับว่าด้วยการเดินเรือและการศุลกากร เป็นต้น คือข้อบังคับที่จะใช้บังคับเรือต่างประเทศในน่านน้ำที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขตนั้น จะต้องเป็นข้อบังคับเกี่ยวกับน่านน้ำนั้น

โดยเฉพาะ ไม่ใช้ข้อบังคับที่ใช้ทั่วไปในอาณาเขต ฉะนั้นบุคคลผู้ได้กำเนิดในเรือต่างประเทศในระหว่างที่กำลังผ่านน่านน้ำที่เป็นส่วนแห่งอาณาเขตสยามนั้น ไม่นับว่าเป็นคนไทย แต่ถ้าเรือต่างประเทศนั้นเข้ามาจอดอยู่ในท่าเรือสยาม และมีบุคคลเกิดขึ้นในเรือนั้นแล้ว ถ้าเรือนั้นเป็นเรือรบ บุคคลผู้นั้นก็ไม่ใช่คนไทย แต่ถ้าเป็นเรือสินค้า เนื่องจากเรือนั้นได้เข้ามาอยู่ใต้อำนาจครอบงำของศาลในอาณาเขต บุคคลผู้ได้กำเนิดในเรือนั้นเป็นคนไทยตามพระราชบัญญัติ

อุทาหรณ์ : (๑) เรือเยอรมันกำลังเดินทางระหว่างฮ่องกงกับสิงคโปร์ และผ่านมาทางน่านน้ำซึ่งเป็นส่วนแห่งพระราชอาณาจักรสยาม นางสตินคนสัญชาติเยอรมันคลอดบุตรในระหว่างที่เรือยังอยู่ในน่านน้ำสยาม บุตรนางสตินไม่ใช่คนไทย แต่ถ้านางสตินมีสัญชาติไทยโดยทำงานสมรสกับคนไทยแล้ว บุตรนั้นก็จะเป็นคนไทยตามมาตรา ๓ अनुมาตรา ๑ ของพระราชบัญญัติ คือ กำเนิดแต่บิดาเป็นคนไทย

(๒) เรือเปรูเข้ามาจอดอยู่ที่กรุงเทพฯ นางมารีคนสัญชาติเปรูคลอดบุตรในเรือ บุตรนั้นเป็นคนไทยตามมาตรา ๓ अनुมาตรา ๓ ของพระราชบัญญัติ

(๓) เรือรบฝรั่งเศสเข้ามาจอดอยู่ที่กรุงเทพฯ ในระหว่างที่เรือจอดอยู่นั้น นางจานหญิงฝรั่งเศสคลอดบุตรในเรือ บุตรนั้นไม่ใช่คนไทย เพราะตามกฎหมายระหว่างประเทศ เรือรบที่เข้าไปอยู่ในอาณาเขตต่างประเทศ ย่อมได้รับความคุ้มกันและเอกสิทธิที่ไม่ต้องอยู่ใต้อำนาจศาลในอาณาเขต

บุคคลผู้ได้กำเนิดในพระราชอาณาจักรสยามนั้น แยกออกได้เป็น ๒ จำพวก

(๑) บุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดาเป็นคนไทย

(๒) บุคคลผู้ได้กำเนิดแต่บิดาเป็นคนต่างด้าว

บุคคลจำพวกที่ ๑ นั้น ย่อมเป็นคนไทยตามมาตรา ๓ อนุมาตรา ๑ ของพระราชบัญญัติอยู่แล้ว

ส่วนบุคคลจำพวกที่ ๒ นั้น พึงกำเนิดแต่

(ก) มารดาเป็นคนไทย และบิดามารดาไม่ได้เป็นสามีภรรยา กันตามกฎหมาย บุคคลจำพวกนี้ก็มีบทบัญญัติบังคับโดยเจาะจง คือ มาตรา ๓ อนุมาตรา ๒ ของพระราชบัญญัติ

(ข) มารดาเป็นคนต่างด้าว และบิดามารดาไม่ได้เป็นสามีภรรยา กันตามกฎหมาย

ชายฮิตาเลียนกินอยู่กับหญิงอังกฤษโดยมิได้เป็นสามีภรรยา กันตามกฎหมาย และมีบุตรด้วยกันกำเนิดในพระราชอาณาจักรสยาม บุตรนั้นเป็น คนไทยตามมาตรา ๓ อนุมาตรา ๓ ของพระราชบัญญัติ

(ค) มารดาเป็นคนไทย และบิดามารดาเป็นสามีภรรยา กันตาม กฎหมาย

นายสมิทคนสัญชาติอเมริกันทำงานสมรสกับหญิงไทย และมีบุตร เกิดในพระราชอาณาจักรสยาม ถึงแม้ว่าตามกฎหมายอเมริกัน บุตรนั้นจะ เป็นคนสัญชาติอเมริกันก็ดี แต่ตามกฎหมายไทย บุตรนั้นย่อมเป็นคนไทย เพราะกำเนิดในพระราชอาณาจักรสยาม

(ง) มารดาเป็นคนต่างด้าว และบิดามารดาเป็นสามีภรรยา กัน ตามกฎหมาย

นายสตินกับนางสตินชนชาวเยอรมันได้ทำงานสมรสด้วยกัน มีบุตร กำเนิดในพระราชอาณาจักรสยาม บุตรนั้นเป็นคนเยอรมันตามกฎหมาย

เยอรมัน แต่ต้องนับว่าเป็นคนไทยตามมาตรา ๓ อนุมาตรา ๓ ของพระราชบัญญัติ

คนต่างกั้วที่เข้ามาในพระราชอาณาจักรสยามนั้น ย่อมเข้ามาด้วยกิจหลายประการ ที่เข้ามาเป็นการส่วนตัว เพื่อสินค้าหรือการท่องเที่ยวก็มี ที่เข้ามาเป็นทางราชการก็มี

ตามกฎหมายระหว่างประเทศ คณะทูตานุทูตซึ่งเป็นผู้แทนรัฐบาลต่างประเทศประจำพระราชสำนักนั้น มีเอกสิทธิและความคุ้มกันเป็นพิเศษเพื่อความสะดวกในหน้าที่ และไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำของศาลในอาณาเขตตามนั้นคณะทูตานุทูตที่ประจำราชสำนักนั้น ไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำของศาลไทยในส่วนที่เกี่ยวกับราชการ ฉะนั้น บุคคลผู้ได้กำหนดค่าบริการเป็นทูตหรือเป็นเจ้าพนักงานทูตประจำกรุงสยามนั้น ไม่เป็นคนไทยตามพระราชบัญญัติเอกสิทธิที่ว่านี้ได้แก่เจ้าพนักงานสถานทูตที่มีตำแหน่งทางราชการ เว้นไว้แต่เจ้าพนักงานที่เป็นคนไทย และตามหลักนิยมระหว่างประเทศ เอกสิทธิที่ว่านี้ย่อมขยายให้แก่เจ้าพนักงานต่างประเทศที่เข้ามาในอาณาเขตเป็นทางราชการด้วย ถึงแม้ว่าจะไม่เป็นเจ้าพนักงานทูตประจำราชสำนักก็ตาม เช่น พนักงานกงสุลประจำราชการ คือที่เรียกว่า consul de carrière กับข้าหลวงพิเศษที่เข้ามาในพระราชอาณาจักรในกิจการเมือง เช่น เมื่อท่านวาร์เรนเข้ามาเซ็นอนุสัญญาว่าด้วยอินโดจีนเป็นต้น

ส่วนบุคคลที่เข้ามาในอาณาเขตสยามในทางที่ใช้ราชการไม่ คือเข้ามาเพื่อท่องเที่ยวหรือสินค้านั้น ถ้ามีบุตรเกิดขึ้นในพระราชอาณาจักรสยามแล้ว บุตรนั้นพึงนับว่าเป็นคนไทยตามมาตรา ๓ อนุมาตรา ๓ ของพระราชบัญญัติ นอกจากนี้ควมตกลงกันเป็นพิเศษในระหว่างประเทศสยามกับประเทศที่บุคคลผู้นั้นมีสัญชาติ

ความตกลงกับนานาประเทศในเรื่องสัญชาติ

ในจำพวกสัญญาใหม่ประเทศสยามได้ทำขึ้นกับนานาประเทศนั้นมีอยู่ ๓ ฉบับ ที่มีบทบัญญัติว่าด้วยการถือสัญชาติในอาณาเขตสยาม คือ สัญญากับอังกฤษ ฝรั่งเศส และ คันทาร์ก

สัญญากับอังกฤษ

ข้อ ๖ ของสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างสยามกับอังกฤษ ลงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ กล่าวว่า

“บทบัญญัติในความตกลงว่าด้วยการจดทะเบียนคนในบังคับอังกฤษในกรุงสยาม อันลงนามกันที่กรุงเทพ ฯ ณ วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๙๙ ทั้งที่ได้ขยายตามความในหนังสือลงวันที่ ๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๐ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ ฯ เสนาบดีว่าการต่างประเทศของกรุงสยามได้ทรงมีไปยังอัครราชทูตอังกฤษ ณ กรุงเทพ ฯ นั้น เป็นอันคงใช้อยู่ และจะต้องเป็นอันพึงใช้เพื่อประโยชน์แห่งหนังสือสัญญานี้ และหนังสือสัญญาทางการค้าขายที่ได้ลงนามกันวันนี้ เว้นเสียแต่ข้อความในข้อ ๔ และข้อ ๕ ของความตกลงที่ว่านั้น ซึ่งเป็นที่แย้งกันกับข้อความในหนังสือสัญญาสองฉบับที่ลงนามกันวันนี้หรือกับข้อความในโปรโตคอล ว่าด้วยอำนาจศาลซึ่งติดท้ายหนังสือสัญญานี้

“บทบัญญัติในความตกลงที่ว่านี้ ส่วนที่ว่าด้วยบุคคลเชื้อชาติเอเชียซึ่งเกิดในประเทศราชของสมเด็จพระเจ้ากรุงอังกฤษ และบุตรของคนเหล่านั้นซึ่งเกิดในกรุงสยามนั้น จะต้องขยายใช้ตลอดถึงบุคคลที่ความตกลงนี้มีได้ครอบถึง และซึ่งเป็นคนที่รับประโยชน์ความป้องกันของสมเด็จพระเจ้ากรุงอังกฤษ เพราะเหตุที่เป็นพลเมืองหรือเกิดในดินแดนในอารักขา

ของอังกฤษ หรือในประเทศที่อังกฤษป้องกันหรือในอาณาเขตซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงอังกฤษได้รับอาณัติแทนสันนิบาตชาติ และถึงบุตรของบุคคล เช่นว่านี้ด้วย.”

ความตกลงว่าด้วยการจดทะเบียนคนในบังคับอังกฤษในกรุงสยาม อันลงนามกันที่กรุงเทพฯ ณ วันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๔๔ นั้น มีข้อความอยู่ ๕ ข้อ

ข้อ ๑ กำหนดจำพวกบุคคลที่จะพึงจดทะเบียนเป็นคนในบังคับอังกฤษในกรุงสยาม ข้อ ๒ อนุมัติให้รัฐบาลสยามตรวจบัญชีรายชื่อผู้จดทะเบียน ข้อ ๓ กำหนดวิธีดำเนินการในเมื่อมีปัญหากเกิดขึ้นว่าด้วยการจดทะเบียน เมื่อมีปัญหากเกิดขึ้นว่าผู้หนึ่งผู้ใดมีสิทธิจดทะเบียนเป็นคนในบังคับอังกฤษหรือไม่ หรือเมื่อมีปัญหากว่าด้วยความสมบูรณ์แห่งใบทะเบียนที่ได้มาจากกงสุลอังกฤษแล้ว ให้เจ้าพนักงานฝ่ายสยามกับฝ่ายอังกฤษร่วมกันพิจารณาตัดสิน ข้อ ๔ บัญญัติไว้ว่า ถ้ามีคดีแพ่งหรืออาชญาค้างอยู่ในเวลาที่กำลังพิจารณาไต่สวนตามความในข้อ ๓ แล้ว ก็ให้เจ้าพนักงานฝ่ายสยามกับฝ่ายอังกฤษตกลงระหว่างกันว่าจะควรส่งคดีนั้นไปให้ศาลไหนพิจารณา ในชั้นแรกเมื่อยังมีศาลกงสุลอยู่ในอาณาเขต ปัญหากจึงมีว่าจะควรส่งไปให้ศาลกงสุลหรือศาลไทยพิจารณา ต่อมาตามความในหนังสือสัญญาปี ค.ศ. ๑๙๐๔ คนในบังคับอังกฤษที่จดทะเบียนภายหลังสัญญาขึ้นศาลไทยธรรมดา แต่คนในบังคับอังกฤษจดทะเบียนก่อนสัญญาขึ้นศาลต่างประเทศ ถ้าคนในบังคับอังกฤษที่ไม่เป็นเชื้อชาติเอเชียเป็นจำเลยหรือผู้ต้องหาแล้ว คดีจะอยู่ในศาลต่างประเทศหรือศาลไทยธรรมดาก็ตาม ศาลจะต้องตัดสินตามความเห็นของที่ปรึกษากฎหมายที่นั่งฟังคดีอยู่ด้วย ตามสัญญาใหม่กับอังกฤษนั้นบังคับคนในบังคับอังกฤษขึ้นศาลไทยธรรมดาทั้งหมด และศาล

ไม่จำเป็นต้องตัดสินตามความเห็นของที่ปรึกษา ฉะนั้น ความในข้อ ๔ นี้ ย่อมเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ข้อ ๕ ว่าด้วยผลของการไต่สวนตามความในข้อ ๓ ถ้าปรากฏว่าผู้ที่มีปัญหาเกิดขึ้นนั้น พึงจดทะเบียนได้ตามข้อ ๑ ของความตกลงแล้ว ก็ให้จดทะเบียนว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ หากว่ายังมีได้จดทะเบียนไว้ดังนั้น ถ้าปรากฏว่าผู้ที่มีปัญหาเกิดขึ้นนั้นไม่พึงจดทะเบียนได้ตามข้อ ๑ ของความตกลงนั้นแล้ว ก็ให้นับว่าอยู่ใต้อำนาจอศาลของประเทศสยาม และถ้าได้จดทะเบียนไว้ก่อนแล้ว ก็ให้เอาชื่อของผู้นั้นออกเสียจากทะเบียน ความในข้อ ๕ นี้ก็มีลักษณะเปลี่ยนแปลงไปอยู่บ้างเหมือนกัน คือ บัดนี้คนในบังคับอังกฤษอยู่ใต้อำนาจอศาลของประเทศสยามทั้งหมดแล้ว

ข้อ ๖ วรรค ๒ แห่งหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีนี้ ขยายความให้บุคคลที่ความตกลงนี้มีได้ครอบถึง พึงจดทะเบียนและได้รับผลปฏิบัติเช่นเดียวกับคนในบังคับอังกฤษเชื้อชาติอาเซีย คือ ผลปฏิบัติที่ได้แก่คนในบังคับอังกฤษเชื้อชาติอาเซียนั้น ให้ได้แก่บุคคลที่ได้รับประโยชน์ป้องกันของอังกฤษทั้งหมด ไม่ว่าในฐานะเป็นพลเมืองหรือเกิดในดินแดนในอารักขาอังกฤษ หรือในประเทศที่อังกฤษป้องกันหรือในอาณาเขตที่อังกฤษได้รับอธิปไตยแทนสันนิบาตชาติ

ตามความในข้อ ๑ แห่งความตกลง ก.ศ. ๑๘๙๙ บุคคลเหล่านี้ พึงจดทะเบียนเป็นคนในบังคับอังกฤษได้ คือ

(๑) บุคคลที่ได้กำเนิดหรือได้แปลงชาติเป็นคนในบังคับอังกฤษ แต่ไม่เป็นเชื้อชาติอาเซีย เช่นชนชาวอังกฤษและคนผิวขาวที่ได้แปลงชาติเป็นคนในบังคับอังกฤษ ไม่ว่าจะแปลงชาติที่กรุงอังกฤษ หรือในประเทศราชของอังกฤษ

(๒) ลูกและหลานที่ได้กำเนิดในอาณาเขตสยาม จากบุคคลจำพวก (๑) และที่มีฐานะเป็นคนในบังคับอังกฤษตามกฎหมายอังกฤษ

แต่เหลนก็ดี หรือลูกที่เกิดจากบิดามารดาไม่เป็นสามีภรรยาอันตามกฎหมายก็ดี ถ้าเกิดในอาณาเขตสยามจากบุคคลจำพวก (๑) แล้วจะจดทะเบียนไม่ได้

(๓) บุคคลเชื้อชาติเอเชียผู้ได้กำเนิดในประเทศราชอังกฤษ หรือได้แปลงชาติในกรุงอังกฤษ (United Kingdom) หรือได้กำเนิดในอาณาเขตของเจ้าหรือรัฐในอินเดียซึ่งขึ้นแก่หรือเป็นสัมพันธไมตรีกับพระเจ้ากรุงอังกฤษ

แต่ชาวเมืองพม่าฝ่ายเหนือในอาณาเขตเงี้ยวของอังกฤษ ที่ได้มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตสยามก่อน ค.ศ. ๑๘๘๖ นั้น จะจดทะเบียนไม่ได้

(๔) ลูกที่กำเนิดในอาณาเขตสยามจากบุคคลที่พึงจดทะเบียนได้ตามความในวรรค ๓

หลานของบุคคลจำพวก (๓) หากว่าเกิดในอาณาเขตสยามแล้ว จะจดทะเบียนสำหรับได้รับความป้องกันในกรุงสยามไม่ได้

(๕) ภรรยาและหญิงหม้ายของบุคคลที่พึงจดทะเบียนได้ตามความใน ๔ วรรคที่กล่าวมาแล้ว

ตามความในข้อ ๑ ของความตกลงกับอังกฤษนี้ คนในบังคับอังกฤษแยกออกเป็น ๒ จำพวก (ก) คนในบังคับอังกฤษที่ไม่เป็นเชื้อชาติเอเชีย (ข) คนในบังคับอังกฤษเชื้อชาติเอเชีย คนในบังคับอังกฤษที่ไม่เป็นเชื้อชาติเอเชียนี้ พึงจดทะเบียนได้จนกระทั่งชั้นหลานที่กำเนิดในพระราชอาณาจักร ถ้าหากมีฐานะเป็นคนสัญชาติอังกฤษ ส่วนคนในบังคับ

อังกฤษเชื้อชาติอาเซียนั้น พึงจดทะเบียนได้จนถึงชั้นลูกที่เกิดในพระราชอาณาจักรเท่านั้น หลานของบุคคลจำพวกนี้ จะจดทะเบียนให้ได้รับความป้องกันในกรุงสยามไม่ได้

ตามความในข้อ ๑ วรรค (๓) ของความตกลง ค.ศ. ๑๘๙๙ นั้น คนในบังคับอังกฤษเชื้อชาติอาเซียกินความแต่เฉพาะบุคคลเชื้อชาติอาเซียผู้ได้กำเนิดในประเทศราชอังกฤษ หรือได้แปลงชาติในกรุงอังกฤษ (United Kingdom) หรือได้กำเนิดในอาณาเขตของเจ้าหรือรัฐในอินเดีย ซึ่งขึ้นแก่หรือเป็นสัมพันธมิตรกับพระเจ้ากรุงอังกฤษ ทั้งนี้ไม่กินความถึงบุคคลผู้ได้กำเนิดในสหรัฐมลายู หรือโยโฮ กะลันตัน เตรงกานู ไทรบุรี และ ปลิส ก็เมื่อดินแดนที่วานี้ได้เป็นเมืองขึ้นของอังกฤษไปหมดแล้ว ตามความในหนังสือแลกเปลี่ยนกับสถานทูตอังกฤษลงวันที่ ๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๐ รัฐบาลสยามจึงได้ยอมให้บุคคลเหล่านี้ พึงจดทะเบียนได้ตามข้อ ๑ วรรค (๓) ของความตกลง ค.ศ. ๑๘๙๙ คือ

๑. บรรดาคนเชื้อชาติอาเซีย ผู้ได้กำเนิดในสหรัฐมลายู คือ เปเรเสลังคอร์ เนกรีเสมบีแลน และปะหัง เว้นไว้แต่ผู้ที่ได้มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในประเทศสยามก่อนประเทศของตนได้อยู่ในอารักขาอังกฤษ

๒. บรรดาคนเชื้อชาติอาเซีย ผู้ได้กำเนิดในอาณาเขต กะลันตัน เตรงกานู ไทรบุรี และปลิส เว้นไว้แต่ผู้ที่ได้มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในกรุงสยามก่อนวันที่ ๙ มกราคม ค.ศ. ๑๙๑๐

๓. บรรดาคนเชื้อชาติอาเซีย ผู้ได้กำเนิดในอาณาเขตอื่นใดในทวีปอาเซีย ซึ่งอยู่ในอารักขาอังกฤษ เว้นไว้แต่ผู้ที่ได้มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในกรุงสยามก่อนบ้านเมืองของตนได้ตกอยู่ในอารักขาอังกฤษ

หนังสือลงวันที่ ๓ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๑๐ นั้น ขยายความให้บุคคลผู้ได้กำเนิดในทวีปเอเชียในดินแดนซึ่งอยู่ในอารักขาอังกฤษ ฟังจดทะเบียนได้ตามข้อ ๑ วรรค ๓ ของความตกลง ค.ศ. ๑๘๙๙ แต่เมื่อบัดนี้ประเทศอังกฤษได้รับอธิปไตยปกครองอาณาเขตแทนสันนิบาตชาติ และเพื่อจะขยายความให้การจดทะเบียนนั้น ได้แก่บุคคลผู้ได้กำเนิดนอกทวีปเอเชียในดินแดนที่อยู่ในอารักขาอังกฤษด้วย ข้อ ๖ วรรค ๒ แห่งสัญญาทางพระราชไมตรีฉบับใหม่จึงได้มีบทบัญญัติให้บุคคลจำพวกนี้ฟังจดทะเบียนได้ด้วย

การจดทะเบียนนั้น หาใช่เป็นเงื่อนไขในการถือสัญชาติอังกฤษในกรุงสยามไม่ เพราะถ้าปรากฏว่าผู้หนึ่งผู้ใดฟังจดทะเบียนได้แล้ว หากว่ายังไม่ได้จดทะเบียนไว้ก่อน ก็ฟังจดทะเบียนได้ต่อไป และถึงแม้ว่าผู้หนึ่งผู้ใดจะได้จดทะเบียนไว้แล้วก็ดี ถ้าปรากฏตามการไต่สวนว่าเป็นบุคคลที่ไม่ฟังจดทะเบียนได้ตามความตกลงแล้ว ก็ให้เอาชื่อของผู้นั้นออกเสียจากทะเบียน สิ่งสำคัญที่จะต้องพิจารณาในปัญหาว่าด้วยการถือสัญชาติอังกฤษในกรุงสยาม คือบุคคลที่เรียกร้องว่าตนเป็นคนในบังคับอังกฤษนั้นตกอยู่ในจำพวกที่จะจดทะเบียนได้หรือไม่ การจดทะเบียนเทียบเท่ากับเป็นพยานหลักฐานในการถือสัญชาติอังกฤษ หาใช่เป็นการพิสูจน์เด็ดขาดว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษไม่ ฉะนั้นคนที่มิได้สำคัญติดตัวแสดงว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ ก็ให้สันนิษฐานว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษ นอกจากจะมีเหตุผลล้างความสันนิษฐานนั้นได้ แต่ถึงแม้ว่าการจดทะเบียนจะเป็นแต่เพียงพยานหลักฐานก็ดี ถ้าผู้หนึ่งผู้ใดได้จดทะเบียนว่าเป็นคนในบังคับอังกฤษมาช้านาน เช่นราว ๒๐ หรือ ๓๐ ปีเป็นต้น และไม่มีหลักฐานประจักษ์แจ้งว่าไม่เป็นคนในบังคับอังกฤษแล้ว ก็เป็นกรณีที่จะเถียงไม่ถนัด

ว่าคนผู้นั้นไม่เป็นคนในบังคับอังกฤษ เพราะตามความตกลงกับอังกฤษ ฝ่ายเราพึงเรียกร้องตรวจตราบัญชีรายชื่อได้ทุกเมื่อไป ก็ถ้าฝ่ายเรายอมให้ชื่อนั้นอยู่ในบัญชีมาจนช้านานถึงนั้นแล้ว ก็เท่ากับรับว่าบุคคลผู้นั้นเป็น คนในบังคับอังกฤษในระหว่างเวลาที่ชื่อนั้นอยู่ในทะเบียน

สัญญากับฝรั่งเศส

ตามความในข้อ ๒๗ ของสัญญากับฝรั่งเศส ลงวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ ข้อความว่าด้วยการดำเนินสิทธิที่จะให้อารักขาของฝรั่งเศส ในกรุงสยาม คือ ข้อ ๑๐ และข้อ ๑๑ แห่งอนุสัญญา ก.ศ. ๑๙๐๔ ยังคงใช้บังคับอยู่ต่อไป

ข้อ ๑๐ ของอนุสัญญา ก.ศ. ๑๙๐๔ นั้นกล่าวว่า รัฐบาลสยาม ยอมตกลงตามบัญชีรายชื่อคนในอารักขาฝรั่งเศส เท่าที่มีอยู่ในขณะที่ได้เซ็น อนุสัญญาระหว่างกัน (คือ วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ก.ศ. ๑๙๐๔) เว้นไว้แต่ บุคคลที่ได้ร้องขอจดทะเบียนไว้ในทางที่ไม่สมควร สำเนาของบัญชีรายชื่อ ที่ว่านี้เจ้าพนักงานฝรั่งเศสจะได้ส่งไปให้เจ้าพนักงานไทย ผู้สืบสันดานแต่ คนในอารักขาฝรั่งเศสที่จดทะเบียนไว้ตามบัญชีรายชื่อนั้น ไม่มีสิทธิที่จะ เรียกร้องให้จดทะเบียนได้ นอกจากบุคคลที่กล่าวไว้ในข้อ ๑๑

ข้อ ๑๑ ของอนุสัญญานี้บัญญัติว่า บุคคล เชื้อชาติอาเซีย ผู้ใด กำเนิดในอาณาเขตที่อยู่ใต้อำนาจครอบงำหรือในอารักขาของประเทศฝรั่งเศส มีสิทธิที่จะเรียกร้องให้ได้รับอารักขาของประเทศฝรั่งเศส เว้นไว้แต่ บุคคลที่ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในกรุงสยามก่อนเวลาที่บ้านเมืองของตนได้ตกอยู่ ใต้อำนาจครอบงำหรือในอารักขาของฝรั่งเศส อารักขาของฝรั่งเศสนั้นพึง ให้แก่ชั้นลูก แต่ไม่พึงให้แก่ชั้นหลานของบุคคลที่ว่านี้

ข้อ ๑๑ ของอนุสัญญา กล่าวถึงบุคคลเชื้อชาติอาเซียเท่านั้น บุคคลจำพวกนี้พึงได้รับอารักขาของฝรั่งเศสได้จนชั้นลูกที่เกิดในพระราชอาณาจักร

ส่วนชนชาวฝรั่งเศสและคนในอารักขาฝรั่งเศสที่ไม่เป็นเชื้อชาติอาเซีย (Guadeloupe, Martinique, Réunion, Algérie, Maroc) นั้นสัญญากับฝรั่งเศสมิได้มีบทบัญญัติไว้ประการใด

สัญญากับคัมมาร์ก

ตามความในข้อ ๒๔ ของสัญญากับคัมมาร์ก ลงวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๘ ข้อ ๑ ข้อ ๒ ข้อ ๓ และข้อ ๕ แห่งอนุสัญญาลงวันที่ ๒๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ ยังคงเป็นอันใช้อยู่ต่อไป

ข้อ ๑ ของอนุสัญญา ค.ศ. ๑๙๐๕ นั้น บัญญัติไว้ว่า การจดทะเบียนคนในบังคับคัมมาร์กที่ต้งบ้านเรือนอยู่ในกรุงสยามนั้น ให้ครอบครัวบุคคลในกรุงสยามที่กฎหมายคัมมาร์กถือว่าเป็นคนสัญชาติคัมมาร์ก และบุคคลจำพวกอื่นไม่สามารถได้รับอารักขาของรัฐบาลคัมมาร์ก

ข้อ ๒ อนุมัติให้รัฐบาลสยามพึงตรวจตราบัญชีรายชื่อผู้จดทะเบียน

ข้อ ๓ บัญญัติไว้ว่า เมื่อมีปัญหาเกิดขึ้นว่าด้วยสิทธิของผู้ที่ร้องขอจดทะเบียน หรือว่าด้วยคุณสมบัติแห่งใบทะเบียน ก็ให้กงสุลคัมมาร์กกับผู้แทนรัฐบาลสยามร่วมกันพิจารณาคัดสิน ถ้าผู้แทนรัฐบาลสยามกับกงสุลคัมมาร์กไม่สามารถจะตกลงกันได้แล้ว ก็อนุมัติให้พึงตกลงกันเลือกผู้เป็นกลางตรวจสำนวนและตัดสินเด็ดขาด

ข้อ ๕ นั้น บัญญัติไว้ว่า ถ้าทางการใดส่วนปรากฏว่าผู้ใดคนหนึ่งพึงจดทะเบียนได้ตามข้อ ๑ ของอนุสัญญาแต่หากยังมีได้จดทะเบียนไว้ก่อนแล้ว ก็พึงจดทะเบียนได้ว่าเป็นคนในบังคับคัมมาร์ก แต่ถ้าปรากฏว่าผู้ใดคนหนึ่ง

ไม่สมควรที่จะจดทะเบียนได้ตามข้อ ๑ ของอนุสัญญา ก็ให้ถือว่าผู้นั้น
อยู่ใต้อำนาจอศาลของประเทศสยาม และถ้าผู้นั้นได้จดทะเบียนไว้ก่อนแล้ว
ก็ให้เอาชื่อออกเสียจากทะเบียน

ส่วนสัญญาใหม่ๆที่ได้ทำขึ้นกับประเทศอื่นๆนั้น ไม่มีบทบัญญัติ
ว่าด้วยการถือสัญชาติของประเทศเหล่านั้นในกรุงสยาม ฉะนั้นโดยนิตินัย
ผู้สืบสันดานของพลเมืองของประเทศเหล่านั้น ถ้ากำเนิดในพระราชอาณา
จักรสยามแล้ว ก็พึงนับว่าเป็นคนไทยตามความในพระราชบัญญัติสัญชาติ

การเปลี่ยนแปลงสัญชาติแต่กำเนิด

สัญชาติแต่กำเนิดจะพึงเปลี่ยนแปลงไปได้ เนื่องจากการแปลงชาติ การสมรส หรือการเปลี่ยนแปลงอิสรภาพในอาณาเขต

การแปลงชาติ

“การแปลงชาติ” ในที่นี้ หมายความว่าเฉพาะถึงการรับคนต่าง้าวเข้าเป็นพลเมืองโดยคำร้องขอของบุคคลผู้นั้น ผู้ที่ใครจะแปลงชาติต้องทำเรื่องราร้องขอไปยังรัฐบาลของประเทศที่ตนสมัครจะเป็นพลเมือง รัฐบาลของประเทศนั้นจะรับหรือไม่รับเป็นพลเมืองก็ได้ โดยไม่ต้องแสดงเหตุผลให้ทราบประการใด ทั้งนี้ ก็เนื่องจากการแปลงชาติเป็นเอกสิทธิที่ได้แก่บุคคล หาใช่เป็นสิทธิที่จะเรียกร้องเอาได้ไม่

ตามความในประวัติศาสตร์ ในโบราณสมัยการแปลงชาติไม่เป็นสิ่งที่ต้องทวยความนิยม แต่ละชาติไม่สมัครรับคนต่าง้าวเข้าอยู่ในจำนวนพลเมือง ครั้นเมื่อประเทศฝรั่งเศสเปลี่ยนแปลงลักษณะปกครองเป็นrepublik เนื่องจากความเห็นของนักปราชญ์ฝรั่งเศสชื่อ รุสโซ ซึ่งสมมติว่ามนุษย์ชนทั้งปวงมีสมาคมระหว่างกัน จึงเป็นสมัยที่ขยายเสรีภาพสำหรับบุคคล ทำให้นานาประเทศเปิดโอกาสให้คนต่าง้าวในอาณาเขตแปลงชาติเป็นพลเมือง

บุคคลที่ได้แปลงชาตินอกอาณาเขตนั้น จะนับว่าได้สละสัญชาติเดิมของตนในเมื่อได้รับสัญชาติใหม่หรือไม่? ตามวิธีการที่นานาประเทศปฏิบัติอยู่ ณ บัดนี้ ประเทศต่าง ๆ ยอมให้พลเมืองสละสัญชาติของตนโดยการแปลงชาติเป็นคนสัญชาติต่างประเทศ แต่มักจะวางเงื่อนไขไว้ว่าจะต้องได้รับอนุญาตจากประเทศเดิม (ประเทศสยาม) หรือจะต้องได้รับเกณฑ์เป็นทหารตามหน้าที่เสียก่อน (ประเทศฝรั่งเศส)

ลักษณะคนต่างด้าวแปลงชาติเป็นคนไทย

การแปลงชาติเป็นคนไทย มีข้อความกำหนดไว้ในกฎหมายแปลงชาติ ร.ศ. ๑๓๐

คนต่างด้าวที่ใครจะแปลงชาติเป็นคนไทย จะต้องอยู่ในเกณฑ์ที่พึงร้องขอแปลงชาติได้ คือ ต้องประกอบด้วยข้อความ ๔ ประการ

๑. เป็นคนมีอายุเต็มบริบูรณ์ตามกำหนดในกฎหมายไทย และกฎหมายแห่งชาติของตนด้วยแล้ว

ตามความในมาตรา ๑๙ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บุคคลย่อมพ้นจากภาวะผู้เยาว์และบรรลุนิติภาวะ เมื่อมีอายุ ๒๐ ปีบริบูรณ์ และตามความในมาตรา ๒๐ ผู้เยาว์ย่อมบรรลุนิติภาวะเมื่อทำการสมรส หากการสมรสนั้นได้ทำเมื่อฝ่ายชายผู้เยาว์มีอายุ ๑๗ ปี และหญิงผู้เยาว์มีอายุ ๑๕ ปีบริบูรณ์แล้ว ในการกำหนดอายุที่บุคคลบรรลุนิติภาวะนั้น นานาประเทศมีบทบัญญัติแตกต่างกัน ตามกฎหมายอังกฤษ บุคคลบรรลุนิติภาวะเมื่อมีอายุ ๒๑ ปีบริบูรณ์ และการที่ได้ทำสมรสก่อนอายุครบ ๒๑ ปีนั้น ไม่เป็นอันทำให้พ้นจากภาวะผู้เยาว์เร็วขึ้นได้ ตามกฎหมายฝรั่งเศสบุคคลบรรลุนิติภาวะในเมื่อมีอายุครบ ๒๑ ปีบริบูรณ์ แต่พึงบรรลุนิติภาวะเร็วขึ้นในเมื่อได้ทำการสมรสก่อนนั้น ชายที่มีอายุต่ำกว่า ๑๘ ปี และหญิงที่มีอายุต่ำกว่า ๑๕ ปี จะทำการสมรสระหว่างกันไม่ได้ (Code Civil art. 144, 476)

การที่กำหนดให้ผู้ร้องขอมีอายุเต็มบริบูรณ์ตามกฎหมายแห่งชาติของตนนั้น ก็เพื่อป้องกันมิให้มีทางที่จะปฏิเสธภายหลังว่า ในเวลาที่ร้องขอแปลงชาตินั้น ผู้ร้องขอยังไม่บรรลุนิติภาวะ ก็ยังไม่มีความสามารถที่จะทำการร้องขอแปลงชาติได้ ส่วนที่กำหนดต่อไปว่าผู้ร้องขอจะต้องมีอายุ

เต็มบริบูรณ์ตามกฎหมายไทยด้วยนั้น ก็เพราะเมื่อได้แปลงชาติเป็นคนไทยแล้ว คนผู้นั้นก็นับว่าเป็นคนไทย ซึ่งตามกฎหมายไทยจะต้องบรรลุนิติภาวะแล้ว จึงจะพึงทำนิติกรรมอันสำคัญ เช่นการร้องขอแปลงชาติได้

๒. * อยู่ในกรุงสยามในเวลาที่ร้องขอแปลงชาติ

การแปลงชาติ เป็นนิติกรรมอันสำคัญที่รัฐบาลจะต้องวินิจฉัยโดยถี่ถ้วน จึงเป็นการจำเป็นที่จะซักถามผู้ร้องขอแปลงชาติเพื่อทราบข้อความให้ละเอียด และสังเกตนิสัยใจคอของผู้ร้องขอนั้นด้วย

๓. เป็นคนที่ได้เคยอยู่ในกรุงสยามมาแต่ก่อนไม่น้อยกว่า ๕ ปีแล้ว เว้นไว้แต่กรณีดังต่อไปนี้ คือ

ก. ผู้ร้องขอนั้นได้กระทำการมีความชอบเป็นพิเศษต่อรัฐบาลสยาม หรือ

ข. ผู้ร้องขอนั้น แต่เดิมเป็นคนในบังคับสยาม ภายหลังได้ไปแปลงชาติในเมืองต่างประเทศ โดยได้รับอนุญาตจากรัฐบาลสยาม และบัดนี้มีความปรารถนาจะกลับแปลงชาติเป็นคนไทยตามเดิม

ค. ผู้ร้องขอนั้น เป็นบุตรของคนต่างประเทศผู้ที่แปลงชาติมาเป็นคนในบังคับไทยแล้ว และเมื่อเวลาที่แปลงชาตินี้ ผู้ร้องขอนั้นมีอายุครบเต็มบริบูรณ์ตามกฎหมายกำหนดในกฎหมายไทย และกฎหมายแห่งชาติของตนด้วย

ความมุ่งหมายในการกำหนดเวลาให้ผู้ร้องขอแปลงชาติอยู่ในพระราชอาณาจักรสยามนั้น ก็เพื่อมีโอกาสดูจะสอบตรวจถึงความประพฤติกับความจงรักภักดีต่อประเทศ แต่ในพฤติการณ์พิเศษที่จะพึงนับว่ามีประกันเพียงพอในส่วนความประพฤติ และความจงรักภักดีของผู้ร้องขอนั้นแล้ว ก็ไม่จำเป็นที่จะบังคับให้ผู้ร้องขอนั้นปฏิบัติตามเงื่อนไขที่วางไว้สำหรับใช้ในพฤติการณ์ธรรมดา

๔. เป็นคนมีความประพฤติดี และมีสมบัติพอที่จะเลี้ยงตนได้ด้วย

การที่รัฐบาลสยามให้คนต่าง้าวแปลงชาติเป็นคนไทยนั้น นับว่าเป็นเกียรติยศที่ได้แก่คนผู้นั้น จึงต้องมีข้อชี้ชัดขึ้นที่จะรับไว้แต่บุคคลที่จะเป็นประโยชน์หรือกำลังต่อประเทศ ผู้ที่แสดงตนว่าเป็นคนเลวทรามต่ำช้า หรือเป็นผู้ที่ไม่มีอันจะกินนั้น ย่อมเป็นบุคคลอันไม่พึงปรารถนา จะรับไว้เป็นพลเมืองก็จะมีผลดีประการใด กลับจะนำไปซึ่งความยุ่งยากลำบากต่อไปเสียอีก

เมื่อผู้ที่ใครจะแปลงชาตินั้น อยู่ในเกณฑ์ที่จะพึงร้องขอแปลงชาติได้แล้ว ก็ให้ทำเรื่องราร้องขอแปลงชาติไปยังกระทรวงการต่างประเทศแบบฟอร์มยื่นเรื่องราวอันมีกำหนดไว้ ในข้อบังคับคดีทำกฎหมายแปลงชาตินี้ ร.ศ. ๑๓๐

การที่จะอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้แปลงชาตินั้น สิ้นสุดแล้วแต่รัฐบาลจะเห็นสมควรทั้งสิ้น และรัฐบาลไม่จำเป็นต้องแสดงเหตุผลให้ทราบประการใด ถ้าเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศซึ่งเป็นผู้รักษาและจัดการตามความในพระราชบัญญัติ เห็นว่าคำร้องขอแปลงชาติของผู้หนึ่งผู้ใดสมควรที่จะอนุญาตได้แล้ว ก็จะได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้คนผู้นั้นแปลงชาติได้ เมื่อได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้ว ผู้ที่ร้องขอแปลงชาติจะต้องถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยานุสัย จึงจะประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษาว่า ผู้ร้องขอนั้นได้แปลงชาติเป็นคนในบังคับสยามผู้หนึ่งแล้ว

ผลของการแปลงชาติ

ตามความในกฎหมายไทยนั้น เมื่อผู้หนึ่งผู้ใดได้แปลงชาติเป็นคนไทยแล้ว ก็มีสิทธิและหน้าที่เช่นเดียวกันกับคนไทยตั้งแต่นั้นต่อไป

ทั้งนี้ มีข้อความผิดแผกกับวิธีการในบางประเทศ ตามความในกฎหมายอังกฤษ การแปลงชาติในประเทศอังกฤษ (United Kingdom) ไม่มีผลบังคับประเทศราชซึ่งปกครองตนเอง คือ กานาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ แอฟริกาใต้ กับนิวฟันด์แลนด์ เว้นไว้แต่ประเทศราชเหล่านี้จะยินยอมตงั้น บัดนี้ปรากฏว่ากานาดา ออสเตรเลีย กับนิวฟันด์แลนด์ ได้ยอมให้การแปลงชาติในกรุงอังกฤษมีผลในอาณาเขตของตนแล้ว กฎหมายฝรั่งเศสบัญญัติว่า ผู้ที่แปลงชาติเป็นคนสัญชาติฝรั่งเศสนั้น ไม่มีสิทธิที่จะรับทั้งเป็นสมาชิกในรัฐสภาฝรั่งเศสจนกว่าจะพ้นกำหนด ๑๐ ปี นับตั้งแต่วันที่ได้แปลงชาติ

ตามความในมาตรา ๑๔ แห่งกฎหมายแปลงชาติ คนต่าง้าวที่ได้แปลงชาติเป็นคนไทยแล้วนั้น ถ้าภายหลังกลับไปยังประเทศเดิมของตน จะถือเอาประโยชน์ที่ตนเป็นคนในบังคับสยามไปใช้ในที่นั้นไม่ได้ เว้นไว้แต่ตามกฎหมายของประเทศนั้น หรือตามหนังสือสัญญาที่มีไว้กับประเทศนั้น จะมีความอนุญาตให้ถือประโยชน์เช่นนั้นได้ สมมติว่านายจنگคนสัญชาติฝรั่งเศสได้รับพระบรมราชานุญาตแปลงชาติเป็นคนไทย ในเวลาที่แปลงชาตินั้นนายจنگมิได้รับอนุญาตจากรัฐบาลฝรั่งเศสให้แปลงชาติ และยังไม่ได้รับเกณฑ์เป็นทหารตามกฎหมายฝรั่งเศส นายจنگกลับไปประเทศฝรั่งเศสและในระหว่างที่ยังอยู่ ณ ที่นั้น นายจنگถูกเกณฑ์เป็นทหารในฐานะเป็นคนฝรั่งเศส นายจنگจะมิได้รับอารักขาของรัฐบาลสยามในที่นี้

การแปลงชาติอาจมีผลขยายถึงภรรยาและบุตรของผู้ที่ได้แปลงชาตินั้นด้วย

ตามความในมาตรา ๑๒ แห่งกฎหมายแปลงชาติ ภรรยาของผู้ที่ได้แปลงชาติเป็นคนไทย ย่อมมีอำนาจอันชอบธรรมเป็นคนในบังคับสยามตามสามี กฎหมายอังกฤษมีบทบัญญัติเช่นเดียวกัน แต่กฎหมายฝรั่งเศสบัญญัติว่าภรรยาของผู้ที่ได้แปลงชาติเป็นคนฝรั่งเศส จะได้รับสัญชาติฝรั่งเศสตามสามีก็แต่เมื่อได้ทำเรื่องร่วร้องขอตั้งนั้นในขณะที่สามีร้องขอแปลงชาติ

ส่วนบุตรของผู้ที่แปลงชาตินั้น ตามความในมาตรา ๑๓ แห่งกฎหมายแปลงชาติ ย่อมมีอำนาจอันชอบธรรมเป็นคนในบังคับสยามตามบิดาด้วย หากยังไม่มีอายุครบบริบูรณ์ในเวลาที่บิดาแปลงชาติ แต่ถ้าภายหลังไม่สมิครจะรับสัญชาติไทยแล้ว ก็พึงกลับไปเป็นคนในบังคับเดิมได้ โดยทำคำร้องขอยื่นต่อเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศภายในกำหนด ๑ ปี นับตั้งแต่วันที่มิอายุครบบริบูรณ์แล้ว กฎหมายอังกฤษกับกฎหมายฝรั่งเศสมีบทบัญญัติในทำนองเดียวกัน ทั้งนี้เพราะบุตรที่ยังอยู่ในภาวะผู้เยาว์ยังต้องอยู่ในความดูแลของบิดามารดา ถ้าจะให้มิมีสัญชาติต่างกันก็ย่อมเป็นการไม่สะดวก เช่นในส่วนหนังสือเดินทาง ถ้าบุตรของผู้ถือหนังสือเดินทางยังไม่มีอายุครบ ๑๕ ปี ก็ยังไม่จำเป็นที่จะต้องพำนักหนังสือเดินทางเฉพาะตัว แต่บุตรที่มีอายุครบบริบูรณ์แล้วนั้น นับว่าเป็นอิสระพึงวินิจฉัยถึงผลประโยชน์ของตนเองได้แล้ว ฉะนั้น การแปลงชาติของบิดาหรือมารดาโดยเฉพาะจึงไม่เปลี่ยนแปลงสัญชาติของบุคคลเหล่านี้ ตามความในกฎหมายฝรั่งเศสบุตรที่มีอายุครบบริบูรณ์แล้วพึงได้รับสัญชาติตามบิดาได้ แต่จะต้องร้องขอให้ได้รับสัญชาตินั้นในเมื่อบิดาร้องขอแปลงชาติ

เนื่องจากการแปลงชาติเป็นเอกสิทธิที่ได้แก่บุคคล ประเทศที่อนุญาตให้แปลงชาติพึงเรียกสัญชาตินั้นกลับคืนได้ หากว่าการกระทำของผู้ที่ได้แปลงชาติทำให้เสื่อมเสียเกียรติยศ หรือเป็นปรปักษ์กับผลประโยชน์ของประเทศที่อนุญาตให้แปลงชาติ หรืออีกนัยหนึ่งประเทศที่อนุญาตให้แปลงชาติพึงวางเงื่อนไขในการที่ให้เอกสิทธิแปลงชาติแก่บุคคล กฎหมายไทยไม่มีบทบัญญัติไว้โดยเจาะจง แต่กฎหมายอังกฤษมีบทบัญญัติไว้ชัดแจ้งว่า ถ้าผู้ซึ่งได้แปลงชาติเป็นคนในบังคับอังกฤษประพฤติดนเป็นคนเลวทรามต่ำช้าประการใดแล้ว รัฐบาลอังกฤษจะเรียกสัญชาติอังกฤษกลับคืนเสียก็ได้ (Otto Schnerr case)

ลักษณะคนไทยแปลงชาติเป็นคนต่างประเทศ

กฎหมายไทยยอมให้คนไทยแปลงชาติเป็นคนต่างประเทศ หรืออีกนัยหนึ่งยอมให้สละสัญชาติไทยได้ หากมีเงื่อนไขว่าจะต้องได้รับอนุญาตจากรัฐบาลสยามเสียก่อน (มาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ กับ มาตรา ๑๔ แห่งกฎหมายแปลงชาติ) ตามนี้คนไทยที่ได้แปลงชาติเป็นคนต่างประเทศโดยไม่ได้รับอนุญาตจากรัฐบาลสยามเสียก่อนแล้ว ก็ไม่อยู่ในเกณฑ์ที่จะใช้ประโยชน์ในการแปลงชาตินั้นในพระราชอาณาจักรสยามหนึ่ง ตามหลักกฎหมายที่ใช้กันอยู่ในประเทศต่าง ๆ นั้น บุคคลที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะย่อมไม่สามารถจะทำนิติกรรมใด ๆ โดยลำพังให้เป็นอันเด็ดขาดได้ ก็เมื่อการแปลงชาติเป็นนิติกรรมอันสำคัญยิ่ง คนไทยที่จะร้องขอสละสัญชาติไทยแปลงชาติเป็นคนต่างประเทศนั้น ย่อมต้องเป็นคนที่มีความรู้รอบรู้บริบูรณ์แล้วด้วย

ส่วนผลของการแปลงชาติสำหรับบุตรและภรรยาของผู้ที่ได้รับอนุญาตแปลงชาตินั้น มาตรา ๑๐ แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติบัญญัติไว้ว่า “คนไทยได้รับอนุญาตจากรัฐบาลแล้ว เข้าถือเอาสัญชาติต่างประเทศใด ถ้าว่ากฎหมายสัญชาติต่างประเทศนั้นมีข้อความยอมขยายตลอดถึงบุตร ภรรยาของผู้นั้นด้วย บุตรภรณานี้ย่อมสละสัญชาติไทยตามกัน” ตามนี้ เมื่อคนไทยได้รับอนุญาตสละสัญชาติไทยแปลงชาติเป็นคนต่างประเทศแล้ว ถ้าหากกฎหมายของประเทศนั้นมีข้อความขยายถึงบุตรภรรยาด้วยแล้ว บุตร ภรรยาของผู้นั้นย่อมสละสัญชาติไทยด้วย คำว่าบุตรนี้ไม่มีถ้อยคำเพิ่มเติม จำกัดความประการใด แต่พึงอนุมานได้ว่า กินความเฉพาะบุตรที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะบุตรที่บรรลุนิติภาวะแล้วมีฐานะเป็นอิสระ การแปลงชาติของบิดาโดยเฉพาะจึงไม่เปลี่ยนแปลงสัญชาติของบุตรจำพวกนี้ได้

การเปลี่ยนสัญชาติด้วยสมรส

การสมรสในโบราณสมัย มีลักษณะเป็นทำนองการค้าหญิงแก่ชาย ภรรยามีสภาพเหมือนหนึ่งเป็นทรัพย์สินของสามี (Sabine Women; coemptio, usus) ในชั้นแรกกฎหมายในนานาประเทศจึงมักจะจำกัดสิทธิของภรรยา โดยนิตินัยสามีภรรยามีสภาพบุคคลอันเดียวกัน และเพื่อความสะดวกของครอบครัว จึงมีบทบัญญัติให้ภรรยาเปลี่ยนสัญชาติตามสามี กฎหมายไทยถือหลักการตามนี้ ตามความในมาตรา ๓ อนุมาตรา ๔ แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ หญิงต่างชาติผู้ได้ทำงานสมรสกับคนไทยเปลี่ยนสัญชาติเป็นคนไทย และตามความในมาตรา ๔ หญิงไทยผู้ได้ทำงานสมรสกับคนต่างประเทศ ย่อมสละสัญชาติไทย หากว่ากฎหมายแห่งชาติของสามี มีบทบัญญัติให้ได้รับสัญชาติตามสามี

อุทาหรณ์:

(๑) นางจันทิมาหญิงชาติฝรั่งเศสทำงานสมรสกับนายสอคนไทย นางจันทิมาได้รับสัญชาติไทยตามสามี

(๒) นางจันทิมาหญิงไทยทำงานสมรสกับนายสมิทคนชาติอังกฤษ กฎหมายอังกฤษมีบทบัญญัติให้นางจันทิมาได้รับสัญชาติอังกฤษตามสามี นางจันทิมาละสัญชาติไทยเป็นคนสัญชาติอังกฤษตามสามี

(๓) นางสาวหญิงไทยทำงานสมรสกับนายทอมคนชาวอเมริกัน กฎหมายอเมริกันไม่มีบทบัญญัติให้นางสาวได้รับสัญชาติอเมริกันตามสามี นางสาวยังมีสัญชาติไทยอยู่ต่อไป

(๔) นางสาวหญิงไทยทำงานสมรสกับนายสติน บุคคลที่ไม่มีสัญชาติ เมื่อนายสตินเป็นคนไม่มีสัญชาติ จึงไม่เป็นโอกาสให้นางสาวรับสัญชาติอื่นได้ นางสาวยังมีสัญชาติไทยอยู่ต่อไป

ฐานะของสตรีได้เจริญก้าวหน้าขึ้นมาก ภรรยาจะมีสภาพบุคคลต่างหากจากสามีก็ได้แล้ว ลักษณะการในปัจจุบันมักจะขยายสิทธิและเสรีภาพให้แก่สตรี ในสหพันธรัฐอเมริกาตามความในเคเบิลแอคท์ ค.ศ. ๑๙๒๒ (Cable Act) หญิงต่างชาติที่ได้ทำงานสมรสกับชนชาวอเมริกันไม่ได้รับสัญชาติอเมริกันตามสามี และหญิงอเมริกันที่ได้ทำงานสมรสกับชายต่างชาติก็ย่อมไม่ละสัญชาติอเมริกันจุกกัน เว้นไว้แต่จะได้อำนาจขอสละสัญชาติอเมริกันต่อศาลอเมริกันที่มีหน้าที่ แต่ถ้าหญิงอเมริกันทำงานสมรสกับคนต่างด้าวที่กฎหมายอเมริกันชี้ชัดขึ้นไม่ยอมให้แปลงชาติเป็นคนอเมริกันได้แล้ว หญิงผู้นั้นไม่นับว่ามีสัญชาติอเมริกันต่อไป

อุทาหรณ์ :

(๑) นางเจนหญิงชาติอังกฤษทำงานสมรสกับนายสมิทชายชาติอเมริกัน ตามความในกฎหมายอังกฤษ เมื่อหญิงอังกฤษทำงานสมรสกับคนต่างด้าว หญิงนั้นนับว่าเป็นคนต่างด้าว แต่ตามกฎหมายอเมริกัน ในที่นี้ นางเจนไม่ได้รับสัญชาติอเมริกัน ฉะนั้น นางเจนอาจเป็นบุคคลที่ไม่มีสัญชาติ

(๒) นางฟลอเรนส์หญิงชาติอเมริกันทำงานสมรสกับนายแซมชายอังกฤษ ตามกฎหมายอังกฤษนางฟลอเรนส์เป็นคนอังกฤษ แต่ตามกฎหมายอเมริกันนั้น ถ้าในที่นี้นางฟลอเรนส์ไม่ได้ร้องขอละสัญชาติอเมริกันเสียแล้ว ก็ยังคงมีสัญชาติอเมริกันอยู่ต่อไป คือเป็นบุคคลที่มีสัญชาติอังกฤษกับสัญชาติอเมริกันในเวลาเดียวกัน

(๓) หญิงอเมริกันทำงานสมรสกับแขกอินเดีย แขกอินเดียอยู่ในจำพวกบุคคลที่กฎหมายอเมริกันชี้ชัดขึ้นไม่ยอมให้แปลงชาติเป็นชาวอเมริกัน ฉะนั้น หญิงนั้นไม่มีสัญชาติอเมริกันต่อไป (คดีมหาราชเมืองอินโคร์ทำงานสมรสกับนางสาวแนนซีมิลเลอร์)

สมมติว่าในระหว่างที่ทำงานสมรสกันนั้น ฝ่ายหญิงมีบุตรอยู่ในความปกครองซึ่งยังไม่มีอายุครบบริบูรณ์ การเปลี่ยนสัญชาติของมารดาจะเปลี่ยนแปลงสัญชาติของบุตรที่ว่านี้หรือไม่? ความเห็นของนักนิติศาสตร์ในที่นี้ยังไม่ลงรอยกันได้ จำพวกหนึ่งเห็นว่าบุตรที่ว่านี้ไม่ควรจะเปลี่ยนสัญชาติตามมารดา แต่อีกพวกหนึ่งเห็นว่า ควรจะเปลี่ยนสัญชาติตามมารดา Institute of International Law เมื่อวันที่ ๗ กันยายน ค.ศ. ๑๙๘๗ แนะนำว่าผลของการสมรสสำหรับภรรยาและบุตรที่กำเนิดก่อนการสมรสนั้น ควรจะเป็นไปตามกฎหมายของประเทศของสามี

กฎหมายไทยไม่มีบทบัญญัติบังคับกรณีที่ว่านี้ มาตรา ๓ แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ ซึ่งกำหนดบรรดาบุคคลที่เป็นคนไทย ได้กล่าวถึงบุตรของหญิงต่างชาติที่ได้เปลี่ยนสัญชาติเป็นคนไทยด้วยสมรส ฉะนั้นบุตรของหญิงต่างชาติที่ได้ทำงานสมรสกับคนไทยนั้น ไม่มีสัญชาติไทยตามมาตรา (คดีนางทองคำ) ในกรณีเช่นเดียวกัน บุตรของหญิงไทยที่ได้ทำงานสมรสกับคนต่างด้าว ก็ไม่สละสัญชาติไทยตามมาตรา คือในกรณีที่มารดาได้รับสัญชาติต่างประเทศตามสามี (มาตรา ๑๑ ของพระราชบัญญัติสัญชาติ; Pillet & Nilboyet p. 151)

การเปลี่ยนแปลงอิสรภาพในอาณาเขต

การเปลี่ยนแปลงอิสรภาพในอาณาเขต ไม่ว่าจะเป็นไปโดยสันติภาพหรือโดยศึกสงคราม ย่อมมีผลเปลี่ยนแปลงสัญชาติของพลเมืองในอาณาเขตนั้นด้วย เพราะอาณาเขตกับพลเมืองต้องอาศัยซึ่งกันและกัน อำนาจครอบงำอาณาเขตหากไม่ครอบคลุมถึงพลเมืองในอาณาเขตนั้นด้วยแล้ว ก็ย่อมเป็นสิ่งที่อันไม่มีค่า กลับจะนำไปซึ่งความอันตรายต่อประเทศ

บุคคลที่จะเปลี่ยนสัญชาตินั้นก็เฉพาะแต่พลเมือง คนต่างด้าวในอาณาเขตไม่เปลี่ยนสัญชาติประการใด เมื่อกรุงสยามยกเมืองกะลันตันให้แก่อังกฤษ ชนชาวฝรั่งเศสที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในเมืองนั้น หาได้เปลี่ยนสัญชาติเป็นคนในบังคับอังกฤษไม่ เพราะการกระทำระหว่างกรุงสยามกับอังกฤษไม่มีผลบังคับกรุงฝรั่งเศสผู้ซึ่งไม่มีส่วนในการนั้น (*res inter alios acta*) แต่เนื่องจากพลเมืองมีอยู่หลายประเภท ในการกำหนดบุคคลที่จะเปลี่ยนสัญชาตินั้น นักนิติศาสตร์มีความเห็นแตกต่างกัน แยกออกได้เป็น ๔ จำพวก คือ

๑. บุคคลที่ควรเปลี่ยนสัญชาติ คือผู้ที่ได้กำเนิดในอาณาเขต
ตามนี้ผู้ที่เปลี่ยนสัญชาติย่อมมีจำนวนน้อย ทำให้เกิดมีคนต่างด้าว
ในอาณาเขตมากมาย ฉะนั้น ความเห็นที่ว่านี้มักจะไม่ได้รับความนิยมของ
นานาประเทศ

๒. บุคคลที่ควรเปลี่ยนสัญชาติ คือผู้ที่ได้กำเนิดและมีภูมิลำเนา
อยู่ในอาณาเขต

ทั้งนี้ ยิ่งจำกัดจำนวนบุคคลที่จะเปลี่ยนสัญชาติลงไปอีกให้เป็นล้น
แต่บุคคลที่มีความเกี่ยวข้องกับประเทศโดยแน่แท้ คือบุคคลที่ได้กำเนิดใน
อาณาเขต และยังคงมีภูมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตในขณะนั้นด้วย ความ
เห็นอันนี้ฝรั่งเศสได้หยิบยกขึ้นโต้แย้งกับเยอรมันในการตีความสัญญากรุง
แฟรงก์เฟิร์ต ฉบับลงวันที่ ๑๐ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๗๑ แต่เยอรมันหายอม
ตามนั้นไม่

๓. บุคคลที่ควรเปลี่ยนสัญชาตินั้น คือผู้ที่ได้กำเนิดหรือมีภูมิลำเนา
อยู่ในอาณาเขต

ตามนี้บุคคลที่จะเปลี่ยนสัญชาติย่อมจะเป็นจำนวนมาก เป็นที่
ชักชวนให้ประเทศที่จะเข้าปกครองอาณาเขตนิยมไปทางนี้

อุทาหรณ์: สัญญากรุงตุริน ค.ศ. ๑๘๖๐ เมื่อประเทศสาร์ดิเนีย
ยกเมืองซาวอยกับนิซให้ฝรั่งเศส และความเห็นฝ่ายเยอรมันในการตีความ
สัญญากรุงแฟรงก์เฟิร์ต ค.ศ. ๑๘๗๑

๔. บุคคลที่ควรเปลี่ยนสัญชาตินั้น คือผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่ใน
อาณาเขต

ตามนี้จำนวนคนที่เปลี่ยนสัญชาตินั้น น้อยกว่าจำนวนคนตาม
(๓) แต่มากกว่าจำนวนคนตาม (๑) และ (๒) อนึ่งตามนี้ บุคคลที่จะ

เปลี่ยนสัญชาติ ก็คือผู้ที่ยังมีความเกี่ยวข้องกับอาณาเขต ส่วนผู้ที่ได้กำเนิดในอาณาเขตแต่มีภูมิลำเนาอยู่ที่อื่นนั้น นับว่าขาดจากความเกี่ยวข้องกับอาณาเขตแล้ว จึงไม่เปลี่ยนแปลงสัญชาติประการใด นักนิติศาสตร์มักจะมีความนิยมตามความเห็นที่ว่านี้ ทั้งสัญญาสันติภาพที่ได้ทำขึ้นภายหลังมหาสงครามก่อนโลมตามหลักเกณฑ์นี้ด้วย สัญญากับอังกฤษ ค.ศ. ๑๙๐๔ ยกเมืองกะลันตัน เตรงกานู ไทรบุรี กับ ปลิส ให้แก่อังกฤษ ก็มีรูปความตามทำนองนี้เหมือนกัน

การเปลี่ยนสัญชาติด้วยการเปลี่ยนแปลงอิสรภาพนั้น โดยนิตินัยพึงนับว่าเริ่มต้นตั้งแต่อาณาเขตเปลี่ยนแปลงอิสรภาพ แต่ตามธรรมดามักจะเปิดโอกาสให้พลเมืองในอาณาเขตสมัครรับสัญชาติเดิมต่อไปได้ หากต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขซึ่งมีกำหนดไว้แตกต่างกัน โดยนัยทั่วไปแล้วผู้ที่สมัครจะถือสัญชาติเดิม ย่อมต้องแสดงเจตนาภายในกำหนดเวลาอันจำกัด และจะต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขที่วางไว้ด้วย

กำหนดเวลา ตามความในสัญญาต่างๆ นั้นจะเห็นได้ว่า กำหนดเวลาที่พลเมืองในอาณาเขตจะพึงแสดงเจตนาสมัครรับสัญชาติเดิมนั้น มักจะอยู่ในระหว่าง ๖ เดือนถึง ๖ ปีเป็นอย่างมาก

อุทาหรณ์: สัญญาระหว่างสยามกับอังกฤษยกเมืองกะลันตัน เตรงกานู ไทรบุรี กับ ปลิส ให้แก่อังกฤษมีกำหนด ๖ เดือน สัญญากรุงตุรินฉบับลงวันที่ ๒๔ มีนาคม ค.ศ. ๑๘๖๐ มีกำหนด ๑ ปี สัญญากรุงเวียนนา ฉบับลงวันที่ ๑๔ ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๐๙ เมื่อออสเตรียยกเมืองกาลิเซียให้แก่ฝรั่งเศสมีกำหนด ๖ ปี สัญญากรุงแวร์ไฮลยส์ มีกำหนด ๒ ปี

เงื่อนไข วิธีการที่นานาประเทศปฏิบัติระหว่างกัน พึงแยกออกเป็น ๓ สถาน

๑. ผู้ที่สมัครรับสัญชาติเดิมจะต้องอพยพออกไปนอกอาณาเขต
อุทาหรณ์: สัญญากรุงซีโมนีเซกิ ระหว่างจีนกับญี่ปุ่น ฉบับลงวันที่ ๑๗
เมษายน ค.ศ. ๑๘๙๕ (ข้อ ๕) สัญญากรุงนิวออร์ระหว่างคันมาร์กกับ
สหพันธรัฐอเมริกา ฉบับลงวันที่ ๔ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๑๖ (ข้อ ๖)

๒. ผู้สมัครรับสัญชาติเดิมจะต้องแสดงเจตนาและอพยพออกไปนอก
อาณาเขต: สัญญากรุงตุริน ระหว่างฝรั่งเศสกับสาร์ดิเนีย ฉบับลงวันที่ ๒๔
มีนาคม ค.ศ. ๑๘๖๐ (ข้อ ๖) สัญญากรุงแฟรงก์ฟวร์ท ระหว่างฝรั่งเศสกับ
เยอรมัน ฉบับลงวันที่ ๑๐ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๘๗๑ สัญญากรุงแวร์ไฮลยส์
ระหว่างประเทศสัมพันธมิตรกับเยอรมัน ฉบับลงวันที่ ๒๘ มิถุนายน
ค.ศ. ๑๙๑๙ (ข้อ ๓๗, ๘๕, ๑๐๖, ๑๑๓)

๓. ผู้สมัครรับสัญชาติเดิมจะต้องแสดงเจตนาโดยไม่ต้องอพยพ
ออกไปนอกอาณาเขต สัญญาควาตาลูป ฮิดัลโก (Guadaloupe Hidalgo)
ระหว่างสหพันธรัฐอเมริกากับเม็กซิโก ค.ศ. ๑๘๔๘ สัญญากรุงปารีส
ระหว่างสเปนกับสหพันธรัฐอเมริกา ฉบับลงวันที่ ๑๐ ธันวาคม ค.ศ. ๑๘๙๘
สัญญากรุงแวร์ไฮลยส์ ค.ศ. ๑๙๑๙ (ข้อ ๙๑)

การเลือกรับสัญชาตินั้น จะมีผลเปลี่ยนแปลงสัญชาติของภรรยา
และบุตรผู้เยาว์ของผู้ที่ได้เลือกรับสัญชาตินั้นด้วยหรือไม่? ถ้าในทวิสัญญา
มีบทบัญญัติไว้โดยเจาะจง ก็ไม่เพียงมีปัญหานั้นได้ เช่นสัญญากรุงเฮลโกแลนด์
ระหว่างเยอรมันกับอังกฤษ ฉบับลงวันที่ ๑ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๘๙๐
มีบทบัญญัติให้ผู้เยาว์เลือกรับสัญชาติได้ แต่ถ้าในทวิสัญญาไม่มีบทบัญญัติ
ว่าด้วยความข้อนี้แล้ว ก็เป็นโอกาสที่จะโต้แย้งกันได้

ในส่วนสตรีที่สามียังมีชีวิตอยู่นั้น นักนิติศาสตร์บางจำพวกเห็นว่า
ไม่มีสิทธิที่จะเลือกรับสัญชาติได้โดยลำพังตนเอง เพราะจำต้องมีภุมิฉาเนา

ตามสามี ถ้าสามีเลือกรับสัญชาติใดแล้ว ก็เป็นอันนับว่าภรรยา มีสัญชาติ นั้นด้วย ในการตีความสัญญากรุงแฟรงก์ฟวร์ท รัฐบาลเยอรมันได้ถือ หลักการที่ว่านี้ แต่นักนิติศาสตร์อีกจำพวกหนึ่ง เห็นว่าสิทธิที่จะเลือกรับ สัญชาติได้แก่พลเมืองในอาณาเขตทั่วไป ฉะนั้น บรรดาสตรีที่มีภูมิลำเนา อยู่ในอาณาเขต ก็ย่อมมีสิทธิที่จะเลือกรับสัญชาติได้คู่กัน ในการตีความ สัญญากรุงแฟรงก์ฟวร์ท รัฐบาลฝรั่งเศสถือหลักการตามนี้

ในส่วนบุตรผู้เยาว์นั้น ความเห็นมีอยู่ ๓ ประการ :

๑. บุตรจำพวกนี้ไม่มีสิทธิที่จะเลือกรับสัญชาติได้ เพราะต้องอยู่ ในความดูแลของบิดามารดา เมื่อบิดามารดาเลือกรับสัญชาติใดแล้ว บุตร ผู้เยาว์ก็มีสัญชาติตามนั้นด้วย ในการตีความสัญญากรุงแฟรงก์ฟวร์ทเยอรมัน ถือหลักการตามนี้ สัญญาสันติภาพที่ได้ทำขึ้นภายหลังมหาสงครามก็มีบท บัญญัติในทำนองเดียวกัน หากได้แยกบุคคลออกเป็น ๒ ประเภท คือผู้ที่ มีอายุครบ ๑๘ ปีบริบูรณ์ กับผู้ที่ยังไม่มีอายุครบ ๑๘ ปี ผู้ที่มีอายุครบ ๑๘ ปีบริบูรณ์แล้ว พึงเลือกรับสัญชาติได้ตามใจสมัคร บุตรผู้เยาว์ที่ยังไม่มี อายุครบ ๑๘ ปีนี้ ย่อมเปลี่ยนสัญชาติตามบิดามารดา (สัญญากรุงแวร์- ไฮลยส์ ข้อ ๓๗, ๘๕, ๘๑, ๑๑๓ สัญญาแสตต์เจอร์มัง ข้อ ๗๒, ๘๒)

๒. บุตรจำพวกนี้มีสิทธิที่จะเลือกรับสัญชาติได้ แต่จะต้องแสดง เจตนาภายในกำหนดเวลาที่บัญญัติไว้สำหรับบุคคลทั่วไป คือ ให้ผู้แทนโดย ชอบธรรมแสดงเจตนาให้โดยไม่ต้องรอจนมีอายุครบบริบูรณ์ (สัญญากรุง เฮลโกแลนด์ ระหว่างอังกฤษกับเยอรมัน ค.ศ. ๑๘๙๐)

(๓) บุตรจำพวกนี้พึงเลือกรับสัญชาติได้ภายในระหว่าง ๑ ปี นับ ตั้งแต่เมื่อมีอายุครบบริบูรณ์ (โปรโตคอลคัททัยสัญญา ระหว่างฝรั่งเศส

กับสเวเคน ฉบับลงวันที่ ๑๐ สิงหาคม ค.ศ. ๑๘๗๗) นักนิติศาสตร์โดยมาก
มีความเห็นเอนเอียงไปตามนี้

อาณาเขตที่เปลี่ยนแปลงอิสรภาพนั้น ถ้าเป็นอาณาเขตที่กลับไปสู่
เจ้าของเดิมภายในกำหนดเวลาไม่ช้านานนักแล้ว ก็พึงนับว่าเป็นอาณาเขต
ของเจ้าของเดิม โดยมีได้มีการเปลี่ยนแปลงอิสรภาพประการใดเลย เช่น
เมื่อประเทศฝรั่งเศสต้องคืนอาณาเขตที่พระเจ้านโปเลียนตีมาได้แก่ประเทศ
สัมพันธมิตรใน ค.ศ. ๑๘๑๔ นั้น อาณาเขตที่คืนให้นั้นนับว่าไม่ได้
เปลี่ยนแปลงอิสรภาพประการใดเลย คือไม่นับว่าได้เคยเป็นอาณาเขตของ
ฝรั่งเศส ฉะนั้น พลเมืองก็ถือว่ายังคงมีสัญชาติเดิมอยู่ต่อไป

ฐานะของคนต่างด้าว

ในโบราณสมัย คนต่างด้าวได้รับผลปฏิบัติอย่างต่ำช้า ในชั้นแรก เมื่อมนุษยชนยังอยู่เป็นหมวดเป็นหมู่ การที่จะให้คนต่างหมวดต่างหมู่เข้ามาร่วมอยู่ด้วยกัน อาจทำให้เกิดแตกความสามัคคีในหมวดหรือหมู่นั้นได้ ครั้นเมื่อภายหลังความสามัคคีแห่งชุมชนมั่นคงแน่นแฟ้นขึ้น กระทำให้ต่างชาติต่างมีศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี คนต่างชาติต่างศาสนาก็อ้อมนัยเป็นบุคคลอันไม่พึงปรารถนา ปราศจากความบริสุทธิ์ ไม่ได้รับความคุ้มครองป้องกันจากเทพยดาในอาณาเขต ศาสนาพราหมณ์ในอินเดียถือว่าพวกพราหมณ์เป็นพวกที่มีไชย ไม่ควรจะปะปนกับบุคคลจำพวกอื่น อันมีฐานะตกต่ำ ชนชาวอิจิปต์ก็เคยถือว่าตนเป็นเจ้าโลก มีหน้าที่ปราบปรามคนต่างชาติต่างศาสนา

การณเป็นเช่นนี้ ในโบราณสมัยชาติต่าง ๆ จึงไม่ยอมปะปนกับคนต่างด้าว กฎหมายไลเกอร์กัสห้ามไม่ให้คนต่างด้าวเข้าไปในเมืองสปาร์ตา เพื่อทำมาหากินอย่างหนึ่งอย่างใดเลย แต่ตามธรรมดาชาติต่าง ๆ ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อเกิดศึกสงครามขึ้นแล้ว ต่างฝ่ายต่างหาโอกาสเพิ่มกำลังรบ ทำให้เกิดมีสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างชาติ อนึ่ง ความเจริญของชาติต้องอาศัยการสินค้า เป็นสิ่งที่ชักชวนให้เปิดโอกาสให้พ่อค้าต่างประเทศเข้าไปในอาณาเขต กรุงอะเทนส์อนุญาตให้พ่อค้าต่างประเทศเข้าไปทำมาหากินเลี้ยงชีพอยู่เป็นเนืองนิตย์ จึงทำให้กรุงอะเทนส์ร่ำรวยและรุ่งเรืองมาก

ในโรมันสมัย ฐานะของคนต่างด้าวอย่างจะดีขึ้นเสมอไป ตามความที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดารกรีก ผู้ที่แพ้ศึกสงครามต้องเป็นทาสของผู้มีไชย

แต่ในโรมันสมัยแม้แต่บุคคลจำพวกนี้ก็มิฐานะคิซัน กรุงโรมยอมให้ผู้ที่แพ้ศึกสงครามอยู่ต่อไปในอาณาเขตเดิมของตน แต่ส่งชนชาวโรมันไปอยู่ด้วยเป็นการกำกับควบคุมอยู่ในตัว

ในรัชสมัย คันทางต้าในทวีปยุโรปยังต้องมีผู้อุปถัมภ์ จึงจะได้รับความคุ้มครองป้องกันในอาณาเขต และไม่มีสิทธิที่จะรับทรัพย์สินทางพินัยกรรม หรือจะทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินให้แก่ผู้อื่นได้ คือภายในชั่วชีวิตของตนนั้น คันทางต้าได้รับอนุญาตให้อยู่ในอาณาเขต แต่เมื่อวายนมลงแล้วทรัพย์สินที่มีอยู่นั้นก็ตกเป็นสมบัติของผู้อุปถัมภ์ แต่ต่อมาในศตวรรษที่ ๑๓ แห่งคริสต์ศักราช คันทางต้ามีสิทธิที่จะรับทรัพย์สินทางพินัยกรรม และทำพินัยกรรมยกทรัพย์สินให้แก่ผู้อื่นได้ แต่ต้องเป็นทรัพย์สินที่มีราคาเล็กน้อย

ความเจริญทางคมนาคมในปัจจุบันสมัยทำให้ความเกี่ยวพันระหว่างประเทศเจริญขึ้นจนทุกวันนี้ พลเมืองในอาณาเขตต่าง ๆ มีการติดต่อกันมากขึ้น จึงเกิดมีหลักเกณฑ์ว่าด้วยผลปฏิบัติที่จะพึงได้แก่คันทางต้า

สิทธิในอาณาเขตมีอยู่ ๓ ประเภท คือ

๑. สิทธิเกี่ยวกับการเมือง
๒. สิทธิแห่งประชาชน
๓. สิทธิแห่งเอกชน

สิทธิเกี่ยวกับการเมือง

สิทธิเกี่ยวกับการเมือง คือสิทธิที่เกี่ยวกับการปกครองของประเทศ เป็นสิ่งที่นานาประเทศสงวนไว้สำหรับพลเมืองของตน ถ้าการกระทำในอาณาเขตขัดกับประโยชน์แห่งประเทศของตน คันทางต้าที่มีสิทธิใน

กระบวนนี้ ย่อมตกอยู่ในฐานะอันยากยิ่ง ถึงแม้จะปฏิบัติการโดยสัตย์สุจริต ก็ไม่พ้นความครหานินทาได้ ฉะนั้น ตามหลักการในปัจจุบันสมัยคนต่าง้าว ไม่ได้รับสิทธิในการเมืองของประเทศ และเมื่อไม่ได้รับสิทธิในการเมือง แล้วก็ไม่ต้องรับหน้าที่ในการเมืองด้วยกัน ตามนัยที่ว่าคนต่าง้าวในอาณาเขตจึงไม่ต้องรับเกณฑ์เป็นทหาร

สิทธิแห่งประชาชน

เนื่องจากเป็นประเทศเอกราชด้วยกัน นานาประเทศจึงมีความเกี่ยวพันระหว่างกันเป็นการเสมอภาค ถ้าพลเมืองของตนไม่ได้รับผลปฏิบัติในประเทศหนึ่งประเทศใดให้เป็นที่พอใจแล้ว ก็พึงให้ผลปฏิบัติเช่นเดียวกันแก่คนต่าง้าวที่เป็นพลเมืองของประเทศนั้นได้ สิทธิบางชนิดที่เป็นสิทธิที่ได้แก่มนุษยชนทั่วไปนั้น นานาประเทศมักจะให้คนต่าง้าวได้รับประโยชน์ด้วย สิทธิในกระบวนนี้พึงเรียกว่า สิทธิแห่งประชาชน เช่น ๑. การรับรองสภาพบุคคล ๒. สิทธิที่จะเข้าไปในอาณาเขต ๓. เสรีภาพแห่งมนุษยชน คือ เสรีภาพทางกายวาจาใจ รวมทั้งเสรีภาพในการถือศาสนา

๑. การรับรองสภาพบุคคล

มนุษยชนย่อมมีสภาพบุคคลแต่กำเนิดในฐานะที่เป็นบุคคลที่มีชีวิต คนต่าง้าวก็มีชีวิตด้วยกัน จึงย่อมมีสภาพบุคคลติดตัวไปด้วย ไม่ว่าจะอยู่ในถิ่นที่อื่นใด

ส่วนนิติบุคคลนั้น เป็นบุคคลโดยนิติสมมติ ไม่ใช่บุคคลธรรมดา การรับรองสภาพบุคคลในส่วนนี้จึงมีหลักเกณฑ์ผิดแผกกัน อำนาจการกระทำของบริษัทกับสมาคมนั้น มีกำหนดไว้ในตราสารจัดตั้ง และเมื่อระเบียบข้อบังคับในอาณาเขตต่างๆ มีลักษณะแตกต่างกัน การรับรอง

สภาพบุคคลของบริษัทหรือสมาคมโดยเฉพาะไม่แปลว่าบริษัทหรือสมาคมนั้นจะต้องมีอำนาจการกระทำดังที่กำหนดไว้ในตราสารจัดตั้ง เพื่อรักษาความมั่นคงของประเทศ รัฐบาลมีสิทธิที่จะจำกัดการสินค้าอันเกี่ยวกับประโยชน์ใหญ่ยิ่งของประเทศ เช่นกำหนดข้อไขสำหรับบริษัทที่ทำการรับใช้เป็นสาธารณประโยชน์แก่ประเทศ ทั้งนี้เพื่อป้องกันผลประโยชน์ของประชาชนตามลักษณะการที่เป็นอยู่ ณ บัดนี้พึงกล่าวได้ว่า นานาประเทศย่อมรับรองสภาพบุคคลของบริษัทหรือสมาคมต่างประเทศ แต่บริษัทหรือสมาคมนั้นจะต้องปฏิบัติการ ให้ถูกต้องตามกฎหมายในอาณาเขต

๒. สิทธิที่จะเข้าไปในอาณาเขต

นานาประเทศย่อมอนุญาตให้คนต่างก้าวเข้าไปในอาณาเขต แต่สงวนไว้ซึ่งสิทธิที่จะวางระเบียบการว่าด้วยการเข้าเมือง เพื่อรักษาความปลอดภัยและความสงบราบคาบของประชาชน นานาประเทศมีสิทธิที่จะออกบทบัญญัติว่าด้วยคนเข้าเมือง และการตำรวจสุขภาพ สำหรับป้องกันมิให้บุคคลอื่นไม่พึงปรารถนาเข้าไปก่อความยุ่งยาก สัญญาคุณใหม่ที่ประเทศสยามได้ทำขึ้นกับนานาประเทศนั้น ย่อมมีบทบัญญัติให้เสรีภาพแก่พลเมืองแต่ละฝ่ายในการที่จะเข้าไปและเดินทางหรืออาศัยอยู่ในอาณาเขต บางฉบับมีบทบัญญัติไว้ชัดแจ้งว่าความตกลงในหนังสือสัญญานั้น จะไม่กระทบกระทั่งหรือแทนที่หรือเปลี่ยนแปลงแม้แต่อย่างหนึ่งอย่างใดเลย ซึ่งบรรดากฎหมายหรือข้อบังคับหรือกฎของอัครภาคีแห่งหนังสือสัญญานั้นว่าด้วยการเข้าเมือง การตำรวจหรือการรักษาความปลอดภัยของมหาชน เพื่อรักษาความมั่นคงของประเทศ แต่ละประเทศมีสิทธิที่จะจำกัดเสรีภาพของคนต่างก้าวในกระบวนนี้ เช่นเมื่อเร็ว ๆ นี้ สหพันธรัฐอเมริกาจำกัดจำนวนคนต่างก้าวที่จะเข้าไปในอาณาเขต ในประเทศฝรั่งเศสคนต่างก้าว

ที่มีอายุครบ ๑๕ ปีบริบูรณ์ ถ้ากิจจะไปอยู่ในอาณาเขตเกินกำหนด ๑๕ วัน จักต้องไปแจ้งความที่สำนักงานตำรวจท้องที่ เพื่อขอรับหนังสือประจำตัว ซึ่งจะต้องมีติดตัวอยู่เสมอ ถ้าเปลี่ยนเคหสถานเมื่อใด ก็ต้องเอาหนังสือ ประจำตัวไปให้เจ้าหน้าที่ในบริเวณใหม่นั้นตรวจตรา กฎหมายอังกฤษมีทบัญญัติในทำนองเดียวกัน

คนต่างด้าวต้องประพฤติตนให้เรียบร้อย ถ้าปฏิบัติการอันจะนำไป ซึ่งความอันตรายหรือความยุ่งยากแก่ประเทศ ก็เป็นกรณีที่รัฐบาลในท้องที่ จะเนรเทศออกไปนอกอาณาเขต อำนาจการเนรเทศนี้เป็นอำนาจที่รัฐบาล พึงหยิบยกมาใช้ ไม่ว่ากฎหมายในอาณาเขตจะมีทบัญญัติไว้ตั้งนั้นหรือไม่

๓. เสรีภาพแห่งมนุษยชน

คนต่างด้าวย่อมได้รับเสรีภาพในทางกาย วาจา ใจ ทั้งนี้ ก็เพราะ ณ บัดนี้มนุษยชนมีฐานะเป็นการเสมอภาค การเป็นทาสนับว่าเป็นสิ่งอัน พ้นสมัย เสรีภาพในการศาสนา เวลานี้เป็นสิ่งที่ได้แก่คนต่างด้าวทุกคน ในโบราณสมัยการศาสนาไม่แยกแ่กการเมือง แต่ละชาติจึงถืออำนาจบังคับ การถือศาสนาในอาณาเขต

สิทธิแห่งเอกชน

สิทธิแห่งเอกชน หมายความว่าบรรดาสิทธิที่บุคคลย่อมต้องอาศัย ในความเกี่ยวพันระหว่างกัน เช่นสิทธิเกี่ยวกับการสินค้า กรรมสิทธิ์ใน ทรัพย์สินกับสิทธิเกี่ยวกับการครอบครองเป็นอาทิ สิทธิเกี่ยวกับการสินค้า เฉพาะอย่างยิ่ง สิทธิที่จะทำสัญญา เป็นสิ่งที่คนต่างด้าวได้รับมาช้านานแล้ว ตามประวัติศาสตร์การรับรองคนต่างด้าวก็เนื่องมาจากการสินค้า เมื่อ อนุญาตให้คนต่างด้าวเข้าไปทำการค้าขายในอาณาเขต ก็ย่อมต้องให้สิทธิ

เกี่ยวกับครอบครัวด้วย จึงจะเป็นการสะดวกแก่พ่อค้าที่เข้าไปตั้งเคหสถานอยู่ในท้องที่ ส่วนกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินนั้น คนต่างด้าว ณ บัดนี้ ย่อมมีกรรมสิทธิ์ในสังหาริมทรัพย์ กรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์นั้น บางประเทศยังไม่ยอมให้แก่คนต่างด้าว ฉะนั้น ยังกล่าวไม่ได้ว่าตามกฎหมายระหว่างประเทศคนต่างด้าวจักต้องได้รับกรรมสิทธิ์ในที่ดิน ในสหพันธรัฐอเมริกาและเยอรมนี อำนาจที่จะออกบทกฎหมายว่าด้วยการถือกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์นั้นตกอยู่แก่รัฐต่างๆ รัฐบาลกลางไม่มีอำนาจที่จะบังคับรัฐใดๆ ในกระบวนนี้ได้ ในประเทศนอร์เวย์ คนต่างด้าวจะมีกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ได้ก็แต่เมื่อได้รับอนุญาตจากรัฐบาล

ผลปฏิบัติที่คนต่างด้าวได้รับในอาณาเขตต่าง ๆ มักจะเปลี่ยนรูปความตามรัฐประศาสนโยบายของประเทศ แต่ละประเทศพึงขยายหรือจำกัดสิทธิของคนต่างด้าวในอาณาเขตตามใจสมัคร เว้นไว้แต่จะเป็นการขัดกับสัญญาหรือหลักกฎหมายระหว่างประเทศ วิธีการที่นานาประเทศใช้อยู่ ณ บัดนี้แยกออกได้เป็น ๓ ประเภท

๑. ใช้หลักถ้อยที่ถ้อยให้ตามหนังสือสัญญา คือยอมให้คนต่างด้าวมีสิทธิในอาณาเขต เท่ากับสิทธิที่พลเมืองของตนได้รับตามหนังสือสัญญากับประเทศที่คนต่างด้าวนั้นเป็นพลเมือง ประเทศฝรั่งเศส เบลเยี่ยมกับกรีซ ปฏิบัติการดังนี้ ตามนี้ถ้าประเทศหนึ่งประเทศใดไม่ยอมให้สิทธิแก่พลเมืองของตนแล้ว ประเทศในท้องที่ก็ไม่ให้สิทธิเช่นเดียวกันแก่พลเมืองของประเทศนั้น แต่ถ้าปฏิบัติการให้เคร่งครัดแล้ว คนต่างด้าวที่ประเทศของตนไม่ได้ทำสัญญากับรัฐบาลในท้องที่ ก็จะไม่มียุทธวิธีอย่างหนึ่งอย่างใดเลย

๒. ใช้หลักถ้อยที่ถ้อยให้ตามบทบัญญัติของกฎหมาย คือยอมให้คนต่างด้าวมีสิทธิในอาณาเขต หากพลเมืองของตนได้รับสิทธิเช่นเดียวกัน

ตามกฎหมายในท้องที่ ประเทศออสเตรเลียกับสเวเดนปฏิบัติการทั้งนี้ การกระทำเช่นนี้ก็เสมือนหนึ่ง ยอมให้รัฐบาลต่างประเทศมีปากเสียงใน รัฐประศาสน์นโยบายของประเทศ คือในการที่จะกำหนดผลปฏิบัติให้แก่คน ต่างค่านั้น เจ้าหน้าที่ต้องดำเนินการให้เป็นไปตามรูปความในประเทศอื่น ถ้าประเทศอื่นเปลี่ยนแปลงกฎหมายประการใด ก็จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลง กฎหมายในอาณาเขตของตน อนึ่ง การด้อยที่ด้อยให้ซึ่งสิทธิแก่กันและกัน ตามบทบัญญัติของกฎหมายนั้น แท้จริงอาจจะมีผลผิดแผกกันก็เป็นได้ เช่นสมมติว่าประเทศสยามกับประเทศจีนด้อยที่ด้อยให้สิทธิในอสังหาริม- ทรัพย์แก่พลเมืองแต่ละฝ่าย พวกจีนในประเทศสยามย่อมมีอยู่เป็นจำนวน มาก แต่คนไทยในประเทศจีนนั้น ก็คงเป็นจำนวนน้อยมาก การด้อยที่ ด้อยให้สิทธิในที่นี้ ก็คงจะเป็นประโยชน์แก่ฝ่ายจีนเป็นส่วนมาก

๓. ให้ผลปฏิบัติแก่คนต่าง้าวเท่ากับพลเมือง (ประเทศอิตาลี สเปญ เนเธอร์แลนด์ อังกฤษ กับ สยาม) กฎหมายในปัจจุบันสมัยมักจะมี ลักษณะหันไปตามทำนองนี้ คือโดยนัยทั่วไปยอมให้คนต่าง้าวได้รับผล ปฏิบัติเช่นเดียวกับพลเมือง เว้นไว้แต่สิทธิบางชนิดอันเกี่ยวกับประโยชน์ ใหญ่ยิ่งของประเทศซึ่งยอมสงวนไว้สำหรับพลเมือง เพื่อเป็นการบำรุงชาติ และรักษาผลประโยชน์ของประเทศ

ฐานะของคนต่าง้าวในกรุงสยาม

โดยนัยทั่วไป เว้นไว้แต่สิทธิเกี่ยวกับการเมือง คนต่าง้าวในกรุง สยามย่อมได้รับผลปฏิบัติเสมอเหมือนกับคนไทย แต่เนื่องจากการเคยมี สภาพนอกอาณาเขต คนต่าง้าวบางจำพวกยังมีเอกสิทธิเฉพาะกาลเกี่ยวกับการ ศาลในประเทศสยาม

สิทธิเกี่ยวกับการเมือง

กรุงสยามเป็นประเทศที่เพิ่งตั้งตัวขึ้นใหม่ กำลังตรวจตราบทกฎหมาย บัญญัติขึ้นเป็นประมวล เพื่อคัดแปลงระเบียบประเพณีให้เข้ารูปถูกต้อง ตามสมัย เพื่อฝึกสอนคนไทยให้มีความสามารถรับภาระการเมืองต่อไป รัฐบาลสยามจึงได้ส่งนักเรียนไทยไปศึกษาวิชาต่างประเทศ กับยังได้จ้าง ชาวต่างประเทศมารับราชการอยู่ด้วย

สิทธิแห่งประชาชน

คนต่างด้าวในอาณาเขตย่อมได้รับสิทธิในกระบวนนี้เช่นเดียวกับ พลเมือง แต่ทั้งนี้ ไม่เป็นการตัดสิทธิของรัฐบาลสยามในการกระทำเพื่อ รักษาความมั่นคงของประเทศ

๑. การรับรองสภาพบุคคล

คนต่างด้าวในอาณาเขตย่อมมีสภาพบุคคลโดยนิติบัญญัติในฐานะเป็น บุคคลธรรมดา ตามความในสัญญาฉบับฝรั่งเศส ฉบับลงวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ ข้อ ๕ คนสังกัดชาติของอัครภาคีแห่งสัญญาแต่ละฝ่ายจะต้อง มีเสรีภาพที่จะเข้าไปยังศาลยุติธรรมของอีกฝ่ายหนึ่ง เพื่อเรียกร้องและ ป้องกันสิทธิของตนได้ทุกชั้นอำนาจศาล และคนสังกัดชาติของอัครภาคีนี้ ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งซึ่งเป็นโจทก์หรือผู้สอดฟ้องร้องในศาลของอีกฝ่ายหนึ่ง จะ ต้องไม่ถูกบังคับ เพราะการเป็นคนต่างด้าว หรือการที่ไม่มีภูมิลำเนาหรือ เเคสถานอยู่ในบ้านเมืองนั้น ให้มีค่าประกัน หรือให้วางประกันโดย นามใด ๆ ที่จักไม่เรียกแก่คนพื้นเมืองในพฤติการณ์เช่นเดียวกัน สัญญาที่ กรุงสยามได้ทำไว้กับประเทศอื่น ๆ ก็มีบทบัญญัติในทำนองเดียวกัน

๒. สิทธิที่จะเข้าไปในอาณาเขต

สิทธิที่ว่าย่อมได้แก่คนต่างด้าวทั่วไป แต่รัฐบาลสยามสงวนไว้ซึ่งสิทธิที่จะออกบทบัญญัติว่าด้วยคนเข้าเมือง การตำรวจสุขาภิบาล กับความสงบราบคาบของประชาชน

พระราชบัญญัติว่าด้วยคนเข้าเมือง พ.ศ. ๒๔๗๐ ก็ได้ออกประกาศใช้ในมณฑลกรุงเทพฯ และทางบกอื่นได้ค้ำแล้ว แต่ยังไม่ได้กำหนดใช้ทั่วพระราชอาณาเขต

คนต่างด้าวในพระราชอาณาจักรต้องปฏิบัติการให้ถูกต้องตามกฎหมายตามความในกฎหมายเนรเทศ ร.ศ. ๑๓๑ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมีอำนาจที่จะเนรเทศคนต่างด้าวออกไปนอกอาณาเขตในเมื่อมีความจำเป็น ทั้งนี้ เพื่อความสุขเกษมหรือความเจริญของสาธารณชน เมื่อออกคำสั่งให้เนรเทศแล้วเจ้าหน้าที่จะต้องจับกุมและกักขังผู้ที่จะต้องถูกเนรเทศไว้จนกว่าจะจัดการส่งออกไปนอกอาณาเขต คำสั่งเนรเทศนั้น จะจัดการตามนั้นไม่ได้จนกว่าจะครบ ๗ วัน นับตั้งแต่วันที่ได้ออกคำสั่งให้ผู้ซึ่งจะต้องถูกเนรเทศ ผู้ซึ่งจะต้องเนรเทศนั้น มีอำนาจที่จะทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายร้องทุกข์ว่าคำสั่งเนรเทศนั้นไม่ชอบด้วยเหตุการณใด ๆ ถ้าผู้ที่ถูกเนรเทศกลับเข้ามาในกรุงสยามก่อนสิ้นกำหนดเวลาที่เนรเทศออกไปแล้ว ผู้นั้นจะต้องมีโทษ เมื่อศาลพิจารณาเป็นสัจย์ ให้จำขังไม่เกิน ๑ ปี แล้วเนรเทศออกไปเมื่อจำขังครบกำหนดที่ศาลตัดสินแล้ว หรือให้จำขังไว้ไม่เกิน ๑๐ ปี และเมื่อครบกำหนดแล้วไม่ต้องเนรเทศอีกต่อไปก็ได้

อำนาจการเนรเทศเป็นอำนาจที่พาดพิงถึงอิสราภาพของประเทศ รัฐบาลไม่จำเป็นที่จะต้องแสดงเหตุผลแก่ผู้ที่เนรเทศ ตามธรรมดาก็มักจะเนรเทศแต่บุคคลอันจะก่อความยุ่งยากให้แก่ประเทศ

๓. เสรีภาพแห่งมนุษยชน

คนต่างด้าวย่อมได้รับสิทธิในกระบวนการนี้เช่นเดียวกับคนไทย กฎหมายไทยไม่มีข้อขัดกันระหว่างคนต่างด้าวกับคนไทย

ในส่วนการศาสนา คนต่างด้าวย่อมมีเสรีภาพที่จะถือศาสนาตามใจสมัคร

สิทธิแห่งเอกชน

สิทธิเกี่ยวกับการสินค้า สิทธิเกี่ยวกับการครอบครอง กับการมสิทธิในสังหาริมทรัพย์นั้น คนต่างด้าวในกรุงสยามได้รับเสมอเหมือนกันหมด

ส่วนกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์นั้น โดยนิตินัยคนต่างด้าวยังมีฐานะผิดแผกกันอยู่บ้าง

เมื่อพวกจีนแรกเข้ามาในกรุงสยาม ได้รับผลปฏิบัติเช่นเดียวกับคนไทย โดยเหตุที่จีนอยู่ใต้อำนาจศาลไทย รัฐบาลจึงอนุญาตให้ถือกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ได้เช่นเดียวกับคนไทย ต่อมาในรัชกาลที่ ๔ มีพวกฝรั่งเข้ามาในกรุงสยามเป็นจำนวนมากขึ้น คนต่างด้าวจำพวกนี้ถือชนบธรรมเนียมประเพณีผิดแผกกับคนไทย และมีศาลของตนโดยเฉพาะด้วย เพื่อป้องกันผลประโยชน์ของคนไทย จึงมีประกาศในรัชกาลที่ ๔ กำหนดที่ให้ขายให้เช่าแก่คนนอกประเทศ ก็อนุญาตให้พวกฝรั่งนอกซื้อที่เช่าที่ในเขตแขวงที่ไม่ใกล้นักใกล้จากกรุงเทพฯ ในภายในพระนครห่างกำแพงพระนครออกไปเพียงสองร้อยเส้นเข้ามาโดยรอบ ห้ามมิให้ผู้ใดขายที่เช่าแก่คนนอกประเทศที่เข้ามาอยู่ยังไม่ถึงสิบปี แต่จะให้เช่านั้นได้ถ้าวันนั้นจะขายก็ให้เรียนเสนาบดี เมื่อเสนาบดียอมตงั้นจึงจะขายได้ที่ห่างกำแพงพระนครสองร้อยเส้นออกไปเพียงเรือพายเรือแจวจะไปถึงได้

ใน ๒๔ ชั่วโมง เจ้าของที่จะขายที่บ้านทั้งเหยาเรือนและที่สวนที่นาให้ขาดกับคนนอกที่เรียกว่าฝรั่งก็ได้ไม่ห้าม ที่นอกกำหนดทาง ๒๔ ชั่วโมงออกไปเป็นที่เปลี่ยนที่ไกล ห้ามไม่ให้ผู้ใดขายขาดแก่คนนอกประเทศหรือให้คนนอกประเทศเช่า

ประกาศรัชกาลที่ ๔ นี้ ใช้บังคับเฉพาะคนผิวขาวที่เรียกว่าฝรั่งนอกและยังไม่ได้ยกเลิก ฉะนั้น โดยนิตินัยก็ยังใช้อยู่จนบัดนี้ แต่ความจริง เจ้าหน้าทีหาได้ปฏิบัติตามประกาศนี้โดยเคร่งครัด หนึ่ง ตามสัญญาที่ได้ทำขึ้นกับนานาประเทศ กรุงสยามยอมให้กรรมสิทธิ์ที่ดินโดยมีบทบาทบัญญัติไว้โดยเจาะจงหรือโดยให้ผลปฏิบัติอย่างชาติที่โปรดให้ได้ประโยชน์อย่างยิ่งแก่ประเทศที่มีชื่อระบุไว้ดังต่อไปนี้ คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น อิตาลี สเปน มาร์ก สเปน นอร์เวย์ สวีเดน ปอร์ตุเกส เบลเยียม กับ เนเธอร์แลนด์ ส่วนสัญญากับสหพันธรัฐอเมริกันนั้น ไม่มีบทบาทบัญญัติให้กรรมสิทธิ์ที่ดินซึ่งกันและกัน แต่ทั้งนี้ไม่แปลว่าจะเป็นการตัดสินใจของประเทศสยามหรือสหพันธรัฐอเมริกา ในการที่จะให้กรรมสิทธิ์ที่ดินแก่คนอเมริกันหรือคนไทย ตามวิธีการที่ฝ่ายเราได้ปฏิบัติอยู่นั้น เมื่อชนชาวอเมริกันส่งเรื่องราวไปยังกระทรวงการต่างประเทศร้องขออนุญาตซื้อที่ดินฝ่ายเราพิจารณาเป็นรายๆ โดยมากมักจะอนุญาต และในจำพวกรัฐในสหพันธรัฐอเมริกาที่ยอมให้คนต่างกั้วมีกรรมสิทธิ์ที่ดินในอาณาเขต คนไทยก็พึงมีกรรมสิทธิ์ที่ดินในอาณาเขตนั่นด้วย ในสัญญาที่กรุงสยามได้ทำไว้กับเยอรมนี ฉบับลงวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๑ นั้น มีบทบาทบัญญัติว่าในเรื่องกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินทุกประเภท (รวมทั้งอสังหาริมทรัพย์ด้วย) พลเมืองของอัครภาคีแห่งสัญญาจะได้รับผลปฏิบัติเหมือนกับชาติที่โปรดให้ได้ประโยชน์อย่างยิ่ง หากเป็นที่แน่ว่าแต่ละฝ่ายถ้อยที่ถ้อยให้ประโยชน์

เช่นนี้ซึ่งกันและกัน ดังนั้นเมื่อมีปัญหาว่า ชนชาวเยอรมันคนหนึ่งคนใด จะมีกรรมสิทธิ์ที่ดินในกรุงสยามหรือไม่ก็ต้องทราบว่าคนผู้นั้นเป็นพลเมืองของรัฐไหนในประเทศเยอรมัน ถ้าเป็นพลเมืองของรัฐที่ยอมให้คนไทย มีกรรมสิทธิ์ที่ดินในอาณาเขตของเขา คนผู้นั้นก็มีกรรมสิทธิ์ที่ดินในกรุงสยามเท่าที่ทราบอยู่เวลานี้ ปรากฏว่ามีเฉพาะรัฐ Hamburg และ Hessen เท่านั้น ที่จำกัดสิทธิของคนต่างก้าวในอาณาเขตของตน

เอกสิทธิเกี่ยวกับการศาล

เนื่องจากการเคยมีสภาพนอกอาณาเขตในกรุงสยาม หรืออีกนัยหนึ่ง เคยมีศาลกงสุลต่างประเทศในพระราชอาณาจักร ถึงแม้ว่าเวลานี้คนต่างก้าวขึ้นศาลไทยหมดแล้วก็ดี ตามความตกลงกับประเทศที่ได้ยอมแก้ไขสัญญา กับกรุงสยาม ผู้แทนฝ่ายทูตหรือกงสุลของประเทศนั้น ๆ มีสิทธิที่จะถอนคดีไปชำระเสียในศาลกงสุลได้ แต่สิทธิที่จะถอนคดีไปนั้น จะใช้ได้ก็แต่ในกำหนดเวลาที่มีไว้เท่านั้น คือจนกระทั่งครบกำหนดเวลา ๕ ปี นับตั้งแต่วันที่ได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายไทยทั้งหมด คือประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายกระบวนพิจารณา กับพระธรรมนูญศาล ประเทศที่ได้ยอมแก้ไขสัญญาแก่กับกรุงสยามมี คือ สหพันธรัฐอเมริกา ญี่ปุ่น ฝรั่งเศส ดันมาร์ก เนเธอร์แลนด์ อังกฤษ สเวเดน สเปน โปรตุเกส นอร์เวย์ เบลเยียม กับ อิตาลี นอกจากคนในบังคับฝรั่งเศสแล้ว คนในบังคับของประเทศเหล่านี้ขึ้นศาลไทยธรรมดาทั้งหมด ส่วนคนในบังคับฝรั่งเศสนั้น มีระเบียบดังนี้

๑. ชนชาวฝรั่งเศสขึ้นศาลต่างประเทศจนกระทั่งจะประกาศใช้ประมวลกฎหมายไทยทั้งหมด ก่อนนั้นไปขึ้นศาลไทยธรรมดา แต่ทุกหรือ

กงสุลฝรั่งเศสยังมีสิทธิที่จะถอนคดีไปชำระเสียภายในกำหนดเวลา ๕ ปีนับตั้งแต่วันประกาศใช้ประมวลกฎหมายไทยทั้งหมด

๒. คนในบังคับหรืออารักขาฝรั่งเศสเชื้อชาติอาเซียจดทะเบียนก่อนวันที่ ๒๓ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๐๗ กับคนในบังคับหรืออารักขาฝรั่งเศสในมณฑลอุดรและอีสาน ไม่ว่าจดทะเบียนวันเดือนและปีใด ๆ ขึ้นศาลต่างประเทศจนกระทั่งจะประกาศให้ใช้ประมวลกฎหมายไทยทั้งหมด ก่อนนั้นไปขึ้นศาลไทยธรรมดา และทูตหรือกงสุลฝรั่งเศสไม่มีสิทธิที่จะถอนคดีไปจากศาลไทยได้

๓. คนในบังคับหรืออารักขาฝรั่งเศสเชื้อชาติอาเซียจดทะเบียนภายหลังวันที่ ๒๓ มีนาคม ค.ศ. ๑๙๐๗ กับคนในอารักขาฝรั่งเศสที่ไม่เป็นเชื้อชาติอาเซียขึ้นศาลไทยธรรมดาในเวลานี้ เช่นเดียวกับคนไทย ก็ทูตหรือกงสุลฝรั่งเศสไม่มีสิทธิที่จะถอนคดีไปจากศาลไทยได้

นิติบุคคล

นิติบุคคลเป็นบุคคลก็แต่โดยนิติสมมติ จึงมีอำนาจการกระทำเฉพาะกิจการที่กำหนดจะทำขึ้น เช่นบริษัทไฟฟ้ามีอำนาจเฉพาะกิจการของบริษัทประเภทนี้ สมาคมรื่นเริงก็มีอำนาจเฉพาะกิจการของสมาคมและเนื่องจากนิติบุคคลในอาณาเขตต่าง ๆ กำเนิดขึ้นโดยอาศัยกฎหมายในอาณาเขต ในชั้นแรกจึงมีปัญหว่า นิติบุคคลที่จัดตั้งขึ้นในประเทศหนึ่งประเทศใดจะพึงดำเนินกิจการนอกอาณาเขตนั้นได้หรือไม่ เพราะประเทศที่จะอนุญาตให้ตั้งนิติบุคคลนั้นขึ้น ไม่มีอำนาจบังคับประเทศอื่นให้รับรู้นิติบุคคลนั้นได้ ที่จริงการที่นานาประเทศอนุญาตให้นิติบุคคลที่จัดตั้งขึ้นในประเทศอื่นดำเนินกิจการในอาณาเขตนั้น ก็เนื่องจากอริยาศัยไมตรีระหว่างประเทศ เพื่อเป็นประโยชน์แก่นิติบุคคลที่จัดตั้งขึ้นในอาณาเขตของตนด้วย

นิติบุคคลมีอยู่หลายประเภท คือ ประเทศเอกราช บริษัท หุ้นส่วน และสมาคม

ในส่วนประเทศเอกราชนั้น ถ้าเป็นประเทศที่นานาประเทศได้รับรองแล้ว ประเทศอื่นย่อมต้องรับรองสภาพบุคคล ถ้าศาลในอาณาเขตไม่แน่แก่ใจว่าประเทศที่เป็นคู่ความนั้น เป็นประเทศเอกราชที่นานาประเทศรับรองแล้วหรือไม่ ก็พึงสอบถามไปทางกระทรวงการต่างประเทศของตน ถ้ากระทรวงการต่างประเทศรับรองว่าเป็นประเทศเอกราชแล้ว ศาลก็ย่อมรับรองสภาพบุคคลของประเทศนั้น ๆ

ส่วนบริษัทสินค้าหรือสมาคมต่างประเทศนั้น ในสมัยนี้นานาประเทศย่อมรับรองสภาพบุคคลทุกกัน เพื่อป้องกันมิให้มีปัญหาเกิดขึ้น สัญญาการค้าขายมักจะมีบทบัญญัติกล่าวเจาะจงถึงการรับรองนี้ด้วย (สัญญาระหว่างสยามกับอิตาลี ฉบับลงวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ข้อ ๑๐ วรรค ๑ สัญญาทางการค้าขายกับอังกฤษ ฉบับลงวันที่ ๑๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ข้อ ๒๐ วรรค ๑)

การรับรองสภาพบุคคล แปลว่า อนุญาตให้ฟ้องร้องในศาลในฐานะเป็นโจทก์หรือจำเลยได้ การรับรองสภาพบุคคลของบริษัทหรือสมาคมต่างประเทศโดยเฉพาะไม่แปลว่า บริษัทหรือสมาคมนั้นจะต้องมีอำนาจการกระทำทั้งที่บัญญัติไว้ในตราสารจัดตั้ง สภาพบุคคลกับอำนาจการกระทำมีลักษณะแยกออกจากกันได้ โดยเหตุที่กฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งบริษัทและสมาคมมีลักษณะผิดแผกกันในประเทศต่าง ๆ และประเทศเหล่านี้ต่างมีสิทธิที่จะออกบทกฎหมายได้ตามแต่จะเห็นสมควร บริษัทต่างประเทศที่กิจจะขยายการกระทำในอาณาเขต ก็ย่อมต้องอนุโลมตามบทกฎหมายในท้องที่ สำหรับการค้าขายบางชนิดที่พาดพิงถึงประโยชน์ ใหญ่ยิ่งของ

ประเทศ บางประเทศมักจะบังคับให้ได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ในอาณาเขตเสียก่อนจึงจะดำเนินการในอาณาเขตนั้นได้ (เช่นกฎหมายฝรั่งเศส ค.ศ. ๑๙๐๕ บังคับให้บริษัทประกันภัยต่างประเทศจดทะเบียนแก่เจ้าหน้าที่เช่นเดียวกับบริษัทฝรั่งเศส และการจดทะเบียนนั้นเจ้าหน้าที่จะไม่ยอมจกให้ก็ได้ และพระราชบัญญัติว่าด้วยการควบคุมกิจการค้าอันกระทบกระเทือนถึงความปลอดภัยและความผาสุกของสาธารณชน พ.ศ. ๒๔๗๑)

หลักเกณฑ์ว่าด้วยสัญชาติของบริษัทหรือสมาคมต่างประเทศ ในเวลาก่อนมหาสงครามอาศัย Sièges Social หรืออาณาเขตที่บริษัทนั้นได้จัดตั้งขึ้น บริษัทที่จัดตั้งขึ้นในประเทศอังกฤษตามธรรมดามี Sièges Social อยู่ในประเทศอังกฤษ นับว่าเป็นบริษัทอังกฤษ ไม่ว่าผู้มีส่วนในบริษัทนี้จะมีสัญชาติอะไร เนื่องจากคนต่างก้าวในอาณาเขตต่าง ๆ ไม่ได้รับสิทธิเท่าเทียมกับพลเมืองที่เดียว จึงเป็นที่ชักชวนให้คนต่างก้าวจัดตั้งเป็นบริษัทพื้นเมืองขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยงข้อจำกัดที่บัญญัติไว้สำหรับคนต่างประเทศ เช่น สมมติว่าพลเมือง “ก” ไม่มีสิทธิที่จะซื้อขายที่ดินในเมือง “ข” เพราะกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์นั้นสงวนไว้ให้แก่พลเมืองเท่านั้น เพื่อหลีกเลี่ยงข้อจำกัดอันนี้ คนในเมือง “ก” มาจัดตั้งบริษัทขึ้นในเมือง “ข” มีสำนักใหญ่อยู่ในเมือง “ข” ก็จะมีสัญชาติของเมือง “ข” บริษัทนั้นย่อมมีกรรมสิทธิ์ที่ดินในเมือง “ข” ได้ในฐานะเป็นบริษัทพื้นเมือง

ในระหว่างมหาสงครามนั้น มีบริษัทอังกฤษและฝรั่งเศสอยู่มากที่มีผู้ถือหุ้นเป็นชนชาวเยอรมัน ถ้าชนชาวเยอรมันมีหุ้นเป็นส่วนมากกับทั้งเป็นผู้ดำเนินการของบริษัทด้วยแล้ว กิจการของบริษัทก็ย่อมตกอยู่ในความควบคุมของชนชาวเยอรมัน เมื่อในมหาสงครามมีการห้ามการค้าขายกับชนชาติศัตรู การที่จะให้บริษัทที่อยู่ในความควบคุมของชนชาติศัตรูดำเนิน

การในฐานะเป็นบริษัทพื้นเมืองนั้น ย่อมเป็นสิ่งอันไม่พึงปรารถนา ฉะนั้น ในประเทศอังกฤษกับฝรั่งเศสศาลจึงได้ตั้งหลักเกณฑ์ขึ้นใหม่ คือใช้หลักเกณฑ์ว่าด้วยความควบคุม ถ้าปรากฏว่า บริษัทที่ตั้งขึ้นในอาณาเขตตกอยู่ในความควบคุมของชนชาติศัตรู บริษัทนั้นก็นับเป็นบริษัทศัตรู ในประเทศอังกฤษ คดี Daimler Co. v. Continental Tyre & Rubber Co. Ltd. (1916. 2. A.C. 307) นับกันว่าเป็นคดีที่ศาลสูงสุด ในประเทศอังกฤษได้วางหลักไว้ว่า ลักษณะศัตรูย่อมอนุโลมตามลักษณะของผู้ที่ควบคุมบริษัทนั้น ความจริงคดีนั้นไม่ได้โต้แย้งกันในปัญหาข้อนี้แต่เป็นปัญหาที่ศาลได้อ้างอิงถึง ต่อมาก็คืออื่น ๆ ก็เลยถือเป็นหลักปฏิบัติต่อไป The Polzeath (1916. P. 117) ปัญหาที่ว่าบริษัทที่ตั้งขึ้นในประเทศอังกฤษ แต่ความควบคุมตกอยู่กับชนชาวเยอรมัน จะพึงมีกรรมสิทธิ์ในเรืออังกฤษได้หรือไม่ ศาลอุทธรณ์ในประเทศอังกฤษตัดสินว่าบริษัทนั้นไม่ใช่บริษัทอังกฤษ

ครั้นเมื่อมหาสงครามเสร็จสิ้นไปแล้ว ศาลในประเทศอังกฤษกับฝรั่งเศสก็อาจจะกลับไปใช้หลักเดิม คือเอาสำนักใหญ่เป็นเกณฑ์ บริษัทที่ตั้งขึ้นในประเทศหนึ่งประเทศใดและมีสำนักใหญ่อยู่ในประเทศนั้นด้วยแล้วก็นับว่ามีสัญชาติของประเทศนั้น แต่ผลแห่งมหาสงครามทำให้เห็นชัดแจ้งว่ากฎหมายว่าด้วยการจัดตั้งบริษัทในประเทศต่าง ๆ นั้นยังไม่มีบทบัญญัติเพียงพอที่จะป้องกันผลประโยชน์ของประเทศ ฉะนั้นในประเทศฝรั่งเศสจึงมีผู้เสนอร่างกฎหมายซึ่งประสงค์จะบังคับให้บริษัทที่จัดตั้งขึ้นในดินแดนฝรั่งเศส คือบริษัทฝรั่งเศส มีผู้จัดการเป็นคนฝรั่งเศสกับมีหุ้นฝรั่งเศสเป็นส่วนมาก

กฎหมายขัดกัน

อิสรภาพของประเทศมีอยู่สองประเภท คืออิสรภาพส่วนอาณาเขต หมายความว่าอิสรภาพครอบงำอาณาเขต ไม่ว่าคดีนั้นจะเกิดขึ้นระหว่าง พลเมืองหรือคนต่างด้าว และอิสรภาพส่วนบุคคล หมายความว่าอิสรภาพ ครอบงำพลเมือง ไม่ว่าจะอยู่ในดินที่อื่นใด

เมื่ออิสรภาพของประเทศมีอยู่สองประเภทดังนี้ ถ้ามีคดีเกิดขึ้นซึ่ง มีลักษณะต่างประเทศปะปนอยู่ด้วยแล้ว ก็เป็นกรณีที่จะพึงเอากฎหมาย ของประเทศต่าง ๆ มาปรับใช้ได้ในคดีอันเดียวกัน เช่นคนไทยทำสัญญา กับคนสัญชาติฝรั่งเศสในอาณาเขตอังกฤษ โดยเหตุที่สัญญานั้นได้ทำกัน ระหว่างคนไทยกับคนฝรั่งเศส ก็เป็นกรณีที่จะพึงใช้กฎหมายไทยหรือ กฎหมายฝรั่งเศสได้ แต่เมื่อสัญญานั้นได้ทำขึ้นในอาณาเขตอังกฤษ ก็ย่อม มีลักษณะพาดพิงถึงกฎหมายอังกฤษด้วย ในคดีเช่นนี้ จะควรเอากฎหมาย ของประเทศไหนบังคับใช้ นี่แหละที่เรียกว่ากฎหมายขัดกัน ซึ่งแท้จริงหา แปลว่ากฎหมายของประเทศต่าง ๆ ขัดกันต่อกันไม่ เพราะถ้าเช่นนั้นแล้ว ศาลในอาณาเขตก็ย่อมต้องอนุโลมตามกฎหมายในอาณาเขตเป็นนิตย ไม่พึง มีโอกาสใช้กฎหมายของประเทศอื่นได้

เนื่องจากลักษณะการปกครองในรัชสมัย นานาประเทศในชั้น แรกมักจะนิยมไปทางอิสรภาพส่วนอาณาเขต แต่ถ้าจะปฏิบัติให้เคร่งครัด ตามนั้นแล้ว ก็ย่อมจะนำไปซึ่งความไม่สะดวกหลายประการ เป็นต้น ทำให้ฐานะของบุคคลเป็นสิ่งที่ไม่มีลักษณะแน่นอน นายแสงกับนางสิงเป็น สามีภรรยากันในประเทศสยาม ถ้าจะถือเคร่งครัดว่ากฎหมายไทยมีอำนาจ บังคับแต่เฉพาะในพระราชอาณาจักรเท่านั้นแล้ว เพื่อนายแสงและนางสิง

ออกไปนอกพระราชอาณาจักร เขาทั้งสองอาจไม่มีฐานะเป็นสามัญรรายกันก็ได้ ฉะนั้น ในศตวรรษที่ ๑๓ แห่งคริสต์ศักราชจึงมีการชวนขายที่จะให้กฎหมายว่าด้วยฐานะของบุคคลมีลักษณะแน่นอนขึ้น ในขณะนั้นในดินแดนอิตาลีมีเมืองที่เจริญรุ่งเรืองเป็นอิสระในกิจการเมืองของตนอยู่หลายแห่ง เช่นเมืองโบโลนา ฟลอเรนซ์ มิลัน โมเดนา เป็นต้น เมืองต่างๆ มีกฎข้อบังคับเฉพาะบุคคลในดินแดนของตน สมัยนั้นเป็นสมัยที่กำลังนิยมใช้กฎหมายโรมัน ในประมวลกฎหมายที่เอมเปอร์เรอร์จัสติเนียนได้รวบรวมไว้ นั้น มีบทบัญญัติบังคับให้บุคคลที่อยู่ในความปกครองของประเทศโรมันถือคริสต์ศาสนา บทบัญญัตินั้นตั้งต้นด้วยภาษาละตินว่า “Cunctos populos quos clementie nostrae regit imperium in tale volumus religione versari.....” ในการที่เอากฎหมายโรมันมาปรับใช้ในคดีความในอาณาเขตนั้น ได้มีนักนิติศาสตร์ทำหมายเหตุไว้ว่า “ฉะนั้น ถ้าคนชาวโบโลนาถูกฟ้องในเมืองโมเดนาแล้ว ก็ควรเอากฎเกณฑ์ของเมืองโบโลนามาปรับใช้ เพราะเขาไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำของเมืองโมเดนา” หมายเหตุที่ว่านี้ ภายหลังนักนิติศาสตร์ อิตาลีชื่อบาร์โธลัส (Bartolus 1314–1357) ได้ตีความให้มึนยั่ว ฐานะของบุคคลในอาณาเขตต่างๆ ย่อมจะติดตัวออกไปนอกอาณาเขตด้วย บาร์โธลัสแยกประเพณีออกเป็นสองประเภท คือประเพณีส่วนอาณาเขต หมายความว่าประเพณีที่ใช้เฉพาะในอาณาเขต และประเพณีส่วนบุคคล หมายความว่าประเพณีที่พึงใช้ตามตัวบุคคลออกไปนอกอาณาเขต ต่อมาในศตวรรษที่ ๑๖ นักนิติศาสตร์ฝรั่งเศสชื่อคูมุลัง (Dumoulin) ได้ทำให้ความมุ่งหมายของบุคคลมีน้ำหนักขึ้น พึงลบล้างประเพณีที่มีอยู่ได้โดยอธิบายว่าประเพณีไม่มีอำนาจบังคับโดยลำพัง เป็นแต่แสดงความมุ่งหมายของบุคคลเท่านั้น ความ

มุ่งหมายจึงเป็นใหญ่กว่าประเพณี เช่นในการทำสัญญาเป็นต้น แต่ความเห็นของคมูลงั้น นักนิติศาสตร์ฝรั่งเศสอีกคนหนึ่งชื่ออาังเตร (Argentré) ไม่เห็นด้วย อาังเตรเคิมประเภทประเพณีขึ้นอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่าประเพณีผสม และถือว่าประเพณีย่อมมีอำนาจบังคับการกระทำในอาณาเขต ความมุ่งหมายของบุคคลจะเปลี่ยนแปลงประเพณีในอาณาเขตไม่ได้ ความเห็นของอาังเตรนี้ในศตวรรษที่ ๑๗ ได้รับความนิยมขึ้นในประเทศฮอลันดาจนเกิดมีหลักเกณฑ์ในประเทศนั้นว่า ๑) กฎหมายในประเทศต่างๆ มีลักษณะเป็นการบังคับได้ก็แต่ในอาณาเขตของตนเท่านั้น ๒) เนื่องจากความอริยาศัยไมตรีระหว่างประเทศ นานาประเทศย่อมอนุญาตให้กฎหมายของประเทศอื่นได้รับผลในอาณาเขต หากจะไม่ขัดกับผลประโยชน์ในท้องที่ต่อมาในศตวรรษที่ ๑๙ นักนิติศาสตร์เยอรมันชื่อสะวินนี (Savigny) ได้เป็นผู้ริเริ่มให้พิจารณาถึงลักษณะความในคดีต่าง ๆ แทนที่จะพิจารณาถึงอิสรภาพครอบงำบุคคลหรืออาณาเขต คือศาลย่อมต้องวินิจฉัยถึงตำบลที่นิติกรรมเกิดขึ้นด้วย ในส่วนฐานะของบุคคลก็อนุโลมตามกฎหมายของอาณาเขตที่บุคคลมีภูมิลำเนา ในส่วนสัญญาก็ควรเอากฎหมายของประเทศที่คู่ความได้ทำสัญญาในอาณาเขตใช้บังคับ

ในปัจจุบันสมัย หลักการในอาณาเขตต่าง ๆ พึงแยกออกเป็นสองสถาน

๑. กฎหมายในอาณาเขตมีอำนาจบังคับเฉพาะแต่ภายในอาณาเขต แต่โดยความอริยาศัยไมตรีระหว่างประเทศ นานาประเทศมักจะรับรู้ซึ่งกฎหมายของประเทศอื่นในปัญหาบางชนิด หากจะไม่ขัดกับความสงบราบคาบของประชาชนในอาณาเขต ประเทศที่ใช้กฎหมายคอมมอนลอถือว่าหลักตามนี้

๒. กฎหมายบัญญัติขึ้นเพื่อประโยชน์ของพลเมือง ฉะนั้นจึงย่อมติดตัวบุคคลออกไปนอกอาณาเขต เฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องฐานะส่วนตัวของบุคคลแต่ในการรับใช้กฎหมายของประเทศอื่นนั้น ย่อมมีเงื่อนไขว่าการกระทำเช่นนั้น จะไม่เป็นการขัดกับความสงบราบคาบของประชาชนในอาณาเขตประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายมักจะถือหลักตามนี้

หลักการทั้งสองนี้ แม้จะมีลักษณะผิดแผกกันมาก ในที่สุดก็มักมีผลคล้ายคลึงกันอยู่บ้าง ทั้งนี้ ก็เพราะในคดีต่าง ๆ ความมุ่งหมายของศาลก็ใคร่จะให้คู่ความได้รับความยุติธรรม เพื่อให้การเป็นไปเช่นนั้น ศาลในอาณาเขตต่าง ๆ ย่อมรับรู้ซึ่งสิทธิที่เกิดขึ้นโดยชอบธรรม หากการกระทำเช่นนั้นจะไม่ขัดกับระเบียบการในอาณาเขต

การรับรู้ซึ่งสิทธินอกอาณาเขต

กฎหมายขัดกันมีอยู่สองประเภท

๑. ในขณะเวลาที่จะทำนิติกรรมอันจะนำไปซึ่งกำเนิดของสิทธิ นายแสงชาวไทยใคร่จะทำงานสมรสกับนางงานหญิงฝรั่งเศส นิติกรรมที่จะทำคือสมรสในที่นี้จะมีผลทำให้นายแสงกับนางงานเป็นสามีภริยากันตามกฎหมาย

๒. ในขณะเวลาที่ได้มีสิทธิเกิดขึ้นแล้ว และปัญหามีว่าสิทธินั้นจะมีผลเพียงไรนอกอาณาเขต นายแสงกับนางงานได้ทำงานสมรสเป็นสามีภรรยากันและภายหลังได้ทำการหย่ากันในกรุงสยาม นางงานใคร่จะทำงานสมรสใหม่ในประเทศฝรั่งเศส ปัญหาจึงมีว่า การหย่ากันที่สร้างขึ้นในกรุงสยามนั้น ศาลฝรั่งเศสจะรับรู้เพียงไร

ในส่วนปัญหาประเภทที่สองนี้ พึงวางหลักการลงไปได้ว่า

สิทธิที่มีขึ้นโดยชอบธรรมในอาณาเขตต่าง ๆ นั้น ศาลย่อมรับรู้ และมักบังคับให้มีผล และสิทธิที่ได้มีขึ้นโดยชอบธรรมนั้น ศาลย่อมไม่ บังคับให้มีผลหรือไม่รับรู้

“สิทธิที่ได้มีขึ้น”

หน้าที่ของศาลก็คือเพื่อกำเนนการให้สิทธิที่มีอยู่แล้วได้รับผล หาใช่ จะให้สิทธิใหม่แก่โจทก์ไม่ เว้นไว้แต่สิทธิที่จำเป็นจริง ๆ สำหรับชดใช้ ค่าเสียหาย หรือสำหรับรักษาสิทธิที่มีอยู่แล้ว ฉะนั้น เมื่อโจทก์ฟ้องจำเลยใน คดีความใด ๆ โจทก์ก็ต้องพิสูจน์ว่าโจทก์ได้มีสิทธิอย่างหนึ่งอย่างใดและ จำเลยเป็นผู้ละเมิดสิทธิของโจทก์

อุทาหรณ์ : นายจ้งฟ้องนายโจนในศาลไทย หาว่านายโจนได้เป็น หนี้นายจ้งที่กรุงปารีส นายจ้งจะต้องพิสูจน์ให้เป็นที่พอใจของศาลว่าตนมี สิทธิที่จะเรียกร้องเอาเงินจากนายโจนได้ คือในที่นี้ต้องพิสูจน์ว่า นายโจน เป็นหนี้นายจ้งจริงและตามกฎหมายฝรั่งเศส นายจ้งมีสิทธิที่จะเรียกร้องเงิน รายนี้จากนายโจน

“โดยชอบธรรม”

สิทธิที่มีขึ้นนอกอาณาเขตนั้น ศาลจะรับรู้หรือบังคับให้มีผลก็เฉพาะ แต่สิทธิที่ศาลเห็นว่าได้มีขึ้นโดยชอบธรรม ตามธรรมชาติสิทธิที่มีขึ้นใน อาณาเขตต่าง ๆ นั้น ศาลย่อมสันนิษฐานว่าเป็นสิทธิที่มีขึ้นโดยชอบธรรม จึงตกเป็นหน้าที่ของจำเลยที่จะพิสูจน์ว่าความจริงไม่เป็นดังนี้ สิทธิอาจ ไม่ได้มีขึ้นโดยชอบธรรมเพราะเหตุ ๓ ประการ

๑. บทกฎหมายในท้องถิ่นที่เอามาปรับใช้ในคดีความนั้นมีลักษณะ ultra vires ก็นอกอำนาจที่ประเทศจะบัญญัติขึ้นได้ อาศัยหลักอิสรภาพ

ส่วนอาณาเขตนานาประเทศมีอำนาจออกบทบัญญัติบังคับคดีที่เกิดขึ้นในอาณาเขต คู่ความจะเป็นสัญชาติใดก็ตาม และอาศัยหลักอิสรภาพส่วนบุคคล นานาประเทศก็มีอำนาจออกบทบัญญัติบังคับพลเมืองของตน หากจะบังคับใช้ได้ก็แต่เมื่อพลเมืองได้กลับเข้ามาในอาณาเขต หรือถ้าอยู่นอกอาณาเขตเมื่อประเทศเจ้าของอาณาเขตนินยอมทั้งสิ้น

อุทาหรณ์; กฎหมายอังกฤษว่าด้วยการแต่งงานนอกอาณาเขต ก.ศ. ๑๘๙๒ (Foreign Marriage Act 1892) อนุญาตให้เจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลอังกฤษเป็นผู้กระทำพิธีสมรสระหว่างคนสัญชาติอังกฤษ หรือระหว่างคนสัญชาติอังกฤษกับคนสัญชาติอื่น กฎหมายฝรั่งเศสไม่ยอมรับสมรสระหว่างคนสัญชาติอังกฤษ กับคนสัญชาติฝรั่งเศสที่ทำขึ้นตามความในกฎหมายอังกฤษที่ว่านี้ คือถือหลักว่า คนสัญชาติฝรั่งเศสหากจะทำสมรสในดินแดนฝรั่งเศส จักต้องอนุโลมตามแบบพิธีฝรั่งเศส

๒. ศาลต่างประเทศในคดีเดิมได้ปฏิบัติการนอกเหนืออำนาจของตนมักมีอยู่เสมอ เพราะศาลในประเทศต่างๆ มักจะดำเนินการไปในทำนองขยายอำนาจของตน แต่จำกัดอำนาจของศาลต่างประเทศ

อุทาหรณ์: นายสอคนไทยมีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงเทพฯ ทำงานสมรสกับนางสี นายสอไปเที่ยวที่สหพันธรัฐอเมริกา และพักอยู่ที่กรุงนิวยอร์ก สองสัปดาห์ ในระหว่างที่อยู่กรุงนิวยอร์กนั้น นายสอได้ยื่นคำร้องต่อศาลอเมริกันขอให้ศาลสั่งอย่าร้างกันระหว่างนายสอกับนางสี ศาลอเมริกันตัดสินให้เป็นไปตามคำร้องขอของนายสอ ศาลไทยอาจถือได้ว่า คำพิพากษาของศาลอเมริกันนี้ ไม่มีผลบังคับในพระราชอาณาจักร เพราะศาลอเมริกันไม่มีอำนาจพิจารณาคดี โดยที่นายสอไม่มีภูมิลำเนาอยู่ในสหพันธรัฐอเมริกา ถ้าเช่นนั้นแล้ว สิทธิที่นายสอได้รับในที่นี้ ไม่เป็นสิทธิอันมีขึ้นโดยชอบธรรม

๓. ผู้ที่ได้รับสิทธิได้ปฏิบัติการไปในทางทุจริต และการกระทำทั้งนี้^๕เป็นเหตุที่ทำให้คนผู้นั้นได้รับสิทธิที่จะร้องขอให้ศาลบังคับให้มีผล

นายแดงได้รับสิทธิที่จะเรียกร้องค่าเสียหายจากนายดำ โดยศาลอังกฤษได้ตัดสินไว้ดังนี้ แต่ถ้านายแดงได้ใช้กลฉ้อฉลชักจูงให้ศาลอังกฤษพิพากษาไปดังนี้แล้ว ศาลไทยย่อมจะถือว่าสิทธิที่จะเรียกค่าเสียหายจากนายดำนั้น นายแดงมิได้รับมาโดยชอบธรรม

“ รับรู้และบังคับให้มีผล ”

การรับรู้และการบังคับให้มีผลมีลักษณะผกผันกัน ศาลย่อมรับรู้ซึ่งสิทธิในเมื่อศาลปฏิบัติการอันทำให้เห็นได้ว่าสิทธินั้นมีอยู่แล้ว นายสมิทชาวอังกฤษทำสมรสกับนางเจนที่เมืองปารีส และเข้ามาในกรุงเทพฯ นายสมิทมีบุตรกับนางเจน การที่ศาลไทยรับว่าบุตรนั้นเป็นบุตรของนายสมิทและนางเจนโดยถูกต้องตามกฎหมาย ก็แปลว่าศาลไทยรับรู้ว่านายสมิทกับนางเจนได้ทำงานสมรสเป็นสามีภรรยา

ศาลบังคับซึ่งสิทธิเมื่อศาลยอมให้ผู้อ้างสิทธิได้รับผลแห่งสิทธินั้น หรือให้ค่าเสียหายในเมื่อสิทธินั้นได้มีผู้อื่นมาเหยียบย่ำ

ตามนี้จะเห็นได้ว่า ศาลย่อมต้องรับรู้ซึ่งสิทธิที่ศาลบังคับ แต่หาต้องบังคับซึ่งสิทธิที่ศาลรับรู้ไม่ ตามธรรมดาศาลย่อมรับรู้ซึ่งสิทธิที่ได้เกิดขึ้นนอกอาณาเขต แต่สิทธิที่รับรู้^๖นั้นศาลอาจจะไม่บังคับก็ได้ สมมติว่าศาลไทยยอมรับว่านายสมิทมีกรรมสิทธิ์ที่ดินในประเทศฝรั่งเศส ทั้งนี้ไม่แปลว่าถ้ามีบุคคลเข้าไปเหยียบย่ำที่ดินนั้นแล้ว ศาลไทยจะบังคับให้นายสมิทได้รับที่ดินนั้นกลับคืนไป หรือให้ได้รับค่าเสียหายในการเหยียบย่ำ^๗ไม่

ความสงบราบคาบของประชาชน

ความมุ่งหมายของรัฐบาลในอาณาเขตต่างๆ ก็เพื่อจะดำเนินการให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศ จึงจำต้องรักษาความมั่นคงและประเพณีการเมืองในอาณาเขต นานาประเทศย่อมไม่ยอมสละระเบียบประเพณีของตนเพื่อเป็นประโยชน์แก่ประเทศอื่น ฉะนั้น ในการที่ประเทศหนึ่งประเทศใดจะยอมรับใช้ หรือรับรู้ซึ่งกฎหมายของประเทศอื่นนั้น ย่อมมีข้อไข้อยู่เป็นนิตยว่าการกระทำเช่นนั้นจะไม่ขัดกับความมั่นคง ศีลธรรมหรือการปกครองอันดีในอาณาเขต หลักการนี้แหละที่เรียกว่าหลักการว่าด้วยความสงบราบคาบของประชาชน ซึ่งแท้จริงเป็นอุบายสำหรับเอากฎหมายในอาณาเขตบังคับใช้คดีความที่มีลักษณะต่างประเทศ คู่กรณีจะเป็นคนสัญชาติใดก็ตาม

ประเทศที่ใช้หลักอิสรภาพส่วนอาณาเขตเป็นพื้น เช่นประเทศที่ใช้คอมมอนลอว์ ย่อมไม่ต้องอาศัยหลักการว่าด้วยความสงบราบคาบของประชาชนนัก แต่ประเทศที่ใช้หลักอิสรภาพส่วนบุคคลเป็นพื้น เช่นประเทศทางคอนติเนนต์ ที่ถือว่าฐานะส่วนตัวของบุคคลควรจะเป็นไปตามกฎหมายแห่งชาติของตน ย่อมต้องอาศัยหลักการว่าด้วยความสงบราบคาบของประชาชนเป็นส่วนมาก

เมื่อระเบียบประเพณีในอาณาเขตต่างๆ มีลักษณะผิดแผกกัน ความสงบราบคาบของประชาชนก็ย่อมมีนัยต่างกันอยู่เอง ในรัฐเวอร์จิเนียแห่งสหพันธรัฐอเมริกา สมรระหว่างคนผิวขาวกับคนผิวดำนับเป็นโมฆะ และผู้ที่ได้กระทำสมรเช่นนั้น จักต้องมีโทษจำคุกระหว่างสองถึงห้าปี บทบัญญัติว่าด้วยสมรระหว่างคนผิวขาวกับคนผิวดำนี้ นับว่าเป็นบทบัญญัติอันสำคัญเกี่ยวกับศีลธรรมอันดีของประชาชน เป็นบทบัญญัติที่พาด

พียงถึงความสงบบราบคาบของประชาชนในรัฐเวอร์จิเนีย ฉะนั้น ถึงแม้ว่ากฎหมายแห่งประเทศของตนจะอนุญาตให้คนผิวขาวแต่งงานกับคนผิวกากี้ก็ คนต่างตัวจะทำสมรสในอาณาเขตเวอร์จิเนียโดยฝ่าฝืนบทบัญญัตินี้ไม่ได้ ส่วนประเทศสยามไม่มีข้อขัดข้องในการที่คนผิวขาวจะทำสมรสกับคนผิวกากี้ ฉะนั้น คนชาวเวอร์จิเนีย จะทำสมรสประเภทนี้ในกรุงสยามก็พึงทำได้ และศาลไทยย่อมไม่รับรู้ซึ่งกฎหมายของรัฐเวอร์จิเนีย เพราะนับว่าเป็นการขัดกับความสงบบราบคาบของประชาชนในกรุงสยาม

แต่หลักการว่าด้วยความสงบบราบคาบของประชาชนในอาณาเขตนั้น เป็นสิ่งที่พลิกแพลงไ้ตามกาลสมัย จะกำหนดลงไปให้ตายตัวไม่ได้ ทั้งนี้แล้วแต่นโยบายของประเทศ เช่นเมื่อประเทศสยามยังมีลักษณะทาสอยู่ในอาณาเขต การเป็นทาสเป็นสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมาย และมีลักษณะพาคึงถึงความมั่นคงของประเทศอยู่ในหลักกว่าด้วยความสงบบราบคาบของประชาชน แต่เมื่อบัดนี้ได้เลิกลักษณะทาสเสียแล้ว ถ้าบุคคลที่เป็นทาสในอาณาเขตที่ยังคงใช้ลักษณะทาสอยู่นั้นจะเข้ามาในพระราชอาณาจักร ศาลย่อมจะถือว่าบุคคลเช่นนั้นมิเสรีภาพเต็มบริบูรณ์ เพราะลักษณะทาสเป็นประเพณีที่ขัดกับศีลธรรมอันดีของประชาชนในกรุงสยาม

ยิ่งกว่านั้น ในบางประเทศหลักการว่าด้วยความสงบบราบคาบของประชาชนอาจจะแตกต่างกันในประเทศเดียวกัน แล้วแต่ตำบลดินที่ก้ได้ ประเทศอังกฤษถือหลักสมรสภรรยาเดียว ฉะนั้น ในกรุงอังกฤษโดยเฉพาะประเพณีมีภรรยาหลายคนในเวลาเดียวกัน เป็นสิ่งที่ขัดกับหลักการว่าด้วยความสงบบราบคาบของประชาชน แต่ในอาณาเขตอินเดียของอังกฤษ ประเพณีที่ว่าเป็นประเพณีที่ถูกต้องตามกฎหมาย

เพราะเหตุที่ความสงบราบคาบของประชาชน มีลักษณะผิดแผกกัน
ในอาณาเขตต่าง ๆ และพลิกเพลงได้ตามกาลสมัย ดังนั้น จึงจะกำหนด
บทวิเคราะห์ระบุหลักการลงไปให้ตายตัวไม่ได้

ฐานะและความสามารถของบุคคล

ฐานะในที่นี้หมายความว่าบรรดาคุณสมบัติของบุคคลโดยนิตินัยอัน
เนื่องมาจากการเป็นไปต่าง ๆ เช่น กำเนิด อายุ สมรส เป็นต้น ผู้ซึ่งกำเนิด
แต่บิดามารดาเป็นสามีภรรยาตามกฎหมาย ก็มีฐานะเป็นบุตรโดยชอบ
ด้วยกฎหมาย ผู้ที่ยังไม่มีอายุครบบริบูรณ์ก็นับว่ายังไม่บรรลุนิติภาวะ

ความสามารถหมายความว่าวงอำนาจที่จะใช้บรรดาสิทธิซึ่งย่อมมี
อยู่แล้ว เช่น บุคคลย่อมมีสิทธิที่จะทำนิติกรรมใดๆ แต่ถ้ายังไม่บรรลุนิติ
ภาวะก็ย่อมไม่มีความสามารถที่จะทำได้โดยลำพัง คือไม่มีความสามารถ
เต็มบริบูรณ์

เพื่อความสะดวกในความผูกพันสัมพันธ ย่อมเป็นสิ่งอันพึงปรารถนา
ที่จะให้บุคคลมีฐานะแน่นอน นานาประเทศจึงได้ถือหลักยอมรับฐานะ
ส่วนตัวของบุคคลต่างประเทศ ในสมัยที่ได้เริ่มนิยมใช้หลักการอันนี้ ประเทศ
ต่างๆ ยังไม่ได้รวบรวมบทกฎหมายในอาณาเขตให้เป็นระเบียบเดียวกันหมด
เวลานั้นในประเทศเดียวกัน บทบัญญัติในอาณาเขตอาจจะมีลักษณะแตกต่างกัน
กันได้ แล้วแต่จารีตประเพณีในท้องถิ่น ทั้งนี้ ทำให้เกิดมีความนิยมใช้หลัก
ภูมิลำเนา แปลว่าฐานะส่วนตัวของบุคคลนั้น ให้เป็นไปตามกฎหมายใน
อาณาเขตที่บุคคลผู้นั้นมีภูมิลำเนา ต่อมาประเทศฝรั่งเศสได้รวบรวมบท
กฎหมายบัญญัติขึ้นเป็นประมวลมีลักษณะใช้ได้ทั่วทั้งอาณาเขต มาตรา ๓
ของประมวลกฎหมายนโปเลียน ก.ศ. ๑๘๐๓ บัญญัติว่า “กฎหมายว่าด้วย

ฐานะและความสามารถของบุคคลนั้นเป็นกฎหมายที่บังคับชนชาวฝรั่งเศส ถึงแม้จะมีเคหสถานอยู่ต่างประเทศ” บทบัญญัตินี้ไม่กล่าวถึงฐานะของคนต่างด้าวในอาณาเขตฝรั่งเศส แต่ตามวิธีการที่ใช้กันอยู่นั้น ก็ถือหลักเช่นเดียวกัน คือฐานะของคนต่างด้าวในอาณาเขตฝรั่งเศสก็เป็นไปตามกฎหมายของประเทศที่บุคคลเหล่านั้นมีสัญชาติ ต่อมาประมวลกฎหมายออสเตรียใน ค.ศ. ๑๘๑๑ มีบทบัญญัติเช่นเดียวกับประมวลกฎหมายฝรั่งเศส แต่ในส่วนคนต่างด้าวนั้น ประมวลกฎหมายออสเตรียให้ถือหลักภูมิลาเนา ครั้นถึง ค.ศ. ๑๘๖๖ ประมวลกฎหมายอิตาลีเลียนบัญญัติว่า “ฐานะและความสามารถของบุคคลกับความเกี่ยวพันในครอบครัวนั้นย่อมเป็นไปตามกฎหมายของประเทศของตน”

หลักสัญชาตินี้นับวันเข้าก็ยิ่งจะได้รับความนิยมมากขึ้น เฉพาะอย่างยิ่งในประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมาย ส่วนประเทศที่ใช้คอมมอนลอนั้น เพราะเหตุที่ยังไม่มีระเบียบกฎหมายที่จะพึงใช้ได้ทั่วทั้งอาณาเขต จึงยังคงใช้หลักภูมิลาเนาอยู่ต่อไป

ในกรุงสยาม บัดนี้ได้เริ่มใช้ประมวลกฎหมายด้วยแล้ว เฉพาะเรื่องฐานะและความสามารถของบุคคลจึงนิยมใช้หลักสัญชาติ

แต่เมื่อประเทศที่ใช้คอมมอนลอนกับประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายถือหลักการผิดแผกกันดังนี้ สมมติว่ามีคดีเกิดขึ้นในประเทศที่ใช้หลักสัญชาติ แต่กฎหมายของประเทศที่บุคคลผู้นั้นมีสัญชาติใช้หลักภูมิลาเนาจะควรปฏิบัติอย่างไร ?

อุทาหรณ์ : นายแฟรงก์ชนชาวอังกฤษมีภูมิลาเนาอยู่ในดินแดนอิตาลีทำพินัยกรรมไว้ในดินแดนอิตาลีเมื่ออายุครบ ๒๐ ปี บัญญัติว่า นายแฟรงก์มีความสามารถที่จะทำพินัยกรรมนั้นหรือไม่ ตามกฎหมายอิตาลี

บุคคลบรรลุนิติภาวะเมื่ออายุครบ ๑๙ ปีบริบูรณ์ ตามกฎหมายอังกฤษ
บุคคลบรรลุนิติภาวะเมื่ออายุครบ ๒๑ ปีบริบูรณ์ เมื่อศาลในประเทศอิตาลี
ซึ่งเป็นประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายใช้หลักสัญชาติเป็นเกณฑ์ ในที่นี้ศาล
ในประเทศอิตาลีก็ย่อมตัดสินว่า ความสามารถของนายแฟรงก์นั้นต้อง
เป็นไปตามกฎหมายอังกฤษ เพราะนายแฟรงก์เป็นคนสัญชาติอังกฤษ

แต่ที่ว่าต้องเป็นไปตามกฎหมายอังกฤษนี้ จะควรถือว่าตามกฎหมาย
อังกฤษซึ่งกำหนดอายุที่บุคคลบรรลุนิติภาวะ หรือตามกฎหมายอังกฤษ
ทั่วไป นับทั้งกฎหมายอังกฤษในเรื่องกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดี
บุคคลด้วย? ถ้าจะถือตามกฎหมายอังกฤษซึ่งกำหนดอายุที่บุคคลบรรลุนิติ
ภาวะเท่านั้นแล้ว ในที่นี้ก็ต้องตัดสินว่านายแฟรงก์ไม่มีความสามารถทำ
พินัยกรรม เพราะยังไม่มีอายุครบ ๒๑ ปีบริบูรณ์ แต่ถ้าจะถือตามกฎหมาย
อังกฤษทั่วไป นับทั้งกฎหมายอังกฤษในเรื่องกฎหมายระหว่างประเทศ
แผนกคดีบุคคลด้วยแล้ว ก็แปลว่ากฎหมายอังกฤษให้ใช้กฎหมายอิตาลี
เพราะนายแฟรงก์มีภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนอิตาลี

การที่ความให้ใช้กฎหมายของประเทศทั้งหมดรวมทั้งกฎหมาย
ระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลในประเทศนั้นด้วยนั้น เรียกกันเป็นภาษา
ฝรั่งเศสว่า renvoi คือแปลตรงตัวว่า ย้อนส่ง แต่ถ้าไม่จำกัดการอ้างกฎหมาย
ของประเทศอื่นทั้งนี้แล้ว ก็เป็นอันอ้างกลับไปกลับมาไม่เป็นอันยุติกันได้

หลักนิยมที่ใช้กันอยู่ ณ บัดนี้ มักจะตีความให้อ้างกฎหมายของ
ประเทศอื่นได้ทั่วทั้งหมด คือใช้วิธี renvoi แต่จำกัดเสียให้ยุติกันได้ ถ้า
กฎหมายของประเทศอื่นย้อนส่งกลับคืนมายังกฎหมายของประเทศที่ชำระคดี
แล้ว ศาลมักจะเอากฎหมายในอาณาเขตบังคับใช้โดยอ้างว่า เมื่อประเทศ
ซึ่งบุคคลมีสัญชาติไม่สมควรใช้กฎหมายของตนแล้ว ก็ควรเอากฎหมายใน

อาณาเขตบังคับใช้ ประมวลกฎหมายเยอรมัน ค.ศ. ๑๙๐๐ ข้อ ๗ บัญญัติไว้ว่า ความสามารถของบุคคลนั้นให้พิจารณาตามกฎหมายของประเทศที่บุคคลผู้นั้นมีสัญชาติ และข้อ ๒๗ บัญญัติไว้ต่อไปว่า ถ้ากฎหมายของประเทศที่บุคคลผู้นั้นมีสัญชาติบัญญัติให้ใช้กฎหมายเยอรมันแล้ว ก็ให้อนุโลมตามกฎหมายเยอรมัน ตามนี้เมื่อกฎหมายอังกฤษให้ใช้กฎหมายอิตาลี เพราะนายแฟรงก์มีภูมิลำเนาอยู่ในดินแดนอิตาลี ศาลอิตาลีก็จะต้องพิจารณาความสามารถของนายแฟรงก์ตามกฎหมายอิตาลี เมื่อตามกฎหมายอิตาลีบุคคลบรรลุนิติภาวะเมื่อมีอายุครบ ๑๙ ปีบริบูรณ์ ก็ต้องนับว่านายแฟรงก์ซึ่งมีอายุครบ ๒๐ ปี มีความสามารถที่จะทำพันธกรรมได้

ประมวลกฎหมายเยอรมันมีบทบัญญัติว่าด้วยการย้อนส่งกลับคืนไปยังประเทศที่ชำระคดีเท่านั้น นักนิติศาสตร์เยอรมันชื่อ วอนบาร์ von Bar ยังได้ขยายความต่อไปจนถึงกรณีที่มีการย้อนส่งไปยังประเทศอื่น นายวอนบาร์ได้เสนอคำแนะนำต่อ Institute of International Law ในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๐๐ มีความดังนี้ :-

๑. ศาลในประเทศต่าง ๆ ควรจะอนุโลมตามบทกฎหมายของประเทศของตนว่าด้วยการใช้กฎหมายต่างประเทศ

๒. ถ้าไม่มีบทบัญญัติบังคับให้เป็นไปอย่างอื่นแล้ว อนุโลมตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล ศาลควรจะแสดงความเคารพต่อบทบัญญัติของประเทศที่บุคคลมีสัญชาติ ถ้ากฎหมายในประเทศนั้นไม่สมควรจะเอากฎหมายของตนบังคับใช้พลเมืองที่อยู่นอกอาณาเขต และประสงค์จะให้ใช้กฎหมายของประเทศที่พลเมืองของตนมีภูมิลำเนาหรือกฎหมายของประเทศที่ปัญหาเกิดขึ้นแล้ว ก็ควรจะปฏิบัติตามนั้น

อุทาหรณ์ : นายแฟรงค์ชนชาวอังกฤษมีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงอิตาลี ทำพินัยกรรมเมื่อครบอายุ ๒๐ ปี บัญชีว่ามีว่าพินัยกรรมนั้นจะใช้ได้หรือไม่ แม้คดีนี้เกิดขึ้นในกรุงอิตาลี ก็เป็นกรณีที่ประมวลกฎหมายเยอรมันบัญญัติไว้ แต่ถ้าคดีนี้เกิดขึ้นในประเทศกลางเช่นในกรุงสยามเป็นต้น ก็เป็นกรณีที่นายวอนบาร์ได้ทำข้อแนะนำเสนอไว้ คือเมื่อประเทศอังกฤษไม่สมควรจะใช้กฎหมายอังกฤษบังคับชนชาวอังกฤษในอาณาเขตต่างประเทศ และบัญญัติให้ใช้กฎหมายของประเทศที่ชนชาวอังกฤษมีภูมิลำเนาแล้ว ถ้านายแฟรงค์มีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงอิตาลี ศาลก็ควรจะเอากฎหมายอิตาลีบังคับใช้

หลักกฎหมายเยอรมันที่กล่าวนี้ได้รับความสนับสนุนจากอนุสัญญากรุงเฮก ค.ศ. ๑๙๐๒ ฉบับว่าด้วยสมรส ข้อ ๑ แห่งอนุสัญญานั้นบัญญัติว่าในการกระทำสมรสนั้น ให้ใช้กฎหมายของประเทศที่คู่กรณีมีสัญชาติ เว้นไว้แต่กฎหมายนั้นจะบัญญัติให้ใช้กฎหมายของประเทศอื่น

บุคคลที่มีสัญชาติสองชาติในเวลาเดียวกัน

ศาลจำต้องตัดสินเสียก่อนว่า บุคคลผู้นั้นมีสัญชาติของประเทศไหน ความสามารถของบุคคลผู้นั้นจึงต้องเป็นไปตามกฎหมายของประเทศนั้น

บุคคลที่ไม่มีสัญชาติ

ในขั้นต้นต้องพิจารณาว่า บุคคลผู้นั้นมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศไหน ถ้าปรากฏว่ามีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศนั้น ๆ ก็ให้อนุโลมตามกฎหมายของประเทศนั้น แต่ถ้าไม่ปรากฏว่ามีภูมิลำเนาแน่นอนอยู่ในประเทศหนึ่งประเทศใดเลย ก็ต้องอนุโลมตามกฎหมายของประเทศที่บุคคลผู้นั้นมีเกศสถาน

บุคคลที่แปลงชาติ

ถ้าบุคคลได้เปลี่ยนสัญชาติ จะมีผลพาทพิงถึงฐานะและความสามารถประการใด ฐานะและความสามารถของบุคคลผู้นั้น จะต้องเป็นไปตามกฎหมายของประเทศใหม่ นับตั้งแต่วันที่ตนได้แปลงชาติ สิทธิที่ได้รับก่อนการแปลงชาตินั้น ก็ยังคงใช้อยู่ต่อไป

อุทาหรณ์ :-

(๑) นายแสงกับนางจันคนไทยเป็นสามีภรรยากันถูกต้องตามกฎหมาย ต่อไปภายหลังนายแสงกับนางจันทำการหย่าร้างระหว่างกัน นายแสงกับนางจันแปลงชาติเป็นคนสัญชาติอิตาลี ตามกฎหมายอิตาลีสามีภรรยาจะทำการหย่าร้างระหว่างกันไม่ได้ แต่เนื่องจากนายแสงกับนางจันได้หย่ากันก่อนแปลงชาติ นายแสงกับนางจันจึงคงมีฐานะเป็นบุคคลที่ได้หย่ากันแล้ว

(๒) นายแสงคนไทยอายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์แปลงชาติเป็นคนสัญชาติฝรั่งเศส ตามกฎหมายฝรั่งเศสบุคคลบรรลุนิติภาวะเมื่อมีอายุครบ ๒๑ ปีบริบูรณ์ เนื่องจากนายแสงได้บรรลุนิติภาวะแล้วตามกฎหมายไทย ในเวลาที่แปลงชาติเป็นคนสัญชาติฝรั่งเศส จึงต้องถือว่าเมื่อนายแสงได้แปลงชาติแล้ว นายแสงก็ยังคงเป็นบุคคลที่บรรลุนิติภาวะแล้ว ไม่ต้องคอยจนอายุครบ ๒๑ ปีบริบูรณ์ตามบทบัญญัติของกฎหมายฝรั่งเศส

แต่การรับใช้บทกฎหมายต่างประเทศนั้น ย่อมมีเงื่อนไขว่าจะไม่ขัดกับความสงบราบคาบหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ถ้าบทบัญญัติของกฎหมายต่างประเทศในเรื่องฐานะและความสามารถของบุคคล มีข้อความขัดกับความสงบราบคาบหรือศีลธรรมอันดีของประชาชนแล้ว ศาลในอาณาเขตก็ไม่ยอมปฏิบัติตามนั้น

อุทาหรณ์ :

- (๑) กรุงสยามย่อมจะไม่รับรู้ลักษณะทาสในพระราชอาณาจักร
- (๒) ประเทศอังกฤษไม่รับรู้บุคคลที่ศาลต่างประเทศพิพากษาให้เป็นผู้เสมือนไร้ความสามารถในฐานะเป็นคนมีความประพฤติสุรุ่ยสุร่ายเสเพลเป็นอาชิต

นอกจากข้อไข่ว่าด้วยความสงบบราบคาบของประชาชนแล้ว บางประเทศถือหลักสัญชาติอย่างเคร่งครัด เช่นประเทศอิตาลีและปอร์ตุเกส ถ้าคนต่างด้าวที่ทำสัญญากับคนพื้นเมืองไม่มีความสามารถที่จะทำสัญญานั้น ตามกฎหมายแห่งชาติของตนแล้ว สัญญานั้นก็นับว่าไม่สมบูรณ์ แต่ในส่วนความสามารถที่จะทำสัญญานั้นประเทศฝรั่งเศสถือหลักการว่า ความสามารถของคนต่างด้าวที่ได้ทำสัญญากับชนชาวฝรั่งเศส แม้จะเอากฎหมายแห่งชาติของตนบังคับใช้ ก็ย่อมจะต้องใช้โดยมีข้อจำกัด มิฉะนั้นจะมีความเข้าใจผิดเป็นนิทรม มีผลเสียหายแก่ชนชาวฝรั่งเศส เพราะที่จะให้ชนชาวฝรั่งเศสคอยสืบสวนความสามารถของคนต่างด้าวทั่วไปนั้นเป็นสิ่งที่อันยากลำบาก ด้วยเหตุนี้ถ้าชนชาวฝรั่งเศสทำสัญญากับคนต่างด้าว และกระทำไปโดยสุจริต โดยไม่รู้ว่าคนผู้นั้นไม่มีความสามารถตามกฎหมายแห่งชาติของตนแล้ว สัญญานั้นก็นับว่าสมบูรณ์ ในเรื่องความสามารถที่จะทำสัญญา กฎหมายเยอรมันถือหลักการว่า ถ้ากฎหมายของประเทศที่คนต่างด้าวมีสัญชาติขัดกับกฎหมายเยอรมันแล้ว ให้ตีความไปตามนัยที่จะให้ความสมบูรณ์แก่สัญญา หลักการนี้ย่อมเป็นอุปายที่จะเอากฎหมายในอาณาเขตบังคับใช้ ประเทศในทวีปยุโรปมักจะนิยมถือหลักการตามนี้ ศาลไทยก็อาจจะถือหลักเช่นเดียวกัน

สมรส

สมรสเป็นนิติกรรมอันสำคัญยิ่ง แม้จะมีลักษณะคล้ายคลึงกับสัญญา ก็มีผลต่างกันมาก พาดพิงถึงศีลธรรมอันดีของประชาชนกับความสุจริตใจของครอบครัว ทั้งนี้ทำให้มีกฎเกณฑ์ผิดแผกกันในอาณาเขตต่าง ๆ

สมรสที่จะสมบูรณ์ย่อมต้องประกอบด้วยข้อความ ๒ ประการ คือ

- (๑) ชายหญิงต้องมีความสามารถทั้งสองฝ่ายที่จะทำสมรสระหว่างกัน
- (๒) สมรสนั้นต้องทำตามแบบพิธีที่ชอบด้วยกฎหมาย

ความสามารถ

อนุโลมตามหลักสัญชาติ ความสามารถของผู้ที่ใครจะทำสมรส ต้องเป็นไปตามกฎหมายแห่งชาติของตน

ความสามารถในที่นี้มีนัยต่างกับความสามารถที่จะทำสัญญา เพื่อรักษาความมั่นคงของครอบครัวและศีลธรรมอันดีของประชาชน นานาประเทศมักจะกำหนดข้อจำกัดในส่วนความสามารถของบุคคล

อายุ

อายุที่บุคคลจะพึงยินยอมทำสมรสระหว่างกันนั้น มีกำหนดผิดแผกกันในอาณาเขตต่าง ๆ บุคคลในประเทศอื่นย่อมบรรลุนิติภาวะเร็วกว่าบุคคลในประเทศหนาว ฉะนั้น อายุที่บุคคลจะพึงยินยอมทำสมรสระหว่างกันจึงมักจะมีกำหนดในประเทศหนาวสูงกว่าในประเทศร้อน ประมวลกฎหมายอาชญามาตรา ๒๔๔ ห้ามไม่ให้ชายอยู่กินกับหญิงอายุต่ำกว่า ๑๒ ปี ตามนี้หญิงไทยจะทำสมรสอยู่กินกับชายก่อนอายุครบ ๑๒ ปีไม่ได้

ประเทศอูเรกามีกำหนดอายุเช่นเดียวกัน กฎหมายอังกฤษลงโทษชายที่อยู่
เกินกับหญิงอายุต่ำกว่า ๑๖ ปี ในสหปาลีรัฐอเมริกามี ๑๓ รัฐที่กำหนดให้
หญิงพึงยินยอมทำสมรสได้เมื่ออายุครบ ๑๖ ปีบริบูรณ์ ประเทศเนเธอร์แลนด์
ถือกำหนดอายุ ๑๖ ปีเช่นกัน ในกรณีที่ชายหญิงยังไม่มีอายุพอที่จะยินยอม
ทำสมรสได้แล้ว สมรสถ้าทำขึ้นก็ย่อมไม่สมบูรณ์

อุทาหรณ์ : หญิงชอลันคาอายุ ๑๕ ปีจะทำสมรสในกรุงสยามไม่ได้
เพราะยังไม่มีความสามารถที่จะทำสมรสตามกฎหมายแห่งชาติของตน แต่ถ้า
กำหนดอายุของกฎหมายต่างประเทศต่ำกว่ากำหนดอายุในอาณาเขต ศาลใน
อาณาเขตย่อมจะถือว่าสมรสนั้นไม่สมบูรณ์ เพราะจะเป็นการขัดกับความ
สงบราบคาบของประชาชนในอาณาเขต เช่นถ้าตามกฎหมายต่างประเทศ
กำหนดอายุสำหรับหญิงที่จะยินยอมทำสมรสมีเพียงแต่ ๑๑ ปี หญิงชาตินั้น
แม้จะมีความสามารถตามกฎหมายแห่งชาติของตน ก็ย่อมไม่พึงทำสมรสใน
กรุงสยามได้

แต่ถึงแม้จะกำหนดอายุที่บุคคลพึงยินยอมทำสมรสระหว่างกันต่ำกว่า
อายุที่บุคคลบรรลุนิติภาวะก็ดี แต่ตามธรรมดา บุคคลที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ
มักจะต้องได้รับอนุญาตจากผู้แทนโดยชอบธรรมเสียก่อน จึงจะทำสมรสได้
ในบางประเทศแม้บุคคลจะบรรลุนิติภาวะแล้วก็ดี ยังจะต้องได้รับอนุมัติ
จากบิดามารดาเสียก่อน จึงจะทำสมรสได้ เช่นกฎหมายอิตาลีบัญญัติให้
บุคคลบรรลุนิติภาวะเมื่ออายุครบ ๑๙ ปีบริบูรณ์ แต่ชายผู้มีอายุต่ำกว่า
๒๕ ปี และหญิงที่มีอายุต่ำกว่า ๒๑ ปี ต้องได้รับอนุมัติของบิดามารดา
จึงจะทำสมรสได้ ความอนุมัตินี้ที่จริงเป็นส่วนหนึ่งของความสามารถของ
บุคคล นานาประเทศก็มักจะถือหลักเช่นนั้น เว้นแต่กฎหมายอังกฤษซึ่ง
ถือว่า ความอนุมัติเป็นส่วนหนึ่งของแบบพิธี ฉะนั้น ถ้ากฎหมายใน

อาณาเขตไม่บังคับให้ต้องได้รับความอนุญาติของผู้อื่นแล้ว ความอนุญาตินั้น
ไม่จำเป็นต้องมี

ข้อขัดแย้งระหว่างญาติพี่น้อง

นานาประเทศมักจะวางข้อขัดแย้งห้ามสมรสระหว่างญาติที่ใกล้ชิด
กันนักเช่นสมรสระหว่างพี่น้อง ย่อมเป็นข้อห้ามอันมีปรากฏทั่วไปไม่ว่า
จะเป็นพี่น้องร่วมท้องกันหรือไม่ แต่ข้อขัดแย้งย่อมมีกำหนดผิดแผกกัน
ในอาณาเขตต่าง ๆ ในประเทศปอร์ตุเกส ลูกพี่ลูกน้อง (first cousins)
จะทำสมรสระหว่างกันไม่ได้ แต่ในประเทศอังกฤษหรือในประเทศสยาม
บุคคลประเภทนี้พึงทำสมรสระหว่างกันได้ ตามกฎหมายอังกฤษบุคคลชั้นอา
จะทำสมรสกับหลานของตนหรือหลานของภรรยาของตนไม่ได้ กฎหมาย
ฝรั่งเศสและสวิตเซอร์แลนด์ห้ามสมรสระหว่างอากับหลานจุกกัน กฎหมาย
ไทยไม่มีบทบัญญัติเช่นนั้น อนุโลมตามหลักสัญชาตินายสมิททอนสัญชาติ
อังกฤษย่อมไม่มีความสามารถที่จะทำสมรสกับนางสาวเมรีหลานของตน
ส่วนนายคำคนไทยอาจจะทำสมรสกับนางสาวแดงหลานของตนได้ แต่ถ้า
สมรสนั้นจะทำในกรุงอังกฤษ ศาลอังกฤษอาจจะถือว่าสมรสนั้นไม่สมบูรณ์
ก็ได้ เพราะจะเป็นการขัดกับความสงบราบคาบของประชาชนในกรุงอังกฤษ

ภรรยาที่มีชู้

ในกรณีที่มีภรรยาที่มีชู้และศาลตัดสินให้อย่าร้างกันนั้น กฎหมาย
ฝรั่งเศสห้ามมิให้ฝ่ายหญิงทำสมรสกับชายที่เป็นชู้ แต่กฎหมายอังกฤษไม่มี
บทบัญญัติเช่นนั้น กลับถือตรงกันข้ามว่า ชายชู้ควรจะทำสมรสกับหญิง
ที่ต้องหาว่ามีชู้

ข้อห้ามในกระบวนนี้เป็นข้อห้ามเกี่ยวกับความสงบราบคาบของประชาชน ฉะนั้น ถ้ากฎหมายในอาณาเขตมีข้อห้ามเช่นว่านี้ แต่กฎหมายแห่งชาติของผู้ที่จะทำสมรสไม่มีบัญญัติถึงนั้น สมรสที่ทำขึ้นย่อมไม่สมบูรณ์ ข้อห้ามเกี่ยวกับการศาสนา

ข้อห้ามเกี่ยวกับการศาสนามีอยู่หลายประการ เช่นกฎหมายออสเตรเลียห้ามสมรสระหว่างผู้ที่ถือคริสต์ศาสนากับผู้ที่ไม่ถือคริสต์ศาสนา และกฎหมายเซอร์เบียห้ามสมรสระหว่างพวกคริสตังกับพวกจู (Jew) อนุสัญญากรุงเฮก ค.ศ. ๑๙๐๒ ว่าด้วยสมรส บัญญัติไว้ว่ากฎหมายในท้องที่อาจจะอนุญาตให้คนต่างศาทำสมรสระหว่างกัน ถึงแม้ว่ากฎหมายแห่งชาติของตนจะมีข้อห้ามสมรสนั้น หากว่าข้อห้ามนั้นมีลักษณะเกี่ยวกับการศาสนา ตามนี้พระกาโตลิกจะทำสมรสกับหญิงสาวในกรุงอังกฤษก็ได้ แต่เมื่อในกรุงสยามศาสนาเราไม่ยอมให้พระไทยทำสมรสกับสตรี ฐานะของพระกาโตลิกก็ไม่น่าจะขัดกับความสงบราบคาบของประชาชนในกรุงสยาม แต่ถ้าชาวออสเตรเลียผู้ถือคริสต์ศาสนา อยากจะมาทำสมรสกับคนไทยในพระราชอาณาจักรแล้ว กฎหมายไทยย่อมจะไม่รับรู้บทบัญญัติของกฎหมายออสเตรเลียซึ่งห้ามสมรสระหว่างบุคคลต่างศาสนา

ข้อห้ามระหว่างคนผิวขาวกับคนผิวดำ

กฎหมายในบางรัฐในสหพันธรัฐอเมริกา เช่นรัฐเวอร์จิเนียเป็นต้น มีข้อห้ามเช่นนี้ กฎหมายไทยย่อมไม่รับรู้บทบัญญัติที่ว่านี้

แบบพิธี

คนต่างศาในอาณาเขตต่างๆ พึงทำสมรสโดยใช้แบบพิธีที่กฎหมายในท้องที่กำหนดไว้ หรือแบบพิธีแห่งชาติของตนต่อหน้าเจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลแห่งชาติของตน

อนุโลมตามหลักกฎหมายที่ว่านิติกรรมที่ทำขึ้นย่อมต้องกระทำให้ถูกต้องตามกฎหมายในท้องที่ locus regit actum ซึ่งแปลตรงตัวว่าท้องที่บังคับนิติกรรม สมรสที่ทำขึ้นถูกต้องตามแบบพิธีที่กฎหมายในท้องที่กำหนดไว้ย่อมเป็นสมรสที่สมบูรณ์ แต่แบบพิธีสมรสพึงแยกออกเป็นสองประเภท คือแบบพิธีที่ไม่มีส่วนพาดพิงถึงการศาสนา และแบบพิธีที่มีส่วนพาดพิงถึงการศาสนา เมื่อหลักการว่าด้วยแบบพิธีมีลักษณะผิดแผกกันดังนี้ จำจะต้องพิจารณาว่าสมรสที่ทำขึ้นถูกต้องตามแบบพิธีในท้องที่และนับว่าสมบูรณ์ในอาณาเขตนั้น จะมีผลเป็นอันสมบูรณ์ในประเทศที่คู่กรณีมีสัญชาติหรือในประเทศอื่น ๆ ด้วยหรือไม่

ประเทศที่ถือว่าสมรสไม่มีส่วนพาดพิงถึงการศาสนา

ประเทศที่ถือหลักการดังนี้ เป็นต้น ประเทศฝรั่งเศส เยอรมัน เนเธอร์แลนด์ อิตาลี สวิตเซอร์แลนด์ ย่อมถือว่าสมรสที่คนพื้นเมืองของตนได้ทำขึ้นนอกอาณาเขตถูกต้องตามแบบพิธีในท้องที่ ย่อมเป็นสมรสอันสมบูรณ์ ทั้งนี้ไม่ว่าแบบพิธีนั้นจะเป็นแบบพิธีที่มีส่วนพาดพิงถึงการศาสนาหรือไม่ ตามนี้สมรสที่ชนชาวฝรั่งเศสกระทำขึ้นในประเทศสเปนโดยใช้แบบพิธีสเปนซึ่งมีส่วนพาดพิงถึงการศาสนา ย่อมเป็นสมรสอันสมบูรณ์ในอาณาเขตฝรั่งเศส

บางประเทศถือหลักว่า สมรสจะต้องทำกันเป็นการเปิดเผย ถ้าแบบพิธีในท้องที่มีลักษณะเป็นการเปิดเผยด้วยแล้ว สมรสที่ทำขึ้นตามแบบพิธีนั้น ย่อมมีผลเป็นสมรสอันสมบูรณ์ในประเทศที่คู่กรณีมีสัญชาติ แต่ถ้าแบบพิธีในท้องที่ไม่มีลักษณะเป็นการเปิดเผย เช่นถือว่าบคคลพึงเป็นสามีภรรยาด้วยความยินยอมระหว่างกันเท่านั้นแล้ว สมรสที่ทำขึ้นเช่นนั้นย่อมไม่มีผลเป็นสมรสที่สมบูรณ์ในประเทศที่คู่กรณีมีสัญชาติ

นอกจากกำหนดให้ทำสมรสกันเป็นการเปิดเผยแล้ว บางประเทศยังมีบทบัญญัติบังคับให้พลเมืองของตนประกาศโฆษณาสมรสที่ตำรวจทำขึ้น ณ ต่างประเทศให้ประชาชนในอาณาเขตของตนทราบล่วงหน้าเสียก่อน ทั้งนี้เพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีส่วนได้เสียเสนอข้อขัดข้อง กฎหมายฝรั่งเศส เบลเยียม อิตาลี ฮอลันดา อังกฤษ สวีเดน ถือหลักการตามนี้ บางทีบทบัญญัตินี้อาจจะไม่ขัดกับกฎหมายท้องถิ่น เช่นตามกฎหมายสเปน คนต่างก้าวที่อยู่ในอาณาเขตไม่เกินกว่า ๒ ปี ถ้าใครจะทำสมรสจำต้องนำหลักฐานมาแสดงว่าได้จัดการประกาศโฆษณาการที่จะทำการสมรสนั้นในประเทศของตนแล้ว

สมมติว่าคนฝรั่งเศสมากระทำการสมรสถูกต้องตามแบบพิธีไทย แต่มิได้ประกาศโฆษณาการที่จะทำการสมรสนั้นในอาณาเขตฝรั่งเศส สมรสนั้นเป็นอันสมบูรณ์ในพระราชอาณาจักร แต่ย่อมไม่สมบูรณ์ในประเทศฝรั่งเศส อนุสัญญากรุงเฮกข้อ ๕ วรรค ๓ บัญญัติว่า สมรสที่ทำขึ้นโดยไม่ได้มีการประกาศแจ้งความตามกฎหมายของประเทศที่คู่กรณีมีสัญชาตินั้น จะเป็นโมฆะก็แต่เฉพาะในประเทศที่สมรสนั้นได้ฝ่าฝืนบทบัญญัติ

ประเทศที่ถือว่าสมรสมีส่วนพาดพิงถึงการศาสนา

บางประเทศยอมรับรู้สมรสที่พลเมืองของตนได้ทำขึ้นนอกอาณาเขตตามแบบพิธีในท้องถิ่น ไม่ว่าแบบพิธีนั้นจะมีลักษณะพาดพิงถึงการศาสนาหรือไม่ เช่นประเทศอาร์เจนไทน์

บางประเทศไม่ยอมรับรู้สมรสที่พลเมืองของตนได้ทำขึ้นนอกอาณาเขต เว้นไว้แต่จะได้กระทำพิธีต่อหน้าพระตามกฎหมายของตนด้วย เช่นประเทศกรีซ เซอร์เบีย บุลกาเรีย เป็นต้น อนุสัญญากรุงเฮก ข้อ ๕

วรรค ๒ บัญญัติว่า ประเทศที่กฎหมายของตนบังคับให้มีพิธีในทางศาสนา
 พึงไม่รับรู้สมรสที่พลเมืองของตนได้ทำขึ้นนอกอาณาเขต โดยไม่มีพิธีเช่น
 นั้น

สมรสต่อหน้าเจ้าพนักงานทูตหรือกงสุล

นอกจากแบบพิธีที่กำหนดไว้ในท้องถื่นแล้ว คนต่างท้าวอาจจะทำ
 สมรสกันตามแบบพิธีแห่งประเทศของตนต่อหน้าเจ้าพนักงานทูตหรือกงสุล
 ที่มีหน้าที่

ตามหลักนิยมที่ใช้กันอยู่นั้น นานาประเทศมักจะอนุญาตให้
 เจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลเป็นผู้กระทำพิธีสมรสระหว่างพลเมืองของตน
 ประเทศที่ไม่อนุญาตให้เจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลของตนกระทำพิธีสมรส
 ดังกล่าวนี้มี คือประเทศออสเตรเลียและสหปาลีรัฐอเมริกา ส่วนประเทศที่
 ถือว่าสมรสมีลักษณะพาดพิงถึงการศาสนา เช่น กรีก เซอร์เบีย และ
 บุลกาเรีย ย่อมจะให้อนุญาตเช่นนั้นไม่ได้ เพราะสมรสจะต้องทำต่อหน้า
 พระในศาสนาของเขา

ถ้าจะถือเคร่งครัดตามหลักการแล้ว เจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลจะ
 พึงได้รับอนุญาตให้กระทำพิธีสมรสก็แต่เฉพาะในกรณีที่คู่สมรสเป็นคน
 พื้นเมืองของตนทั้งสองฝ่าย เพราะประเทศหนึ่งประเทศใดจะให้สิทธิแก่
 เจ้าพนักงานของตนครอบงำคนต่างท้าวนอกอาณาเขตไม่ได้ แต่เพื่อความ
 สะดวกแก่บุคคล บางประเทศมักจะอนุญาตให้เจ้าพนักงานทูตหรือกงสุล
 กระทำพิธีสมรสในเมื่อคู่สมรสฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนพื้นเมืองของตน
 ประเทศอังกฤษ เยอรมัน สวิตเซอร์แลนด์ ถือหลักการดังกล่าวนี้ ประเทศ
 ฝรั่งเศสอนุญาตให้เจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลฝรั่งเศสกระทำพิธีสมรสระหว่าง
 ชายฝรั่งเศสกับหญิงต่างชาติในอาณาเขตต่างประเทศ ซึ่งประธานาธิบดี

แห่งเรปบลิกฝรั่งเศสจะได้กำหนดไว้ กฎหมายลงวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๐๑ อนุญาตให้เจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลฝรั่งเศส กระทำพิธีสมรส ประเภทนี้ได้ในกรุงสยาม

แต่การขยายอำนาจเจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลให้กระทำพิธีสมรสได้ ระหว่างคนพื้นเมืองกับคนต่างสัญชาตินั้น ก็ย่อมต้องอาศัยความยินยอมของประเทศเจ้าของอาณาเขต ในกระบวนนี้อนุสัญญากรุงเฮกข้อ ๖ บัญญัติไว้ว่าในส่วนแบบพิธีสมรสที่ทำขึ้นต่อหน้าเจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลตามกฎหมายแห่งประเทศของเขา่อมเป็นสมรสอันสมบูรณ์ หากว่าประเทศเจ้าของอาณาเขตไม่ขัดข้อง ถ้าผู้ที่จะทำสมรสเป็นคนพื้นเมืองของตนแล้ว ประเทศเจ้าของอาณาเขตย่อมจะไม่อนุญาตให้เจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลต่างประเทศกระทำพิธีสมรสตั้งแต่วันนั้น เช่นสมรสระหว่างชาวฝรั่งเศสกับชาวอังกฤษที่ทำต่อหน้าเจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลอังกฤษในอาณาเขตฝรั่งเศสนั้น ศาลฝรั่งเศสย่อมจะไม่รับรู้ว่าเป็นสมรสที่สมบูรณ์ แต่ถ้าผู้ที่จะทำสมรสระหว่างกันเป็นคนต่าง้าวทั้งสองฝ่าย และฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นคนพื้นเมืองของประเทศที่เจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลเป็นผู้แทนประเทศ เจ้าของอาณาเขตอาจจะอนุญาตให้เจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลนั้นกระทำพิธีสมรสก็ได้ แต่ทั้งนี้ถ้ากฎหมายของประเทศของคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งไม่รับรู้สมรสเช่นนั้นแล้ว สมรสนั้นก็ย่อมไม่สมบูรณ์ในประเทศนั้น

สมรสต่อหน้าเจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลมีข้อไขผิดแผกกันกับสมรสตามแบบพิธีที่กฎหมายท้องถิ่นกำหนดไว้ คือเจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลนั้นเมื่อเป็นข้าราชการแห่งประเทศของตน จำจะต้องปฏิบัติตามกฎกติกาตามกฎหมายแห่งประเทศของตนทุกประการ รวมทั้งบทบัญญัติที่มีส่วนพาดพิงถึงการศาสนาด้วย ตามนี้พระไทยจะทำสมรสต่อหน้าเจ้าพนักงานทูตหรือ

กงสุลสยามในอาณาเขตต่างประเทศไม่ได้ กฎหมายในท้องถิ่นจะห้ามสมรสประเภทนั้นหรือไม่ก็ตาม

ในส่วนสมรสต่อหน้าเจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลนั้น กฎหมายไทยไม่มีบทบัญญัติไว้โดยเจาะจงประการใด แต่เมื่อกฎหมายไทยถือว่าบุคคลพึงเป็นสามีภรรยาโดยยินยอมกันเท่านั้น และไม่บังคับให้มีแบบพิธีประการใดแล้ว สมรสที่คนต่างต่างได้ทำต่อหน้าเจ้าพนักงานทูตหรือกงสุลของตนก็ย่อมเป็นสมรสที่สมบูรณ์ พระราชบัญญัติว่าด้วยสมรสของคนต่างต่าง พ.ศ. ๒๔๔๑ (Marriage Act 9 Jan. 1898) เป็นแต่ชี้ทางที่คนต่างต่างจะพึงประกอบหลักฐานพิสูจน์สมรส ส่วนกงสุลไทยไม่ได้รับมอบหมายให้มีหน้าที่กระทำสมรสระหว่างคนไทยนอกพระราชอาณาจักร อัครราชทูตสยามก็ไม่ได้รับมอบหมายหน้าที่ในกระบวนนี้ด้วย แต่เมื่อเป็นผู้แทนรัฐบาลสยามในกิจการทั่วไปแล้ว จึงเห็นว่าศาลไทยควรจะรับรองสมรสที่คนไทยทั้งฝ่ายชายฝ่ายหญิงได้ทำต่อหน้าทูตสยามถูกต้องตามกฎหมายไทย

ผลของการสมรส

ความเกี่ยวพันเฉพาะตัวสามีภรรยา

คนต่างต่างสองคนทำงานสมรสในกรุงสยามและมีเคหสถานอยู่ในพระราชอาณาจักร ผลของการสมรสนี้จะควรจะเป็นไปตามกฎหมายของประเทศไหน ? เมื่อสมรสพึงนับว่าเป็นสัญญาชนิดหนึ่ง ก็อาจจะชักชวนให้เห็นว่าผลของสมรสควรจะเป็นไปตามใจสมัครของคู่กรณี แต่สมรสเป็นสัญญาที่มีลักษณะผิดแผกกับสัญญาอย่างอื่น เพราะพาตึงถึงความมั่นคงของครอบครัว และความสงบราบคาบของประชาชน ฉะนั้นจึงจำต้องมีข้อจำกัดในการกระทำของบุคคล ประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมาย

ย่อมมีบทบัญญัติให้ผลในส่วนความเกี่ยวพันเฉพาะตัวสามีภรรยา นั้นเป็นไปตามกฎหมายของประเทศที่คู่กรณีมีสัญชาติ หากมีเงื่อนไขไว้ว่า การใช้กฎหมายต่างประเทศจะไม่ขัดกับหลักการว่าด้วยความสงบราบคาบหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน อนุสัญญากรุงเฮกฉบับลงวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ มีบทบัญญัติดังนี้ ตามธรรมดาเมื่อบุคคลได้ทำสมรสระหว่างกันแล้ว ภรรยา มักจะเปลี่ยนสัญชาติตามสามี แต่ในกรณีพิเศษที่ภรรยาไม่เปลี่ยนสัญชาติตามสามีนั้น ความเกี่ยวพันเฉพาะตัวสามีภรณาก็ควรจะเป็นไปตามกฎหมายของประเทศที่สามีมีสัญชาติด้วย เพราะสามีมีหน้าที่รับผิดชอบมากกว่าภรรยาและเป็นหัวหน้าแห่งครอบครัว

ทรัพย์สินระหว่างสามีภรรยา

ผลของการสมรสในกระบวนนี้ย่อมเป็นไปตามความประสงค์ของคู่สมรส คือสามีภรรยาพึงตกลงระหว่างกันได้ว่า ทรัพย์สินระหว่างกันนั้นจะให้เอากฎหมายของประเทศไหนบังคับใช้

กรณีที่มิได้สัญญาระหว่างกัน

ชาวฝรั่งเศสสองคนทำสัญญาระหว่างกันว่าในส่วนทรัพย์สินนั้นให้เอากฎหมายฝรั่งเศสบังคับใช้ ผลของการสมรสในส่วนทรัพย์สินก็ย่อมจะเป็นไปตามกฎหมายฝรั่งเศส แต่ถ้าสัญญาที่ทำกันนั้น ไม่มีถ้อยคำให้ใช้กฎหมายของประเทศไหนโดยเจาะจงแล้ว ศาลจะต้องสันนิษฐานว่าคู่สัญญามีความเจตนาอย่างใด กฎหมายที่จะพึงเอามาบังคับใช้มี คือ ๑. กฎหมายในท้องที่ที่คู่สัญญาได้ทำสัญญาระหว่างกัน โดยมากมักเป็นประเทศที่ได้ทำสมรสระหว่างกันด้วย ๒. กฎหมายของประเทศที่สามีภรณามีภูมิลำเนา ๓. กฎหมายของประเทศของสามีซึ่งมักจะเป็นประเทศของภรรยา

ต่อไปด้วย เห็นว่าเมื่อตามธรรมชาติที่ทำสมรสย่อมได้รับสัญชาติของสามี และความเกี่ยวพันเฉพาะตัวสามีภรรยาที่ย่อมเป็นไปตามกฎหมายของประเทศที่สามีมีสัญชาติแล้ว ควรจะสันนิษฐานว่าคู่สัญญาสมควรใช้กฎหมายของประเทศที่สามีมีสัญชาติ

กรณีที่ไม่มีสัญญาระหว่างกัน

กฎหมายคอมมอนลอให้ใช้กฎหมายของประเทศที่สามีมีภูมิลำเนาในขณะที่ได้ทำสมรส แต่กฎหมายทางคอนติเนนตให้ใช้กฎหมายของประเทศที่สามีมีสัญชาติ เว้นไว้แต่จะแสดงเจตนาเป็นอย่างอื่น อนุสัญญากรุงเฮก ฉบับลงวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ ว่าด้วยความเกี่ยวพันเฉพาะตัวสามีภรรยาและในส่วนทรัพย์สิน ข้อ ๒ วรรค ๑ บัญญัติไว้ว่า ถ้าไม่มีสัญญาระหว่างกัน ผลของการสมรสในส่วนที่เกี่ยวกับทรัพย์สิน จะเป็นสังหาริมทรัพย์หรืออสังหาริมทรัพย์ก็ตาม ให้เป็นไปตามกฎหมายของประเทศที่สามีมีสัญชาติในขณะที่ได้ทำสมรส

เมื่อชายหญิงได้ทำสมรสและอยู่กินด้วยกันเป็นที่เรียบร้อย และภายหลังสามีภรรยาเปลี่ยนสัญชาติ การกระทำทั้งนี้จะไม่เปลี่ยนระเบียบการในส่วนทรัพย์สินประการใด อนุสัญญากรุงเฮกฉบับลงวันที่ ๑๗ กรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ ข้อ ๒ วรรค ๒ บัญญัติไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงสัญชาติของสามีภรรยา ย่อมไม่กระทบกระเทือนถึงระเบียบการในส่วนทรัพย์สินตามกฎหมายอังกฤษซึ่งใช้หลักภูมิลำเนาของสามีเป็นเกณฑ์ การเปลี่ยนแปลงภูมิลำเนาของสามี ก็ไม่เปลี่ยนแปลงระเบียบการในทรัพย์สินคู่กัน

การหย่ากันระหว่างสามีภรรยา

การหย่ากันระหว่างสามีภรรยามีอยู่ ๒ ประการ คือ (๑) การหย่ากัน a vinculo แปลตรงตัวว่า “จากเครื่องมัด” มีผลทำลายสมรสที่ได้ทำกันขึ้น

(๒) การหย่ากัน a mensa et toro แปลตรงตัวว่า “จากการร่วมโต๊ะร่วมเตียง” คือจากการกินอยู่ร่วมกัน มีผลแต่เพียงทำให้สามีภรรยา กินอยู่กันต่างหาก โดยมีได้ทำลายสมรสประการใดเลย การหย่ากันชนิดที่สองนี้ บัดนี้เรียกเสียว่า การแยกกินอยู่ร่วมกัน judicial separation

กฎหมายในประเทศต่างๆ พึงแยกออกได้เป็น ๓ ประเภท

(๑) ประเทศที่ใช้ประเพณีให้สามีภรรยา พึงอยู่ร่วมกันได้และพึงแยกกินอยู่ร่วมกันได้ด้วย เช่น ฝรั่งเศส อังกฤษ เบลเยียม สหพันธรัฐอเมริกา

(๒) ประเทศที่ใช้แต่ประเพณีให้สามีภรรยาอยู่ร่วมกันเท่านั้น เช่น สยาม ญี่ปุ่น เยอรมนี

(๓) ประเทศที่ใช้ประเพณีให้สามีภรรยาแยกกินอยู่ร่วมกันเท่านั้น เช่น ประเทศอิตาลีกับสเปน

ตามนี้จะเห็นได้ว่าในส่วนการอยู่ร่วมกันระหว่างสามีภรรยา นั้น นานาประเทศยังถือหลักเกณฑ์ผิดแผกกัน ประเทศที่ถือว่าสมรสเมื่อทำขึ้นแล้ว จะทำลายลงไม่ได้ ก็ไม่ยอมให้พลเมืองของตนทำการอยู่ร่วมกันได้ ประเทศที่ถือว่าสมรสแม้จะได้ทำขึ้นแล้ว จะทำลายเสียก็ได้ ย่อมอนุญาตให้พลเมืองของตนทำการอยู่ร่วมกันได้

แต่ในส่วนประเทศที่ยอมให้พลเมืองของตนทำการอยู่ร่วมกันได้นั้น ยังมีบทบัญญัติผิดแผกกันว่าด้วยเหตุผลที่ควรอนุญาตให้สามีภรรยาทำการอยู่ร่วมกัน กามมิฉาจาร (adultery) ของฝ่ายภรรยา ย่อมเป็นเหตุผลที่สามีจะพึงร้องขอให้ศาลสั่งอยู่ร่วมกันได้ สำหรับประเทศที่ถือสมรสภรรยาเถียวนั้น กามมิฉาจารของฝ่ายสามี อาจเป็นเหตุผลให้ภรรยา ร้องขออยู่ร่วมกันก็ได้ ในบางประเทศเช่นประเทศอังกฤษ กามมิฉาจารของสามีโดยเฉพาะ

ไม่เป็นอันเพียงพอ ส่วนในประเทศญี่ปุ่นกามมิจารของสามีไม่เป็นเหตุผลที่ภรรยาจะร้องขออย่าร้างกันได้ แต่นอกจากกามมิจารแล้ว บางประเทศยังมีบทบัญญัติให้สามีภรรยาพึงอย่าร้างกันโดยอ้างเหตุผลอื่น ๆ ด้วย

กฎหมายขัดกันเพิ่งเกิดขึ้นได้ ๒ ประการ

(๑) เมื่อสามีภรรยามีสัญชาติเดียวกัน และร้องขอทำการหย่ากัน ต่อศาลในอาณาเขตต่างประเทศ

(๒) เมื่อสามีภรรยามีสัญชาติต่างกัน และกฎหมายของประเทศที่แต่ละฝ่ายมีสัญชาติมีบทบัญญัติขัดแย้งกัน

สามีภรรยามีสัญชาติเดียวกันและขอร้องอย่าร้างกันต่อศาลที่คนทั้งสองไม่มีเคหสถาน

(ก) ในปัญหาที่ว่าสามีภรรยาจะอย่าร้างกันได้หรือไม่นั้น จะควรเอากฎหมายของประเทศไหนบังคับใช้ อนุสัญญากรุงเฮกฉบับลงวันที่ ๑๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๐๒ ว่าด้วยการอย่าร้างระหว่างสามีภรรยา ข้อ ๑ บัญญัติไว้ว่า สามีภรรยาจะร้องขอทำการอย่าร้างกันได้ ก็แต่เมื่อกฎหมายของประเทศของตน และกฎหมายในท้องที่ยินยอมตั้งนั้น ตามนี้ถ้ากฎหมายของประเทศของตนไม่ยอมให้ทำการอย่าร้างกันแล้ว ถึงแม้ว่ากฎหมายในท้องที่ยินยอมตั้งนั้น สามีภรรยาจะทำการอย่าร้างกันไม่ได้ ชนชาวอิตาลีหรือชนชาวสเปนที่เป็นสามีภรรยากัน จึงทำการหย่ากันไม่ได้ ไม่ว่าจะอยู่ในอาณาเขตของประเทศไหน กฎหมายเยอรมันกับกฎหมายญี่ปุ่นมีบทบัญญัติไว้โดยเจาะจงเช่นนี้ และกฎหมายฝรั่งเศสกับกฎหมายเบลเยียม ก็ถือหลักการตามนี้โดยปริยาย บางประเทศเช่นประเทศอังกฤษกับสหพันธรัฐอเมริกาให้ใช้กฎหมายของประเทศที่รับพิจารณาคดี คือตามกฎหมายคอมมอนลอ ศาล

ที่มีอำนาจชำระคดีคือศาลในประเทศที่สามมีภรรยาที่มีภูมิลำเนาในขณะที่ร้องขอทำการหย่าร้างกัน และเมื่อรับพิจารณาคดีตามนี้แล้ว ก็ย่อมเอากฎหมายในอาณาเขตบังคับใช้ กฎหมายของประเทศของสามีภรรยาจะมีบทบัญญัติอย่างใดก็ตาม ก่อนใช้ประมวลกฎหมายแพ่งนั้น ประเทศเยอรมันได้เคยใช้หลักการเช่นนี้เหมือนกัน

การรับใช้กฎหมายต่างประเทศย่อมมีเงื่อนไขว่า จะไม่ขัดกับหลักการว่าด้วยความสงบราบคาบหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ประเทศที่ไม่ยอมให้สามีภรรยาทำการหย่าร้างกันนั้น ย่อมถือว่าการหย่าร้างกันนั้นเป็นการขัดกับศีลธรรมอันดีของประชาชน ฉะนั้นถึงแม้ว่ากฎหมายในประเทศของตนจะยอมให้ทำการหย่าร้างกันได้ สามีภรรยาจะทำการหย่าร้างกันในประเทศที่ไม่ยอมให้บุคคลทำการหย่าร้างกันไม่ได้ ตามนี้ศาลในประเทศสเปนจึงจะไม่ยอมสั่งการหย่าร้างระหว่างคนต่างด้าวที่กฎหมายในประเทศของตนอนุญาตให้ทำการหย่าร้างกันได้

(ข) สมมติว่า กฎหมายของประเทศของบุคคลกับกฎหมายในท้องที่อนุญาตให้ทำการหย่าร้างกันได้ ในส่วนเหตุผลที่สามีภรรยาจะทำการหย่ากันนั้น จะควรเอากฎหมายของประเทศไหนบังคับใช้

ในปัญหาข้อนี้ Institute of International Law ในปี ค.ศ. ๑๘๘๘ แนะนำว่าควรจะเอากฎหมายของประเทศที่เกิดขึ้น lex fori บังคับใช้ กฎหมายในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ ถือหลักการดังนี้ แต่เมื่อถือหลักสัญชาติเป็นเกณฑ์แล้ว ความสามารถของบุคคลย่อมต้องเป็นไปตามกฎหมายของประเทศที่บุคคลมีสัญชาติ หากมีเงื่อนไขว่าจะไม่ขัดกับความสงบราบคาบหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน ฉะนั้นในที่นี้เห็นควรถือว่าในส่วนเหตุผลที่ควรอนุญาตให้บุคคลทำการหย่าร้างกันนั้น ควรจะเอากฎหมายของประเทศ

ที่บุคคลมีสัญชาติบังคับใช้จึงจะถูก หากมีเงื่อนไขไว้ว่าบทบัญญัติต่างประเทศนั้นจะไม่ขัดกับความสงบราบคาบหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน แต่ถ้ากฎหมายต่างประเทศบัญญัติให้ใช้ประเพณีซึ่งกฎหมายในอาณาเขตไม่รับรู้แล้ว ศาลในอาณาเขตย่อมไม่รับใช้ประเพณีที่ว่านี้

สามัภรรยา มีสัญชาติต่างกันก่อนสมรส

ตามธรรมตาภรรยาก็จะเปลี่ยนสัญชาติตามสามีในเมื่อได้ทำสมรสระหว่างกันแล้ว แต่กฎหมายในบางประเทศยอมให้สตรีที่ได้ทำสมรสกับคนต่างศาสดามีสัญชาติเดิมอยู่ต่อไป ถ้ากฎหมายในประเทศของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งยอมให้ทำการอยู่ร่วมกันได้ แต่กฎหมายของอีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอมทั้งนั้นแล้ว ก็ย่อมไม่มีเหตุผลประการใดที่จะทำให้ลำเอียงไปทางหนึ่งทางใดในกรณีเช่นนี้กฎหมายเยอรมันกับกฎหมายญี่ปุ่นบัญญัติให้ใช้กฎหมายของประเทศที่สามีมีสัญชาติ ทั้งนี้ทำให้การอยู่ร่วมกันนั้นมีผลแต่ฝ่ายเดียว เมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่มีสิทธิที่จะทำการอยู่ร่วมกันได้แล้ว ก็น่าจะถือว่าการอยู่ร่วมกันนั้นจะทำได้ไม่ได้ แต่เนื่องจากศาลในอาณาเขตต่างๆ มักจะหาอุปบายใช้กฎหมายของตน ถ้าผู้ร้องขอทำการหย่ากันนั้นเป็นพลเมืองของตนแล้ว ศาลมักจะเอากฎหมายในอาณาเขตบังคับใช้ ตามกฎหมายไทยภรรยาย่อมเปลี่ยนสัญชาติตามสามี ศาลเราก็คงจะใช้หลักเช่นเดียวกับกฎหมายเยอรมันและกฎหมายญี่ปุ่น เฉพาะอย่างยิ่งถ้าสามีเป็นคนไทย

สามัภรรยาเปลี่ยนสัญชาติภายหลังสมรส

ก) สามัภรรยาเปลี่ยนสัญชาติทั้งคู่

กฎหมายที่ควรใช้พิจารณาว่าสามัภรรยาจะพึงทำการอยู่ร่วมกันได้หรือไม่ คือกฎหมายของประเทศที่คนทั้งสองมีสัญชาติในขณะที่ร้องขอจะ

ทำการอย่าร้างกันนั้น ทั้งนี้ เป็นสิ่งที่ชักชวนให้บุคคลซึ่งกฎหมายของตน ไม่ยอมให้ทำการอย่าร้างกันไปแปลงชาติในประเทศที่อนุญาตให้สามีภรรยา ทำการอย่าร้างกันได้ แต่ถ้การแปลงชาตินั้นไม่เป็นไปโดยสุจริต คือบุคคล แปลงชาติเพื่อประสงค์จะหย่ากันเท่านั้น โดยไม่คิดจะสละสัญชาติเดิมของตน จริงๆ แล้ว ศาลในประเทศเดิมอาจจะไม่รับรู้ซึ่งการหย่ากันที่ได้ทำขึ้นเนื่อง จากการแปลงชาตินี้ก็ได้

ตามความในอนุสัญญากรุงเฮกฉบับลงวันที่ ๑๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๐๒ ข้อ ๔ การกระทำในขณะที่สามีภรณายังมีสัญชาติเดิมนั้น หาก ไม่เป็นเหตุผลที่จะร้องขออย่าร้างกันได้ตามกฎหมายของประเทศที่บุคคล มีสัญชาติในเวลานั้นแล้ว จะมาหยิบยกขึ้นใช้เป็นเหตุผลร้องขอทำการ อย่าร้างกันภายหลังเมื่อสามีภรรยาได้แปลงชาติแล้วไม่ได้ กฎหมายใน ประเทศสวีตเซอร์แลนด์มีบทบัญญัติตามทำนองนี้ กฎหมายญี่ปุ่นซึ่งใช้ กฎหมายของประเทศที่มีสัญชาติเป็นเกณฑ์ในการอย่าร้างระหว่างสามี ภรรยา ก็อนุโลมตามหลักเกณฑ์เช่นเดียวกัน

ข) สามีภรรยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเปลี่ยนสัญชาติ

ในขณะที่ทำสมรสระหว่างกันนั้น สามีภรรยาเป็นคนสัญชาติเดียวกันหรือภรรยาได้เปลี่ยนสัญชาติตามสามีเนื่องจากสมรส ถ้าหากภายหลัง สามีหรือภรรยาเปลี่ยนสัญชาติแต่ฝ่ายเดียว จะควรเอากฎหมายของประเทศ ไหนบังคับใช้

กฎหมายในประเทศต่าง ๆ ยังมีบทบัญญัติแตกต่างกัน กฎหมาย เยอรมันบัญญัติว่าการเปลี่ยนแปลงสัญชาติของภรรยาจะไม่กระทบกระเทือน ถึงระเบียบการใช้กฎหมายประการใดเลย แต่ถ้าสามีเปลี่ยนสัญชาติเป็นคน เยอรมัน ในส่วนร้องขอทำการอย่าร้างกันนั้นให้เอากฎหมายเยอรมันบังคับใช้

ถ้าสามีได้แปลงชาติเป็นคนต่าง้าว แต่ภรรยายังคงถือสัญชาติเยอรมันอยู่ตามเดิมแล้ว ก็ให้เอากฎหมายเยอรมันบังคับใช้ต่อกัน

ส่วนกฎหมายญี่ปุ่นมีบทบัญญัติให้ใช้กฎหมายของประเทศที่สามีสัญชาติโดยไม่ต้องคำนึงถึงกฎหมายของประเทศของภรรยาเลย แต่ในที่นี้ก็ไม่มีเหตุผลประการใดที่จะชักชวนให้ลำเอียงไปทางกฎหมายของประเทศของสามี หลักการที่ควรใช้นั้นควรจะเป็นการเสมอภาคสำหรับคู่กรณีทั้งสองฝ่าย น่าจะถือหลักการตามอนุสัญญากรุงเฮกฉบับลงวันที่ ๑๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๐๒ ว่าด้วยการอย่าร้างระหว่างสามีภรรยา ข้อ ๘ แห่งอนุสัญญานี้บัญญัติให้ใช้กฎหมายของประเทศที่สามีภรรยามีสัญชาติเป็นสามีครั้งสุดท้าย ถ้ากฎหมายที่ว่านี้ห้ามมิให้สามีภรรยาทำการอย่าร้างระหว่างกัน การเปลี่ยนสัญชาติของสามีหรือภรรยาฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่ทำให้คนผู้นั้นมีสิทธิที่จะร้องขอทำการอย่าร้างกันได้ ถ้าตามกฎหมายที่ว่านี้อนุญาตให้สามีภรรยาทำการอย่าร้างกันได้แล้ว สามีภรรยาคู่นั้นพึงทำการอย่าร้างกันได้ ทั้งนี้ไม่ว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะแปลงชาติเป็นคนสัญชาติอื่นหรือไม่ อนุสัญญากรุงเฮกนี้ ณ บัดนี้ก็ใช้อยู่เฉพาะแต่ในประเทศที่เป็นภาคีแห่งอนุสัญญา ประเทศอื่น ๆ มักจะถือหลักเช่นเดียวกับกฎหมายเยอรมันซึ่งเป็นอุบายที่จะเอากฎหมายในอาณาเขตบังคับใช้

ศาลที่มีหน้าที่พิจารณาการอย่าร้างระหว่างสามีภรรยา

ศาลที่มีหน้าที่รับพิจารณาคดีว่าด้วยการหย่ากัน ก็คือศาลในอาณาเขตที่สามีภรรยามีภูมิลำเนา ถ้าสามีภรรยาไม่มีภูมิลำเนาแห่งเดียวกัน ศาลในอาณาเขตที่จำเลยมีภูมิลำเนา แต่ถ้ากฎหมายในอาณาเขตที่สามีภรรยามีภูมิลำเนาถือว่าสามีภรรยาจะทำการอย่าร้างกันไม่ได้ คู่กรณีก็จำต้องร้องขออย่าร้างกันในประเทศของตน

ที่ว่าศาลในอาณาเขตที่สามิภรรยาผู้มีมิลำเนาหรือที่จำเลยผู้มีมิลำเนาย่อมเป็นศาลที่มีหน้าที่พิจารณาคดีนั้น ไม่แปลว่าศาลอื่นจะไม่มีหน้าที่พิจารณาเลย กฎหมายในอาณาเขตต่าง ๆ พึงมีบทบัญญัติให้ศาลของตนมีหน้าที่พิจารณาคดีระหว่างพลเมือง ไม่ว่าจะผู้มีมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตหรือไม่ ตามความในกฎหมายฝรั่งเศสชนชาวฝรั่งเศสย่อมอยู่ใต้อำนาจศาลฝรั่งเศส ไม่ว่าจะผู้มีมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตฝรั่งเศสหรือไม่ ฉะนั้น ถ้าจำเลยเป็นคนสัญชาติฝรั่งเศสแล้ว ศาลฝรั่งเศสย่อมมีหน้าที่รับพิจารณาคดี และเฉพาะกฎหมายฝรั่งเศสนั้นถ้าหากโจทก์เป็นคนสัญชาติฝรั่งเศสแล้ว ศาลย่อมมีหน้าที่รับพิจารณาคดี ไม่ว่าจำเลยจะเป็นคนต่าง้าวหรือผู้มีมิลำเนานอกอาณาเขตฝรั่งเศสหรือไม่ ตามกฎหมายเยอรมันศาลที่มีหน้าที่พิจารณาคดีเกี่ยวกับการอยู่ร่วมกันนั้น คือศาลของประเทศที่บุคคลมีสัญชาติ แปลว่าตามกฎหมายเยอรมัน ถ้าสามิภรรยาเป็นคนสัญชาติเยอรมันแล้ว การอยู่ร่วมกันต้องร้องขอต่อศาลเยอรมัน กฎหมายยังการถือหลักการเช่นเดียวกัน กฎหมายอังกฤษถือว่าศาลที่มีหน้าที่รับพิจารณาคดีอยู่ร่วมกันนั้น คือศาลในอาณาเขตที่สามิภรรยามีผู้มีมิลำเนาแต่ในเฉพาะประเทศอังกฤษ ถ้าสามิผู้มีมิลำเนาหรือเพียงแต่เคสดานในประเทศอังกฤษแล้ว ศาลอังกฤษจะรับพิจารณาคดีก็ได้

ถ้าจะพูดตามหลักนิยมทั่วไปแล้ว ศาลของประเทศที่สามิภรรยามีสัญชาติย่อมมีหน้าที่พิจารณาคดีอยู่ร่วมกันระหว่างสามิภรรยา ไม่ว่าจะคู่กรณีจะมีผู้มีมิลำเนาอยู่ในอาณาเขตหรือไม่ ถ้าสามิภรรยามีสัญชาติต่างกันแล้วศาลที่รับพิจารณาคดีควรจะต้องเป็นศาลในประเทศที่จำเลยมีสัญชาติ ถ้าในที่นี้โจทก์ร้องขอทำการหย่าร้างกันต่อศาลในประเทศของตน และศาลนั้นย่อมรับพิจารณาคดีเพราะถือตามหลักกฎหมายฝรั่งเศสแล้ว การอยู่ร่วมกัน

กันนั้น จะไม่มีผลในประเทศที่จำเลยมีสัญชาติ และไม่ควรมีผลในประเทศอื่นด้วย

นอกจากศาลในประเทศที่สามีภรรยา มีสัญชาติแล้ว ศาลในอาณาเขตที่สามีภรรยา มีภูมิลำเนา หรือที่จำเลยมีภูมิลำเนา จะรับพิจารณาคดีอย่างไรกันก็ได้ อนุสัญญากรุงเฮก ฉบับลงวันที่ ๑๒ มิถุนายน ค.ศ. ๑๙๐๒ ข้อ ๕ ก้อนุโลมตามหลักการที่ว่านี้ คือศาลที่มีหน้าที่รับพิจารณาคดีมี (๑) ศาลที่มีหน้าที่ตามกฎหมายของประเทศที่สามีภรรยา มีสัญชาติ (๒) ศาลที่มีหน้าที่ในอาณาเขตที่สามีภรรยา มีภูมิลำเนา ถ้าสามีภรรยา มีภูมิลำเนาต่างกัน ศาลที่มีหน้าที่ในอาณาเขตที่จำเลยมีภูมิลำเนา

ถ้ากฎหมายในประเทศที่สามีภรรยา มีสัญชาติบัญญัติให้ศาลในอาณาเขตมีหน้าที่พิจารณาคดีแต่ฝ่ายเดียว แต่กฎหมายในประเทศที่สามีภรรยา มีภูมิลำเนา บัญญัติให้ศาลในอาณาเขตนั้นมีหน้าที่พิจารณาคดีแล้วจะควรปฏิบัติอย่างไร? ในปัญหาข้อนี้อนุสัญญากรุงเฮก ค.ศ. ๑๙๐๒ ข้อ ๕ บัญญัติให้ศาลในประเทศที่สามีภรรยา มีสัญชาติมีหน้าที่แต่ฝ่ายเดียว กฎหมายเยอรมันถือหลักการตามนี้ ถ้าคนต่างคำร้องขอทำการอย่าร้างกันต่อศาลเยอรมันแล้ว ศาลจะรับพิจารณาคดีก็แต่เมื่อตามกฎหมายของประเทศของสามีสืบศาลเยอรมันมีหน้าที่ถึงนั้น ในประเทศที่ไม่มีบทบัญญัติไว้โดยเจาะจงถึงนี้แล้ว ควรจะถือตรงกันข้ามว่าศาลในประเทศที่สามีภรรยา มีภูมิลำเนาเป็นศาลที่มีหน้าที่รับพิจารณาคดีอย่าร้างกันได้ ถึงแม้ว่าศาลในประเทศที่สามีภรรยา มีสัญชาติจะไม่รับรู้ซึ่งคำพิพากษานั้น ศาลในประเทศอื่นก็ควรจะรับรู้ เพราะเป็นการกระทำถูกต้องตามหลักกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล

อสังหาริมทรัพย์

๑. อำนาจศาล

อสังหาริมทรัพย์เป็นส่วนของอาณาเขต ฉะนั้น อาศัยหลักอิสรภาพ ส่วนอาณาเขต กฎหมายที่ใช้บังคับคดีความเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ คือ กฎหมายของประเทศที่อสังหาริมทรัพย์ตั้งอยู่ ตามนี้การซื้อขายหรือการโอนกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ในพระราชอาณาจักร จำต้องเป็นไปตามกฎหมายไทย (ดูประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์มาตรา ๔๕๖) เมื่ออสังหาริมทรัพย์เป็นส่วนของพระราชอาณาจักร กรุงเทพมหานครย่อมมีอธิปไตยวางระเบียบการว่าด้วยลักษณะการในกระบวนนี้ และเมื่อเป็นทรัพย์ที่ตั้งอยู่ในอาณาเขตสยามเป็นนิติ การบังคับบัญชาตกอยู่แก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายสยามเสมอไป

ในเฉพาะคดีเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์หรือการปกครองอสังหาริมทรัพย์นั้น ไม่ใช่แต่จะต้องเอากฎหมายของประเทศที่อสังหาริมทรัพย์ตั้งอยู่บังคับใช้เท่านั้น คดีในกระบวนนี้จำต้องฟ้องร้องต่อศาลในประเทศนั้นด้วย คดีเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินในกรุงเทพมหานครจำต้องฟ้องร้องกันต่อศาลไทย ศาลนอกพระราชอาณาจักร ไม่มีหน้าที่รับพิจารณาคดีเช่นนั้น ศาลไทยก็ไม่มีหน้าที่รับพิจารณาคดีว่าด้วยกรรมสิทธิ์ที่ดินนอกพระราชอาณาจักรทุกอัน แต่ถ้าจำเลยอยู่ในพระราชอาณาจักรในขณะที่คดีเกิดขึ้นแล้ว ในกรณีอันสมควรศาลอาจจะใช้อำนาจบังคับให้จำเลยกระทำการสิ่งใด ๆ เกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์เพื่อความยุติธรรมก็ได้ หากว่าการกระทำเช่นนั้นจะไม่ขัดกับระเบียบการว่าด้วยอสังหาริมทรัพย์ในประเทศที่ทรัพย์นั้นตั้งอยู่ กรณีที่ศาลจะพึงใช้อำนาจเช่นนี้ย่อมเป็นกรณีที่คู่ความได้ทำสัญญาไว้และฝ่ายจำเลยไม่ยอม

ปฏิบัติตามสัญญา หรือเป็นกรณีที่ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งปฏิบัติการเป็นการยุติ-
ธรรมแก่อีกฝ่ายหนึ่ง

อุทาหรณ์ :

ก. นายแสงกับนายสอต่างคนต่างอ้างว่าตนเป็นเจ้าของบ้านหลังหนึ่ง
ในประเทศฝรั่งเศส นายแสงขายบ้านหลังนั้นให้แก่ นายจ้ง นายแสงกับนายสอ
อยู่ในพระราชอาณาจักร นายสอฟ้องนายแสงต่อศาลไทยขอเรียกเงินที่ได้รับ
จากนายจ้ง ศาลไทยไม่มีหน้าที่รับพิจารณาคดี เพราะจะต้องพิจารณาถึง
กรรมสิทธิ์ที่ดินนอกพระราชอาณาจักร

ข. นายมากับนายมีอยู่ในกรุงสยามและทำสัญญาระหว่างกันว่าด้วย
อสังหาริมทรัพย์ในประเทศอังกฤษ นายมาร้องขอต่อศาลไทยให้บังคับนายมี
กระทำตามสัญญา ศาลไทยย่อมมีหน้าที่พิจารณาคดี

ค. นายจันมีอสังหาริมทรัพย์อยู่ในประเทศอังกฤษ นายสมิทเจ้าหนี้
ของนายจันปฏิบัติการในทางทุจริต กระทำให้ศาลในท้องที่ซึ่งขายอสังหา-
ริทรัพย์ของนายจัน แล้วนายสมิทก็ซื้ออสังหาริมทรัพย์นั้นไว้ นายสมิท
เข้ามาในพระราชอาณาจักร ศาลไทยมีอำนาจออกคำสั่งบังคับให้นายสมิท
ยกอสังหาริมทรัพย์นั้นกลับคืนให้นายจัน

๒. ลักษณะและสิทธิในอสังหาริมทรัพย์

เมื่อกฎหมายที่ใช้บังคับอสังหาริมทรัพย์นั้น คือกฎหมายของประเทศ
ที่อสังหาริมทรัพย์ตั้งอยู่ การแยกทรัพย์ออกเป็นอสังหาริมทรัพย์และ
สังหาริมทรัพย์ ก็ย่อมต้องเป็นไปตามกฎหมายของประเทศนั้นด้วย รังผึ้ง
ตามกฎหมายฝรั่งเศสนับเป็นส่วนหนึ่งของอสังหาริมทรัพย์ ตามกฎหมาย
ชอลันคานับว่าเป็นสังหาริมทรัพย์ ฉะนั้น รังผึ้งในดินแดนฝรั่งเศสนับรวม

อยู่ในอสังหาริมทรัพย์ (Civil Code Art. 524) แต่รังผึ้งในดินแดนชอลันดา เป็นสังหาริมทรัพย์ (Dutch Code Art. 953) สิทธิในอสังหาริมทรัพย์จึงเป็นจำนวนปีหรืออีกนัยหนึ่ง สิทธิในอสังหาริมทรัพย์เนื่องจากสัญญาว่าเช่นนั้น กฎหมายอังกฤษตามธรรมดาถือว่าเป็นสังหาริมทรัพย์ (Chattels real) แต่ในเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคลว่าเป็นอสังหาริมทรัพย์

เมื่อลักษณะของอสังหาริมทรัพย์ เป็นไปตามกฎหมายของประเทศที่อสังหาริมทรัพย์ตั้งอยู่แล้ว สิทธิเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ก็ย่อมต้องเป็นไปตามกฎหมายของประเทศนั้นด้วย

กำหนดอายุความที่เกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ก็ย่อมต้องเอากฎหมายของประเทศที่อสังหาริมทรัพย์ตั้งอยู่บังคับใช้ ในกระบวนนี้ควรจะแยกกำหนดอายุความออกเป็นสองประเภท ๑. กำหนดอายุความที่ทำให้ผู้ปกครองมีกรรมสิทธิ์ คือทำลายกรรมสิทธิ์ของเจ้าของเดิม และให้กรรมสิทธิ์แก่ผู้ปกครอง ๒. กำหนดอายุความที่เป็นแต่ห้ามมิให้ฟ้องร้องกันได้ กำหนดอายุความประเภท ๑ นั้น มีความมุ่งหมายชัดแจ้งทำลายกรรมสิทธิ์ของเจ้าของเดิม ฉะนั้น ศาลนอกอาณาเขตย่อมต้องรับรู้เพราะเป็นสิทธิที่มีขึ้นโดยชอบธรรม กำหนดอายุความประเภท ๒ นั้น เป็นแต่ห้ามมิให้ฟ้องร้องต่อศาล ฟังตีความว่าไม่ได้ทำลายกรรมสิทธิ์ของเจ้าของเดิมก็ได้ แท้จริงเมื่อห้ามมิให้เจ้าของเดิมฟ้องร้องต่อศาลแล้ว ผลของการห้ามนี้ก็เท่ากับทำลายสิทธิของเจ้าของเดิม และให้สิทธิแก่ผู้ปกครองเหมือนกัน ผู้ที่ศาลของตนไม่ยอมให้โต้แย้งกรรมสิทธิ์ที่ดินนั้น ก็ไม่พียงนับว่ามีกรรมสิทธิ์ในที่ดินรายนั้น ตามธรรมดากำหนดอายุความประเภทที่ ๒ มักมีผลดังนั้น และในพฤติการณ์เช่นนั้น ก็ควรเอากฎหมายของประเทศที่อสังหาริมทรัพย์

ตั้งอยู่บังคับใช้ แต่ถ้ากำหนดอายุความนั้นมีไว้สำหรับระเบียบการพิจารณา คือนับเป็นส่วนหนึ่งของวิธีพิจารณาแล้ว ถ้าคดีเกิดขึ้นนอกอาณาเขต ศาลที่ชำระคดีไม่จำเป็นต้องปฏิบัติตามนั้น ตามธรรมศาสตร์ที่ชำระคดีก็คือศาลในประเทศที่อสังหาริมทรัพย์ตั้งอยู่นั่นเอง เพราะศาลในประเทศนั้นย่อมเป็นศาลที่มีหน้าที่ชำระคดีที่เกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ เว้นไว้แต่ในกรณีพิเศษที่ศาลนอกอาณาเขตรับพิจารณาคดี โดยใช้อำนาจบังคับให้จำเลยกระทำการเกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์ดังที่ได้อธิบายมาแล้ว

๓. การโอนกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์ *inter vivos*

ความสามารถของบุคคลนั้น สำหรับประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมาย ต้องอนุโลมตามกฎหมายของประเทศที่บุคคลมีสัญชาติ (Pillet & Niboyet p. 469; Weiss p. 522) แต่กฎหมายอังกฤษในที่นี้บัญญัติให้ใช้กฎหมายของประเทศที่อสังหาริมทรัพย์ตั้งอยู่ (Foote p. 250; Westlake p. 220; Dicey p. 543)

ส่วนแบบพิธีการโอนกรรมสิทธิ์นั้น ย่อมต้องเอากฎหมายในประเทศที่อสังหาริมทรัพย์ตั้งอยู่บังคับใช้ นายจึงใคร่จะโอนกรรมสิทธิ์ที่ดินในกรุงสยามให้แก่นายสมิท นายจึงต้องปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามกฎหมายไทยทุกประการ แต่ในส่วนสัญญาที่เกี่ยวกับอสังหาริมทรัพย์นั้น ถ้าหากไม่มีผลโอนกรรมสิทธิ์ในอสังหาริมทรัพย์นั้นแล้ว ควรจะใช้แบบพิธีในถิ่นที่คู่สัญญาได้ทำสัญญาระหว่างกัน (Dicey P. 545; Pillet & Niboyet p. 469) ส่วนการซื้อขายอสังหาริมทรัพย์ในกรุงสยามมาตรา ๔๕๖ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บัญญัติว่า ถ้ามิได้ทำถูกต้องตามกฎหมายและกฎข้อบังคับในการนี้แล้ว การซื้อขายนั้นเป็นโมฆะ

๔. การรับมรดกทางพินัยกรรม

กฎหมายในบางประเทศถือเคร่งครัดว่า นิติกรรมเกี่ยวกับสังหาริมทรัพย์นั้นจำต้องอนุโลมตามกฎหมายในท้องที่ที่สังหาริมทรัพย์ตั้งอยู่ทุกประการ จึงบังคับให้ใช้แบบพิธีพินัยกรรมตามระเบียบกฎหมายในประเทศที่สังหาริมทรัพย์ตั้งอยู่ กฎหมายอังกฤษถือหลักการตามนี้ พินัยกรรมว่าด้วยอสังหาริมทรัพย์ในประเทศอังกฤษนั้น แม้จะทำขึ้นนอกอาณาเขตอังกฤษก็ย่อมต้องอนุโลมตามแบบพิธีอังกฤษด้วย แต่ประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายถือว่า นิติกรรมที่ทำขึ้นถูกต้องตามแบบพิธีในท้องที่ที่นิติกรรมเกิดขึ้นย่อมเป็นนิติกรรมที่สมบูรณ์ แต่ผู้ทำนิติกรรมนั้นจะใช้แบบพิธีของประเทศของตนก็ได้ ศาลของตนย่อมรับรู้พินัยกรรมอันทำขึ้นดังนี้

ส่วนบทบัญญัติในพินัยกรรมนั้น ตามหลักนิยระหว่างประเทศ ย่อมต้องอนุโลมตามกฎหมายในท้องที่ที่สังหาริมทรัพย์ตั้งอยู่ นายเจมส์คนสัญชาติอังกฤษมีอสังหาริมทรัพย์ในประเทศฝรั่งเศส นายเจมส์ทำพินัยกรรมในประเทศสยาม บทบัญญัติว่าด้วยอสังหาริมทรัพย์ในอาณาเขตฝรั่งเศสนั้น จะต้องไม่ขัดกับกฎหมายฝรั่งเศส

๕. การรับมรดกโดยไม่มีพินัยกรรม

ระเบียบการว่าด้วยมรดกในที่นี้ย่อมต้องเอากฎหมายในท้องที่ที่สังหาริมทรัพย์ตั้งอยู่บังคับใช้ นายแสงคนไทยมีอสังหาริมทรัพย์ในประเทศอังกฤษ นายแสงถึงแก่กรรม อสังหาริมทรัพย์นั้นได้แก่ทายาทของนายแสงตามกฎหมายอังกฤษ (คำพิพากษาฎีกาที่ ๕๓๐ พ.ศ. ๒๔๖๘ และที่ ๔๐ พ.ศ. ๒๔๗๑ เป็นคดีก่อนสัญญาฉบับใหม่ทั้งสองคดี)

สังหาริมทรัพย์

สังหาริมทรัพย์เป็นทรัพย์สินที่ไม่อยู่คงที่ มักจะติดตามเจ้าของอยู่เสมอ จึงทำให้เกิดมีหลักกฎหมายว่า *mobilia sequuntur personam* ฉะนั้น ถึงแม้สังหาริมทรัพย์จะตกอยู่นอกอาณาเขตที่เจ้าของมีเคหสถาน กฎหมายที่ใช้บังคับก็คือกฎหมายของประเทศที่เจ้าของมีภูมิลำเนา เว้นไว้แต่ในส่วนการโอนกรรมสิทธิ์ *inter vivos* ซึ่งจำกัดปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎหมายของประเทศที่สังหาริมทรัพย์นั้นตั้งอยู่ในอาณาเขต โดยนิตินัยสังหาริมทรัพย์นับว่าอยู่ในท้องที่ที่เจ้าของมีภูมิลำเนา เฉพาะอย่างยิ่งในคดีที่เกี่ยวกับการแบ่งมรดกผู้มรดกภาพ นายจิ้งคนสัญชาติฝรั่งเศสมีสังหาริมทรัพย์ในประเทศเยอรมัน นายจิ้งมรดกภาพโดยมิได้ทำพินัยกรรมในระหว่างที่ยังมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศอังกฤษ มรดกของนายจิ้งที่เป็นสังหาริมทรัพย์นั้นไม่ว่าจะอยู่ในประเทศไหน ย่อมเอากฎหมายอังกฤษบังคับใช้ เพราะในขณะที่มรดกภาพนั้น นายจิ้งมีภูมิลำเนาในอาณาเขตอังกฤษ ถ้านายจิ้งทำพินัยกรรมไว้ พินัยกรรมนั้นจำเป็นต้องเป็นพินัยกรรมที่มีบทบัญญัติถูกต้องตามกฎหมายอังกฤษด้วย ในที่นี้แม้บทบัญญัติในพินัยกรรมจะขัดกับระเบียบการว่าด้วยการแบ่งมรดกในสังหาริมทรัพย์ ในประเทศฝรั่งเศสก็ดี ถ้าหากไม่ขัดกับกฎหมายอังกฤษแล้ว พินัยกรรมนั้นนับว่าเป็นอันสมบูรณ์

การโอนกรรมสิทธิ์ *inter vivos* นั้น มีลักษณะพาติดึงถึงระเบียบการในอาณาเขตอยู่มาก จึงจำต้องเอากฎหมายของประเทศที่ทรัพย์สินนั้นตั้งอยู่บังคับใช้ ทั้งนี้เพราะเหตุผลสองประการ (๑) การโอนกรรมสิทธิ์มีผลเปลี่ยนแปลงเจ้าของ ถ้าเจ้าของเก่ากับเจ้าของใหม่มีภูมิลำเนาแตกต่างกัน จะเอาภูมิลำเนาของเจ้าของไหนเป็นเกณฑ์ในการเลือกใช้กฎหมาย (๒) กฎหมายที่ควรยกขึ้นบังคับการปกครองทรัพย์สินนั้นก็ควรจะเป็นกฎหมายที่จะ

พึงให้ความปกครองนั้นได้ และกฎหมายที่จะพึงให้ความปกครองนั้นได้ ก็คือกฎหมายของประเทศที่ทรัพย์สินนั้นอยู่ในอาณาเขต

อุทาหรณ์ :

๑) นายแสงคนไทยมีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศสยาม นายแสงถูกขโมยไม้เท้าที่ออกซฟอร์ด และไม้เท้านั้น ได้มีคนขายทอดตลาดให้แก่ นายสมิทในกรุงอังกฤษ ตามกฎหมายอังกฤษนายสมิทได้รับกรรมสิทธิ์เป็นเจ้าของไม้เท้า นายแสงจะร้องขอไม้เท้าคืนไม่ได้

๒) นายสมิทคนสัญชาติอังกฤษมีภูมิลำเนาอยู่ในกรุงสยาม เรือ นายสมิทล่มลงที่ประเทศญี่ปุ่น นายเรือได้ขายสินค้าในเรือนั้นให้แก่ นายโชกิ คนสัญชาติญี่ปุ่น ในพฤติการณ์อันขัดกับกฎหมายอังกฤษและกฎหมายไทย ถ้าการซื้อขายนั้นเป็นอันถูกต้องตามกฎหมายญี่ปุ่นแล้ว นายโชกีย่อมมีกรรมสิทธิ์ในสินค้าที่ตนได้ซื้อไว้

สัญญา

หลักการอันสำคัญคือ ภายในข่ายความอนุญาตแห่งกฎหมาย คู่สัญญาพึงตกลงกันได้ตามใจสมัคร แม้ในการเลือกใช้กฎหมายก็พึงตกลงกันได้

“ข่ายความอนุญาตแห่งกฎหมาย” มีนัยสองประการ (๑) จะไม่ขัดกับกฎหมายที่จะใช้บังคับสัญญา (๒) จะไม่ขัดกับหลักการว่าด้วยความสงบราบคาบของประชาชนในประเทศที่ศาลพิจารณาคดี

เมื่อตกลงกันว่าจะใช้กฎหมายของประเทศนั้น ๆ บังคับตัวสัญญาแล้ว บทบัญญัติในสัญญานั้นก็จำเป็นต้องมีลักษณะถูกต้องตามกฎหมายของประเทศนั้น นายสอทำสัญญากับนายสมิทว่าจะนำสุราเข้าไปในอาณา

เขตอเมริกัน และตกลงกันว่าสัญญา^๕ ให้เอากฎหมายอเมริกันใช้บังคับ
กฎหมายอเมริกันห้ามมิให้นำสุราเข้าไปในอาณาเขตอเมริกัน สัญญา
ระหว่างนายสอกกับนายสมิทจึงเป็นโมฆะ

ในเรื่องสัญญานั้น กฎหมายในบางประเทศเช่นประเทศอังกฤษ
และสหพันธรัฐอเมริกา ถือหลักการทั่วไปว่า สัญญาจะสมบูรณ์ต้องมี
สินจ้าง แต่ประเทศที่ใช้ประมวลกฎหมายเช่นประเทศฝรั่งเศสและสยามใน
เวลานี้ไม่กำหนดให้ต้องมีสินจ้าง ฉะนั้นถ้าจะตกลงใช้กฎหมายของประเทศ
ที่ถือหลักสินจ้างบังคับสัญญาแล้ว สัญญาที่สร้างขึ้นย่อมต้องมีสินจ้างจึงจะ
สมบูรณ์

แม้สัญญาที่สร้างขึ้นจะสมบูรณ์ตามกฎหมายที่คู่สัญญาตกลงจะใช้บังคับ
ถ้าขัดกับหลักการว่าด้วยความสงบราบคาบของประชาชนในประเทศที่ศาล
พิจารณาคดี ศาลในประเทศนั้นย่อมจะถือว่าสัญญานั้นไม่สมบูรณ์ นายสมิท
กับนายจอห์นคนสัญชาติอังกฤษ มีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศอังกฤษ ทำสัญญา
ระหว่างกันว่าจะลักนำฝิ่นเถื่อนเข้ามาในพระราชอาณาจักร นายสมิทไม่
ปฏิบัติตามสัญญา ถ้านายจอห์นร้องฟ้องต่อศาลไทย ศาลย่อมจะถือว่าสัญญา
นั้นไม่สมบูรณ์ เพราะขัดกับหลักการว่าด้วยความสงบราบคาบของประชาชน
ในกรุงสยาม

อนึ่ง บทบัญญัติในตั๋วสัญญาสละสิทธิที่จะฟ้องร้องต่อศาลซึ่งมีหน้าที่
นั้น ศาลนั้นย่อมจะไม่รับรู้ โดยถือว่าเป็นการขัดกับหลักการว่าด้วยความ
สงบราบคาบของประชาชน คนชาวอิตาลีเียนสองคนทำสัญญากันนอก
อาณาเขตอิตาลี สัญญานั้นมีบทบัญญัติว่าคู่สัญญาตกลงจะฟ้องร้องต่อศาล
ต่างประเทศนอกอาณาเขตอิตาลี ก็สละสิทธิที่จะฟ้องร้องต่อศาล

อิตาเลียน ศาลอิตาเลียนถือว่าบทบัญญัติที่ว่านี้ไม่สมบูรณ์ (Bulletin de l'Institut Intermediaire International Oct. 1928 p. 258)

ในการทำสัญญากันนั้น ถ้าคู่สัญญาแสดงเจตนาไว้อย่างชัดเจนว่า ให้เอากฎหมายของประเทศนั้น ๆ ใช้บังคับแล้วก็ยอมไม่ฟังมีปัญหาได้ แต่ตามธรรมชาติคู่สัญญามักจะไม่กล่าวถึงกฎหมายที่จะใช้บังคับสัญญาเลยจึงตกเป็นหน้าที่ของศาลที่จะต้องชี้ขาดว่า ตามพฤติการณ์แวดล้อมกรณีนั้น ควรจะสันนิษฐานว่า คู่สัญญาตกลงจะให้เอากฎหมายของประเทศไหน ใช้บังคับ

นายจอห์นกับนายโจนชนชาวอเมริกัน มีภูมิลำเนาอยู่ในสหปาลีรัฐอเมริกา มาเที่ยวรอบโลกโดยเรืออเมริกัน และพักอยู่ที่กรุงสยาม อาทิตยหนึ่ง ในระหว่างอยู่กรุงสยามนายจอห์นกับนายโจนไปเที่ยวอาบน้ำที่หัวหิน นายโจนว่ายน้ำไม่เป็น ถูกคลื่นซัดออกไปนอกฝั่ง นายจอห์นช่วยไว้ได้ รุ่งขึ้นนายโจนคิดถึงบุญคุณนายจอห์น จึงทำหนังสือสัญญาว่าจะให้เงินนายจอห์น ๑,๐๐๐ เหรียญอเมริกัน ทั้งนี้ เมื่อนายจอห์นกับนายโจนเป็นชาวอเมริกัน มีภูมิลำเนาอยู่ในสหปาลีรัฐอเมริกา กับทั้งมาพักอยู่กรุงสยามเป็นการชั่วคราวเพื่อท่องเที่ยวเท่านั้น และเงินที่จะจ่ายก็แสดงเป็นเงินอเมริกัน จึงควรสันนิษฐานว่าตามพฤติการณ์ดังกล่าวนี้ นายโจนกับนายจอห์นมีเจตนาจะให้เอากฎหมายอเมริกันใช้บังคับ กฎหมายอเมริกันถือหลักว่าสัญญาต้องมีสินจ้าง เมื่อสัญญานี้ไม่มีสินจ้างจึงไม่สมบูรณ์ ตามกฎหมายอเมริกัน นายจอห์นจะเรียกร้องเงิน ๑,๐๐๐ เหรียญจากนายโจนไม่ได้

ถ้าสัญญาไม่มีข้อความแจ่มแจ้งว่า ให้ใช้กฎหมายของประเทศไหน บังคับแล้ว ควรจะสันนิษฐานว่าคู่สัญญาสมัครใช้กฎหมายของประเทศ

ที่ได้ทำสัญญากันในอาณาเขต (lex loci contractus) เฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าการปฏิบัติตามสัญญานั้น กำหนดให้ทำกันในประเทศนั้นด้วย นายสอคนไทย มีภูมิลำเนาอยู่ในประเทศสยามไปเที่ยวที่เมืองบีนัง และในระหว่างอยู่ที่บีนัง ไปตัดเสื้อที่ร้านตัดเสื้อ สัญญาระหว่างนายสอกับร้านตัดเสื้อที่เมืองบีนังนั้น ต้องสันนิษฐานว่าคู่สัญญาสมัครใช้กฎหมายเมืองบีนัง

ถ้าสัญญานั้นทำกันในประเทศหนึ่ง แต่การปฏิบัติตามสัญญาจะต้องทำหรือมีส่วนต้องทำในอีกประเทศหนึ่งแล้วไซ้ ควรจะสันนิษฐานว่าคู่สัญญาสมัครใช้กฎหมายของประเทศหลังนี้คือ lex loci solutionis เฉพาะอย่างยิ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตามสัญญา นายแคงเป็นหนี้นายสมิทที่กรุงปารีส โดยมีความตกลงกันว่านายแคงจะใช้หนี้นายสมิทที่กรุงเทพฯ ดังนั้นควรสันนิษฐานว่าคู่สัญญาสมัครให้เอากฎหมายไทยใช้บังคับสัญญาที่ทำขึ้น ถึงแม้จะไม่ใช้บังคับตัวสัญญาทั่วไป ก็ย่อมให้ใช้บังคับวิธีที่จะใช้หนี้ตามสัญญา

คำพิพากษาของศาลต่างประเทศ

เพื่อความสะดวกและความยุติธรรม นานาประเทศย่อมจะรับรู้ซึ่งคำพิพากษาที่ศาลนอกอาณาเขตได้ตัดสินไปโดยชอบธรรม

วิธีที่จะรับรู้คำพิพากษามีอยู่ ๓ ประการ

๑. โดยศาลในอาณาเขตบังคับให้มีผลคู่กันกับคำพิพากษาของตน

๒. โดยถือว่าคำพิพากษานั้นเป็นหลักฐานแห่งกำเนิดของหนี้

๓. โดยถือว่าคำพิพากษานั้นเป็นหลักฐานแห่งหนี้เดิมที่เป็นมูลโต้แย้งกัน

ประเทศทางคอนติเนนตั้มักจะใช้วิธีที่ ๑ ซึ่งเรียกกันว่า *exequatur* ประเทศอังกฤษและสหพันธรัฐอเมริกาใช้วิธีที่ ๒ บางประเทศเช่น สเปน สเวเดนและนอร์เวย์ ใช้วิธีที่ ๓ ประเทศสยามแม้จะเริ่มใช้ประมวลกฎหมายแล้วก็ยังคงใช้วิธีที่ ๒ ในเวลานี้ กว๊ายเหตุนี้ถ้าผู้ใดใครจะให้ศาลไทยรับรู้คำพิพากษาของศาลนอกพระราชอาณาจักรแล้ว ก็ย่อมต้องฟ้องร้องกันในโรงศาล อ้างว่าจำเลยเป็นหนี้โจทก์เนื่องจากคำพิพากษาของศาลประเทศนั้น ๆ คำพิพากษาของศาลต่างประเทศนั้นมักถือกันว่า ถึงแม้จะทำให้เกิดมีหนี้ขึ้นใหม่ ก็ไม่เป็นอันลบล้างหนี้เดิมซึ่งเป็นมูลแห่งความพิพาทกัน ฉะนั้น โจทก์จะฟ้องจำเลยเช่นเดียวกับในคดีเดิมโดยไม่กล่าวถึงคำพิพากษาของศาลต่างประเทศเลยก็ได้

คำพิพากษาของศาลต่างประเทศที่สมบูรณ์ หรืออีกนัยหนึ่งที่จะมีผลให้ศาลนอกอาณาเขตรับรู้ ย่อมต้องประกอบด้วยข้อความดังกล่าวนี้คือ

๑. ศาลต่างประเทศนั้น เป็นศาลที่มีอำนาจพิจารณาคดีรายที่พิพาทกันไปนั้น ตามคำพิพากษาของศาลฝรั่งเศสว่าด้วยกรรมสิทธิ์ที่ดินในกรุงสยามย่อมไม่สมบูรณ์

๒. คำพิพากษานั้นเป็นการชี้ขาดระหว่างคู่ความ ไม่จำเป็นต้องเป็นคำพิพากษาของศาลสูงสุด

๓. คำพิพากษานั้นไม่ขัดกับหลักการว่าด้วยความสงบราบคาบของประชาชน เช่นไม่ใช่คำพิพากษาคดีอาญา หรือคำพิพากษาที่ได้บังเกิดขึ้นโดยคู่ความใช้กลฉ้อฉลชักจูงให้ศาลพิพากษาไปทั้งนั้นเป็นต้น

THE REVOLUTION OF 1932

After His Majesty's return from the United States of America, His Highness Prince Devawongs Varodhya, the Minister for Foreign Affairs informed Mr. Raymond B. Stevens, a former Congressman of the United States of America, who was then Adviser in Foreign Affairs, and Phya Srivisar, Under-Secretary for Foreign Affairs, that by royal command they were to make a study of this matter and submit their opinion thereon. It had been the desire of His Majesty King Prajadhipok to grant a constitution to the Thai people, who would be given the right to vote for their own representatives in Parliament. Mr. Raymond B. Stevens and Phya Srivisar were of the opinion that the grant of a constitution was praiseworthy and would constitute a step forward in the right direction. Such a step would, however, have to be carefully studied to ensure final success. Although there might have been a movement for the establishment of a constitutional monarchy, the majority of the Thai people at that time did not really understand the responsibility involved in exercising their right of vote. It was felt that an immediate grant of parliamentary suffrage without previous instruction of the people as to the objective of the suffrage and of the parliamentary system would not yield proper result. There should be a period of transition, during which the people might be taught the true meaning of parliamentary suffrage. At that time, the law on municipality was already promulgated. It was suggested that this law should be extended throughout the country to enable the people to familiarise themselves with the method of voting and with the principle of the parliamentary system. In the meantime a sort of temporary House of Representatives should be set up. At that time it was customary for the King to nominate officials who had served the country with distinction to be Privy Councillors. The position was rather honorary and has no particular duties attached to it. King Prajadhipok wanted to make use of the Privy Councillors. He chose 40 of them to become what was called a Committee of the Privy Council. Since the Committee of the Privy Council represented the intelligentsia of the country, it should become the nucleus of the temporary House of Representatives. Representation on the Committee should be enlarged so as to include representatives from the various business and professions. When the people, through practical experience, became ready for parlia-

mentary government, then the Committee of the Privy Council as enlarged to constitute a temporary House of Parliament should be dissolved, to be replaced by an elective House of Parliament. These suggestions were submitted to His Majesty King Prajadhipok through the intermediary of His Highness Prince Devawongs Varodhya, the Minister for Foreign Affairs.

His Majesty was in agreement with the suggestion made and indicated that representative government on the lines suggested might be inaugurated on the 6th April 1932, the date of the 150th anniversary of the foundation of the Chakri Dynasty. Unfortunately, the plan met with certain objections from certain quarters. In the circumstances, His Majesty postponed the date of the granting of the constitution in order to make a further study of the matter. While the King was at Hua Hin making his plan for the grant of the constitution, an event of far-reaching importance occurred the Revolution of June 24, 1932. The gradual introduction of representative government as planned by His Majesty King Prajadhipok never materialised. The old institution of the Privy Councillors was subsequently abolished by the new regime.

Prelude to the Revolution

Just before the Revolution of 1932 the country was hard hit by the world economic depression. The government soon found itself encountering serious economic difficulties. Conditions became worse when the government decided to stay on the gold standard until May 11, 1932, while many other countries, especially those in the sterling area which were Thailand's chief buyers of rice, had already abandoned it. This made Thai rice, the chief export, too expensive in the sterling market, and accordingly, government revenues were further reduced. In the face of a large deficit in the budget, the King had to make a drastic reduction of government expenditures. The Financial Adviser to the Government, advised that the budget of all the ministry should be cut by 25% and this advice was accepted by the government. The King voluntarily reduced the allowance for royal expenses from six million baht to five million baht in 1931, and to three million baht in 1932. As a result of this drastic retrenchment, a large number of officials—both civilian and military—had to leave the government service. This accentuated the discontent of the

people and raised a storm of criticism against the government. It helped to precipitate the impending revolution.

The Inauguration of the Constitutional Era

The Revolution of June 24, 1932, put an end to absolute monarchy. During the first few days of the revolution, the country was governed by a military junta, composed of Colonel Phya Phahol Pholphayuhasena, Colonel Phya Song Suradej, and Colonel Phya Ritthi Akaney.

On June 27, 1932, a provisional constitution was promulgated. The document opened with a statement in Article I that "the highest power of the country belongs to the people." It designated the following individuals and groups of individuals to exercise the power on behalf of the people: namely, the Monarch, the National Assembly, the Commissariat of the People, and the Law Courts. Although the King was recognized as "the highest personality of the country." The Constitution (Article 7) declared that every action of the monarch had to be countersigned by at least one member of the Commissariat of the People. The Crown was also given limited veto over legislation. According to the Constitution, the King could send back to the National Assembly for reconsideration any act with which he disagreed, but the Assembly could override his disapproval by a simple majority vote. The Constitution stipulated that the accession to the throne was to be in accordance with the law on Succession to the Throne with a proviso that it must be approved by the Assembly. In addition, Article 6 of the Constitution declared that the monarch, though he could not be prosecuted in the ordinary law courts for a criminal offence, could in certain circumstances be subject to trial by the Assembly.

The Provisional Constitution designated the National Assembly as the highest legislative organ of the state with authority to legislate in matters of national importance and to dismiss any government officials it deemed unfit. Apart from its exclusive authority to make laws, the National Assembly also had the authority to appoint and dismiss the Commissariat of the People, who were responsible to it in conducting the general affairs of the country. The Commissariat of the People while representing the highest level of decision-making and the centre of initiative in the governmental hierarchies, left the real tasks of conducting the administration to the

cabinet ministers, who were held responsible to them. According to the Constitution, the Commissariat of the People could appoint and dismiss cabinet ministers by its recommendations to the monarch. As to the judicial power, the courts were to be independent deciding all legal matters in accordance with existing laws.

The Constitution stipulated that a truly representative government would be achieved through three successive stages. During the first stage, the Assembly would be composed of seventy members who were to be appointed by the Military Controllers of the country. They were "to exercise power on behalf of the people." The first stage would end within a period of six months or "when the affairs of the country were properly in order." Under the second stage, the Assembly was to be composed of two categories of members viz (1) those who were to be elected by the people from provinces with a population of 100,000 or more, and (2) members of the original National Assembly. The members of these two categories were to be equal in number. The election of the first category members would be based on a system of indirect voting. People in each village were to choose a first representative, who would meet with other village representatives to choose district representatives. The district representatives would then elect the member or members of the National Assembly for their own province. The Constitution stipulated that candidates for first-category membership must pass an examination on politics, according to syllabus of the Assembly. They must also have the recommendation of the original members of the Assembly so that "there will be no doubt as to their behaviour."

In the third stage, the Assembly would then be entirely composed of members directly elected by the people. The Constitution stipulated that this final stage would begin at a time when more than half of the population of the country had completed their primary education, and within a period not exceeding ten years after the Constitution came into force.

The new National Assembly, composed of seventy appointed members, met on June 28, 1932, to choose the President and fourteen other members of the Commissariat of the People. Phya Manopakorn Nitithada was voted President of the Commissariat of the People and upon his recommendation fourteen other committee members were also appointed.

Among these Committee members were Phya Phahol Pholphayahasena, Phya Song Suradej, Phya Ritthi Akaney, Phra Prasas Pitthayayudh, Luang Pradit Manudharm, Luang Pibul Songgram, Luang Sinthu Songgramchai, Nab Phaholyothin, Tua Laphanukrom, Luang Dej Sahakorn, Phya Pricha Cholyudh, Phya Pramuan Wichapoon, and Phya Srivisarvacha. The Committee then recommended to the King the appointment of cabinet ministers.

In the meanwhile a committee was appointed to draft a permanent constitution, and on December 10, 1932, the new Constitution, was promulgated. According to the new Constitution, the King was Chief of State and was given certain prerogatives. He was declared to be the head of the armed forces and the upholder of religion. He could issue royal decrees, proclaim martial law, declare war, make peace, conclude treaties with foreign states, and was vested with the right to grant pardons. He could appoint members of the state council, the new executive body, as well as second-category members of the National Assembly. He could convoke and prorogue regular sessions of the Assembly; and he also had the right to dissolve it. Article 2 of the Constitution stipulated that the King was to exercise sovereign power "in conformity with the provisions of this Constitution;" and Article 57 of the Constitution provided that every law, Royal Script and Royal Command relating to affairs of state must be countersigned by a member of the State Council, who would thereby assume responsibility. The appointment of the President of the State Council and the convocation of extraordinary meetings of the Assembly had to be countersigned by the Speaker of the Assembly.

The character of the legislative body, now call the National Assembly remained basically unaltered. But, the name of the executive body, was changed from the Commissariat of the People to "State Council," and the previous cabinet ministers were also merged in the new executive body. The State Council not only constituted the highest policy-making body, but its members also took charge of all ministries themselves. According to this Constitution, the King appointed the President of the State Council, who in turn selected another fourteen to twenty-four State Councillors, and the State Council was made responsible to the Assembly for the administration of the country. The President and at least fourteen State Council-

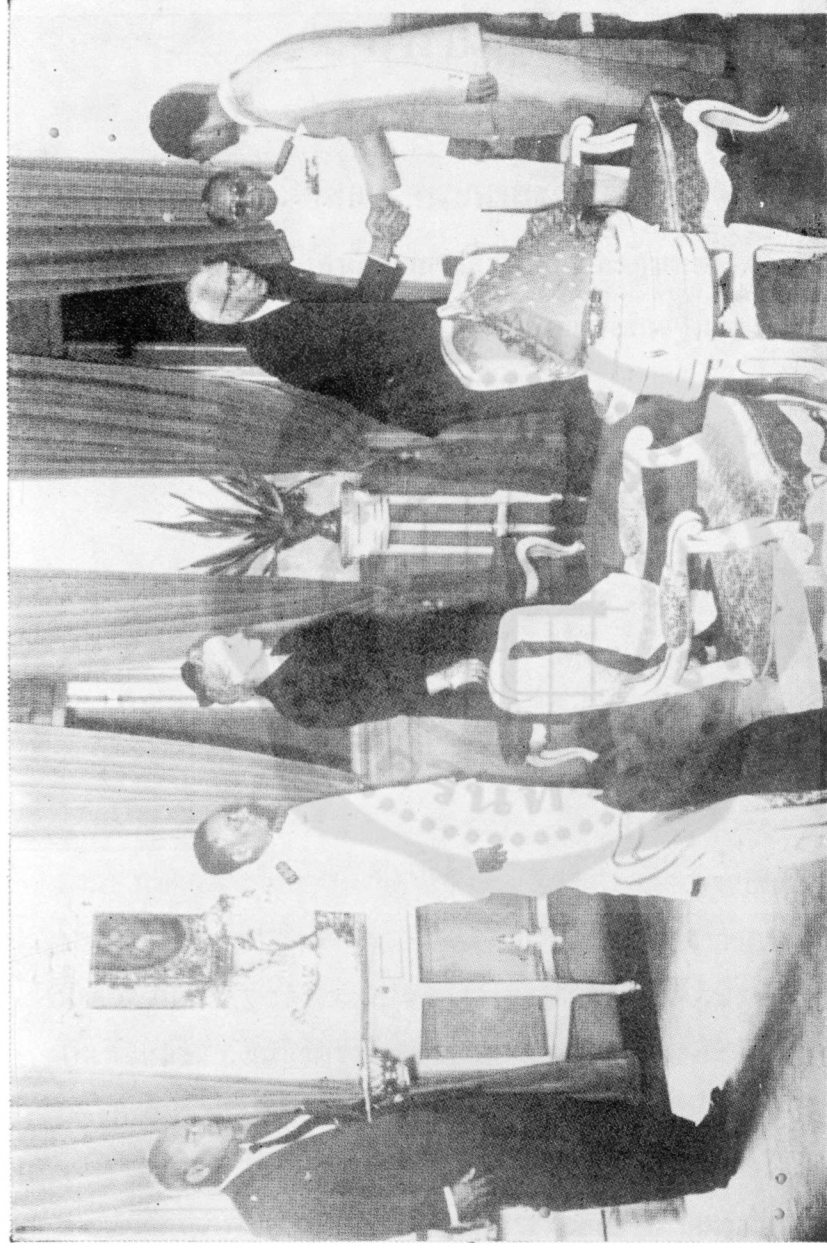
lors had to be selected from among the members of the Assembly, while the rest might be chosen from among persons who possessed special knowledge or experience.

The functions of the State Council and of the National Assembly were similar to those in western parliamentary system. While the Assembly, as the highest organ of the government, was given with the right to dismiss the State Council by a vote of non-confidence. The King on the advice of the State Council had the power to prorogue the regular session of the Assembly as well as to dissolve it for new election. But this provision was to apply only when the Assembly had passed from the first to the second stage of political development. Nevertheless, the dissolution of the Assembly during the second stage, in which there would be two categories of members, would apply only to the first category members who were elected by the people; the second category members would retain their seats throughout the transitional period, regardless of the term of the legislature. At the time when the said Constitution was promulgated, the Assembly was still in the first phase of the revolution, in which there were only appointed members in the Assembly. But the second stage of the revolution in which the Assembly would be composed of two categories of members—half appointed and half elected—was to begin soon after the government could arrange an election throughout the country.

Finally, this Constitution also provided for the declaration of certain rights of the people. Article 12 of the Constitution declared that all citizens were equal before the law, regardless of their social classes. In addition, according to Articles 13 and 14, every citizen was guaranteed freedom of religion and full liberty of his person, abode, property, speech, writing, publication, education, public meeting, association, or vocation.

After the Constitution of December 10, 1932, came into force, the members of the People's Committee resigned to allow for the formation of the State Council. Again, Phya Manopakorn Nitithada was appointed President of the State Council i.e. Prime Minister. This Council was composed of nineteen more cabinet members, including fourteen former members of the People's Committee. During the early period of the revolution, the new regime attempted to introduce some reforms, as evidenced by numerous laws and decrees. In the political and adminis-

trative fields, the former Supreme Council of State and the Privy Council were abolished, and some changes and readjustments in the reorganization of the army were made. A new civil service law was passed to insure a strict functioning of competitive examinations for government service, as well as to draw a distinct line between permanent civil servants and political appointees. The press was given full freedom to make "constructive but not destructive" criticism of the new government. In the economic field, the retrenchment scheme of the former government was continued. To help poor farmers, the land and capitation taxes were abolished, and a law was enacted to forbid landlords to seize the farmers' tools and rice reserved for food and planting as payment of their debts. The salary tax was replaced by a new progressive income tax. In addition, the salary scale of government officials was readjusted in favour of minor officials, whose salaries were now increased, while those of senior officials were relatively reduced. Such was the inauguration of the Constitutional era.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรวัสรวาจา กับ

หลวงสิทธิสยามการ นำนาย โยเซฟ เอ.เอเป ประธานโรตารี่สากล

ประจำป พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๕ และภริยา เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ อาคารโหลนา

การปฏิบัติงาน

ของ

ฯพณฯ พระยาศรีวิสารวาจา

ปลัดบัญชาการสำนักนายกรัฐมนตรี

และประธานคณะที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี

โดย

นายชิน ชุมรม

ใน พ.ศ. ๒๕๐๕ หลังจากที่ ฯพณฯ หลวงวิจิตรวาทการ อดีต ปลัดบัญชาการ สำนักนายกรัฐมนตรี ได้ถึงแก่อนิจกรรมไป เมื่อวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๐๕ อดีต ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี (จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์) ก็ได้แต่ใคร่ครวญที่จะหาบุคคลผู้สมควรมาแทน ฯพณฯ หลวงวิจิตรวาทการ เพราะเห็นว่างานของปลัดบัญชาการในขณะนั้นมีปริมาณมาก นอกจากนั้นจะต้องเป็นบุคคลที่มีความรอบรู้ เปรียบเสมือน “เสนาธิการ” และเป็นบุคคลที่ไว้วางใจได้ เพราะจะต้องสั่งราชการแทน ฯพณฯ นายกรัฐมนตรี ซึ่ง ฯพณฯ หลวงวิจิตรวาทการ ก็ได้พิสูจน์ความสามารถให้เห็นแล้ว ตั้งแต่เริ่มร่วมการปฏิบัติ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๑ จนกระทั่งได้ถึงอนิจกรรม ฉะนั้น ตำแหน่งปลัดบัญชาการนี้จึงมีความสำคัญมาก ทางด้านจิตใจของอดีต ฯพณฯ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ก็ยังอาลัยในตัว ฯพณฯ หลวงวิจิตรวาทการอยู่ ถึงแม้ว่างานจะมีอยู่อย่างมากมาย เพราะว่าไม่มีคนสั่งราชการแทน แต่ก็ได้ทราบตัวบุคคลที่จะมาสั่งราชการแทน ฯพณฯ

หลวงวิจิตรวาทการไว้แล้วว่า บุคคลผู้นั้นคือใคร เพราะ ๖๗ หลวงวิจิตรวาทการได้เคยกราบเรียนไว้ว่า ถ้าท่านเป็นอะไรไป ก็ขอให้โปรดขอร้อง ๖๗ พระยาศรีวิสารวาจาได้รับหน้าที่แทนเถิด เพราะ ๖๗ พระยาศรีวิสารวาจาเป็น “ทั้งนายผู้ที่มีความเที่ยงธรรม เป็นมิตรที่ประเสริฐ และเป็นผู้ที่มีอุปการคุณที่ยิ่งใหญ่แก่ผู้ที่คุ้นเคย” ซึ่ง ๖๗ พระยาศรีวิสารวาจาในขณะนั้น ดำรงตำแหน่งองคมนตรีอยู่ ย่อมเป็นเรื่องยากลำบากมาก ไม่ทราบว่าจะทรงพระมหากรุณาต่อรัฐบาลหรือไม่ในการที่จะขอพระราชทาน ยืมตัว ๖๗ พระยาศรีวิสารวาจา มา ในที่สุดอดีต ๖๗ นายกรัฐมนตรี ก็ได้ตัดสินใจ มีหนังสือกราบบังคมทูลพระกรุณาขอพระราชทาน ๖๗ พระยาศรีวิสารวาจา เพื่อให้มาปฏิบัติงานในหน้าที่ปลัดบัญชาการเมื่อเดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ และก็ได้รับพระราชหัตถเลขาในเดือนเดียวกันนั้นเอง พระราชทานพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้า ฯ ให้ ๖๗ พระยาศรีวิสารวาจา ไปช่วยราชการในสำนักนายกรัฐมนตรี

ในตอนแรก ที่ ๖๗ พระยาศรีวิสารวาจา มาปฏิบัติราชการ ณ สำนักนายกรัฐมนตรีนั้น อดีต ๖๗ นายกรัฐมนตรี ก็ได้ขอพระราชทาน แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งประธานที่ปรึกษานายกรัฐมนตรีก่อน เมื่อเดือน สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ และแต่งตั้งที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี อีก ๓ ฝ่าย มีฝ่ายต่างประเทศ ฝ่ายเศรษฐกิจและการคลัง และฝ่ายวัฒนธรรมประวัติศาสตร์ และโบราณคดี การปฏิบัติงานก็ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย แล้วอดีต ๖๗ นายกรัฐมนตรี ก็มาพิจารณาเห็นว่า ถ้าแต่งตั้งให้ ๖๗ พระยาศรีวิสารวาจา ดำรงตำแหน่งปลัดบัญชาการ อีกตำแหน่งแล้ว นอกจากจะเป็นการแบ่งเบาภาระการสั่งราชการลงได้มาก และการบริหารราชการแผ่นดิน ก็คงจะก้าวหน้าไปอีกมากเช่นเดียวกัน จึงได้ขอพระราชทาน

แต่งตั้งให้ ฯพณ ฯ พระยาศรีวิสารวาท ดำรงตำแหน่งปลัดบัญชาการ
อีกตำแหน่งหนึ่ง ในเดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๕ นั้นเอง

หลังจากที่อดีต ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรี ได้ขอพระราชทานแต่งตั้ง
ให้ ฯพณ ฯ พระยาศรีวิสารวาท ดำรงตำแหน่งปลัดบัญชาการแล้ว ก็ได้มอบ
ความไว้วางใจให้อย่างเต็มที่ งานที่อดีต ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรีห่วงใย
มากที่สุด และได้ขอร้องเป็นพิเศษแก่ ฯพณ ฯ ปลัดบัญชาการคนใหม่ ก็คือ
งานของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ และงานของมหาวิทยาลัย ส่วน
ตำแหน่งต่าง ๆ ที่ ฯพณ ฯ หลวงวิจิตรวาทการ ได้ดำรงอยู่อย่างไรแต่เดิม
ก็ได้มอบให้หมด และยังได้แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งใหม่ ๆ อีก คือ

๑. รักษาการในตำแหน่งเลขาธิการสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ
๒. ประธานคณะที่ปรึกษาส่วนองค์การของรัฐ
๓. ประธานกรรมการสร้างโรงละครแห่งชาติ
๔. ประธานกรรมการเพื่อพิจารณากำหนดวางแผนพัฒนาขนาดใหญ่
๕. เป็นหัวหน้าผู้แทนไทย ต้อนรับนายกรัฐมนตรี ผู้แทนของเลขาธิการสหประชาชาติ ที่เดินทางมาประเทศไทย เพื่อพิจารณา
ปัญหาการขัดแย้งกันระหว่างไทย – กัมพูชา
๖. ประธานกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทย
๗. ประธานกรรมการจัดทำรายงานประจำปีของประเทศ
๘. ประธานกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี
๙. ประธานบรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรม

งานที่ ๖ พณฯ ปลัดบัญชาการคนใหม่ ได้ปรับปรุงเป็นอันดับแรก ตามที่ได้รับมอบหมายนโยบายจากอดีต ๖ พณฯ นายกรัฐมนตรีไว้ก็คือ สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ เพราะปรากฏว่า ตั้งแต่ได้มี พ.ร.บ. สภาความมั่นคงแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๒ ได้ออกมาแล้ว “ให้สำนักงาน สภาความมั่นคงแห่งชาติ มีหน้าที่พิจารณาเสนอคณะรัฐมนตรี ในเรื่อง นโยบายภายใน นโยบายต่างประเทศ และนโยบายการทหารกับการเศรษฐกิจ และอื่น ๆ อันเกี่ยวกับความมั่นคงแห่งชาติให้สอดคล้องต้องกัน เพื่อให้ กิจการทหาร และกระทรวงทบวงกรมและองค์การอื่น ๆ ของรัฐ สามารถ ประสานกันได้อย่างใกล้ชิดเป็นผลดีต่อความมั่นคงแห่งชาติ”

เมื่อ พ.ร.บ. สภาความมั่นคงแห่งชาติ ได้ออกมาเช่นนี้ ทางสำนักงาน ๖ ก็จะต้องมีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานให้เป็นไปตาม พ.ร.บ. สภาความมั่นคงแห่งชาติ จึงได้ทำการขอยืมตัวเจ้าหน้าที่จากกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ มาช่วยปฏิบัติงาน มีข้าราชการกระทรวงกลาโหม กระทรวงการต่างประเทศ กระทรวงมหาดไทย รวม ๒๑ ท่าน ส่วนเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการ ก็ได้ ยืมตัวมาจาก สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรีกองวัฒนธรรม กระทรวง ศึกษาธิการ และกรมศิลปากร รวม ๑๓ ท่าน เพื่อให้การปฏิบัติงานให้เป็น ไปตาม พ.ร.บ. สภาความมั่นคงแห่งชาติทุกประการ

สำหรับการประชุมใหญ่ของสภาความมั่นคงแห่งชาตินั้น ๖ พณฯ หลวงวิจิตรวาทการก็ได้ดำริที่จะให้มีการประชุมกันในเดือน กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๓ แต่ อดีต ๖ พณฯ นายกรัฐมนตรี ไม่ว่าง ในที่สุดการประชุม ก็ต้องเลิกล้มไป และไม่มีการประชุมกันเลยจนกระทั่ง ๖ พณฯ หลวงวิจิตรวาทการได้ถึงแก่อนิจกรรม ฉะนั้น เมื่อ ๖ พณฯ พระยาศรีวิสารวาท ได้ รับมอบหมายงานนี้ ก็ได้จัดให้มีการประชุมใหญ่ สภาความมั่นคงแห่งชาติ

ขึ้นในเดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๗ การประชุมก็สำเร็จสมประสงค์ตามที่
ต้องการทุกประการ ส่วนในด้านการปรับปรุงเจ้าหน้าที่ฝ่ายธุรการ ที่
สำนักงาน ฯ ได้ยืมตัวมาจากกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ นั้น ก็ได้หาทาง
รับโอนมาเป็นข้าราชการของสำนักงาน ฯ จนหมดสิ้น พร้อมทั้งปรับปรุง
ผู้ช่วยปฏิบัติงานที่ยืมตัวมาจากกระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ นั้น เสียใหม่
ให้เหมาะสมกับความสามารถของแต่ละบุคคล และให้เข้ากับงานของ
สำนักงาน ฯ อีกด้วย นอกจากนี้ก็ได้หาทางขยายอัตรากำลังเพื่อให้เจ้าหน้าที่
พอเพียงกับการปฏิบัติงานที่นับวันจะมีปริมาณมากขึ้น และแต่งตั้งผู้ช่วย
เลขาธิการ สภาความมั่นคงแห่งชาติเพิ่มขึ้นจากเดิม ซึ่งมีแต่ผู้ช่วยเลขา-
ธิการฝ่ายบริหารโดยแต่งตั้งผู้ช่วยเลขาธิการ ฯ ฝ่ายนโยบาย และผู้ช่วย
เลขาธิการ ฯ ฝ่ายประสานงาน ทั้งนี้เพื่อให้สำนักงาน ฯ มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น
ซึ่งเรื่องแต่ละเรื่องที่สำนักงาน ฯ ได้พิจารณาผ่านคณะกรรมการร้อยกรอง
งานสภาความมั่นคงแห่งชาติและสภาความมั่นคงแห่งชาติ และเสนอ
คณะรัฐมนตรีไปแล้ว ส่วนใหญ่ก็จะได้รับความเห็นชอบ นับได้ว่า ฯพณฯ
พระยาศรีวิสารวาจา ได้ดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบายที่ได้รับมอบหมาย
จากอดีต ฯพณ ฯ นายกรัฐมนตรี ได้ผลสมตามความมุ่งหมายทุกประการ

สำหรับด้านการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย อดีต ฯพณ ฯ นายกร
รัฐมนตรี ก็ได้มอบหมายให้ ฯพณ ฯ ปลัดบัญชาการ ดำรงตำแหน่ง
อธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในตอนแรกที่จะมีการเปิดมหาวิทยาลัยก็มี
การขลุกขลักบ้าง เพราะว่าเครื่องมือที่จะต้องใช้ในการสอนมีไม่ครบ ก็จำต้อง
จะหยิบยืมจาก คณะวิทยาศาสตร์การแพทย์ จึงทำให้การเปิดมหาวิทยาลัย
เชียงใหม่ได้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย เมื่อ ฯพณ ฯ ปลัดบัญชาการได้
รับตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่แล้ว ก็ได้พยายามที่จะปรับปรุง

ให้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มีความก้าวหน้าทัดเทียมกับมหาวิทยาลัยอื่น ๆ ซึ่งได้ตั้งมาเป็นเวลานานจนเป็นที่รู้จักของชาวไทยทั่วไป โดยได้เจียดเวลาจากจังหวัดพระนครลง ไปปฏิบัติงานที่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประมาณเดือนเศษ ๆ ต่อครั้ง ทั้งนี้เพื่อเป็นกำลังใจแก่บรรดาครูบาอาจารย์ ให้ความเป็นกันเอง ตลอดจนเยี่ยมเยียนทุกข์สุขอาจารย์เหล่านั้นอีกด้วยที่ต้องเดินทางมาปฏิบัติราชการ ณ จังหวัดเชียงใหม่ พร้อมทั้งหาทางสนับสนุนในการเลื่อนชั้นเลื่อนตำแหน่งและร่วมในการทำบุญร่วมกับบรรดาอาจารย์ด้วยทุกครั้ง สุดแต่โอกาสจะอำนวยให้

โดยเฉพาะในตำแหน่งสวัสดิการ ฯ พณ ฯ ปลัดบัญชาการ ก็หาได้ทอดทิ้งไม่ ได้พยายามบอกบุญไปยังผู้ที่มีฐานะดีและใจบุญทั้งหลาย ก็ได้รับความอนุเคราะห์จากผู้มีใจบุญทั้งหลายด้วยดี จึงทำให้ บรรดาอาจารย์ ได้รับช่วยเหลือในตำแหน่งสวัสดิการจาก ฯ พณ ฯ ปลัดบัญชาการด้วยดี ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อตอนเปิดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๗ คร. บัณฑิต คำทอง รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ยังมิได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ปดมาภรณ์ มงกุฎไทย เพราะว่าการติดต่อกับไม่ดีพอ ฯ พณ ฯ ปลัดบัญชาการ ก็ได้กราบบังคมทูล ขอพระกรุณาพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ดังกล่าวแก่ ดร.บัณฑิต คำทอง ในวันเปิดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์นั้นแก่ ดร.บัณฑิต คำทอง ทั้งนี้ นำความปลาบปลื้มมาสู่ข้าราชการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ อย่างสุดหาที่เปรียบมิได้

อนึ่งการสร้าง โรงละครแห่งชาติ ซึ่ง ฯ พณ ฯ ปลัดบัญชาการ ได้รับโอนงานมาจาก ฯ พณ ฯ หลวงวิจิตรวาทการนั้น ฯ พณ ฯ ปลัดบัญชาการ ไม่ค่อยจะสันทัดในเจื่องนั้นนัก แต่ถึงกระนั้นก็ได้พยายามไปตรวจดูความ

เรียบร้อยอยู่เสมอมิได้ขาด จนกระทั่ง ๖๗๖๖ ปลัดบัญชาการ ได้ล้มป่วยลง ด้วยโรคหัวใจ เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๙ และหมอแนะนำให้พักรักษาตัวอยู่ที่บ้าน งานสร้างโรงละครนั้นก็ใกล้จะเสร็จ เพื่อให้ทันกับการรับแขกเมือง ๖๗๖๖ ปลัดบัญชาการ ก็ดำริที่จะให้มีการประชุมคณะกรรมการ ๖๗๖๖ ที่บ้านพัก แต่คณะกรรมการมีความเห็นว่าควรจะได้ประชุมคณะกรรมการที่โรงละครแห่งชาติ จะเป็นการเหมาะสมกว่า เพราะจะได้ตรวจดูความเรียบร้อย อีกครั้งหนึ่ง ก่อนที่โรงละครจะเสร็จเรียบร้อย และส่งมอบให้กระทรวง ศึกษาธิการไป งานสร้างโรงละครแห่งชาติก็สำเร็จไปด้วยดี ทันกับการต้อนรับแขกเมือง

งานชำระประวัติศาสตร์ไทย เป็นงานที่ยากลำบากมาก เพราะหลักฐานต่าง ๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาแตก ได้ถูกเผาเกือบหมด ฉะนั้น พระราชพงศาวดารที่เขียนกันไว้แต่ก่อน ตลอดจนได้มีการชำระกันใหม่ ไปแล้วครั้งหนึ่งเมื่อสมัยรัชกาลที่ ๑ ก็ตาม ก็คงที่จะคลาดเคลื่อนไปจากความจริงไม่ได้ และคณะกรรมการ ๖๗๖๖ ก็มีนโยบายที่จะรวบรวมหลักฐานต่าง ๆ จากต่างประเทศ ที่ได้ทำขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยา มาเปรียบเทียบกับ พระราชพงศาวดารไทย เพื่อพิสูจน์ข้อเท็จจริงอยู่ แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายที่ ๖๗๖๖ ปลัดบัญชาการ ได้มาด่วนถึงแก่อสัญกรรมเสียก่อน แต่คณะกรรมการ ๖๗๖๖ ก็จะพยายามดำเนินการต่อไป ส่วนผลงานของคณะกรรมการนี้ ก็ได้ออกแถลงตามหนังสือ “แถลงงาน ประวัติศาสตร์ เอกสาร โบราณคดี” (ป.อ.บ.) ขณะนี้ได้ออกมาสู่มือประชาชนหลายเล่มแล้ว เพื่อเป็นการเผยแพร่ และให้ผู้ศึกษาและกันคว้าวินิจฉัยเหล่านั้นได้ซื้ออ่านในราคาถูก

เฉพาะงานจัดทำรายงานประจำปีของประเทศ ก็เป็นเรื่องที่มีความยากลำบาก เพราะว่าเป็นการเขียนเรื่องของประเทศไทยในสาขาต่าง ๆ ให้

ต่างประเทศได้ทราบ ว่าประเทศไทยอยู่ที่ไหน มีความเป็นไปอย่างไร และมีการปกครอง การบริหารงานประเทศอย่างไร แต่ก็ได้รับความร่วมมือจากหน่วยราชการเป็นอย่างดี จึงทำให้หนังสือ Thailand Official Year Book 1964 ออกมาสู่มือประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศเป็นครั้งแรก ปรากฏว่าได้รับการสนใจจนไม่มีจะจำหน่าย ส่วนเล่มที่ ๒ เป็นฉบับภาษาไทย ก็ได้มีการปรับปรุงต่อเติมให้ทันสมัยขึ้น และได้ออกมาสู่มือประชาชนชาวไทยแล้วเช่นเดียวกัน ขณะนี้กำลังดำเนินการพิมพ์ Thailand Official Year Book 1968 เล่ม ๓ อยู่ การสูญเสีย ๖ พบว่า ปลัดบัญชาการ ไปเช่นนั้น จึงทำให้คณะกรรมการ ๖ ขาดประธาน ๖ และที่ปรึกษาที่ดีไป แต่คณะกรรมการ ๖ ก็หาได้ยื้อท้อไม่ ยังช่วยกันดำเนินการต่อไป

ส่วนงานจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดีนี้ ก็มีความยากลำบากมากเช่นกัน เพราะบางเรื่องจะต้องเดินทางไปต่างจังหวัด เพื่อถ่ายทำภาพ เช่นศิลาจารึกภาค ๓ บางเรื่องจะต้องอาศัยเอกสารจากต่างประเทศ ซึ่งมีความเก่าแก่ และมีอายุหลายร้อยปี เพื่อนำมาแปลเป็นภาษาไทย เช่น จารึกน่านเจ้า ส่วนผลงานของคณะกรรมการ ๖ นี้ที่ได้จัดพิมพ์หนังสือออกมาสู่มือประชาชน เพื่อเป็นการเผยแพร่เช่นเดียวกับงานของคณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยแล้ว ยังเป็นการรักษาของเก่ามิให้สูญสิ้นไปอีกด้วย หนังสือที่คณะกรรมการ ๖ ได้พิมพ์แล้ว คือ

๑. ประชุมพระราชหัตถเลขาภาค ๑
๒. ประชุมพระราชหัตถเลขาภาค ๒
๓. ประชุมศิลาจารึกภาค ๓
๔. ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนา สมัยอยุธยา ภาค ๑
๕. ประชุมจดหมายเหตุ สมัยอยุธยาภาค ๑
๖. จารึกอาณาจักรน่านเจ้า พ.ศ. ๑๓๐๙

งานในหน้าที่ประธานกรรมการบรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยนั้น มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนกับงานคณะกรรมการ ฯ อื่น ๆ เพราะนอกจากจะเป็นผู้ที่มีความสามารถในการเจรจาแล้ว ยังจะต้องเป็นที่เชื่อถือของ * รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และ ผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย เพราะว่าจะต้องรับทราบนโยบายของทั้งสองท่านดังกล่าวแล้ว แต่ที่สำคัญที่สุดก็คือ จะต้องเป็นบุคคลที่ธนาคารโลกเขาเห็นชอบด้วย งานจึงดำเนินไปด้วยดี ซึ่ง ฯ พณ ฯ ปลัดบัญชาการ ก็ได้กรุณาทางไว้และได้พิสูจน์ความสามารถให้ทางฝ่ายไทยและต่างประเทศทราบแล้วเป็นอย่างดี ขณะนี้บรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมกำลังก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว แต่น่าเสียดายที่ ฯ พณ ฯ ปลัดบัญชาการ ได้มาถึงอสัญกรรมโดยกะทันหันเช่นนี้ แต่ก็เข้าใจว่าคณะกรรมการ ฯ และบรรดาเจ้าหน้าที่ในบรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมก็คงจะรักษาความเจริญไว้ได้ และช่วยกันส่งเสริมความเจริญให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป

งานในหน้าที่ของหัวหน้าผู้แทนไทยต้อนรับนายกัสซิง ผู้แทนเลขาธิการสหประชาชาติ ที่เดินทางมาประเทศไทย เพื่อพิจารณาปัญหาการขัดแย้งระหว่างไทย – กัมพูชา หน้าที่นี้ค่อนข้างจะหนักหน่วงหน่อย เพราะจะต้องนำผู้แทนสหประชาชาติไปตรวจดูสถานที่เกิดเหตุต่าง ๆ เช่น บริเวณเขาพระวิหาร จังหวัดศรีสะเกษ บริเวณหาดเล็ก จังหวัดตราด และบริเวณอรัญประเทศ จังหวัดปราจีนบุรี การเดินทางแต่ละครั้งก็ต้องเดินทางด้วยเครื่องบินเฮลิคอปเตอร์ ซึ่งเสี่ยงต่ออันตรายและเหน็ดเหนื่อยมาก

ตำแหน่งคณะกรรมการ ฯ ต่างๆ ที่ได้รับการแต่งตั้งในสมัย ฯ พณ ฯ นายกรัฐมนตรี (จอมพลถนอม กิตติขจร) ก็มีมากเหมือนกัน คือ

๑. ประธานกรรมการเจรจารายละเอียด เกี่ยวกับการจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียง ๑,๐๐๐ กิโลวัตต์

๒. ประธานกรรมการยกร่าง พ.ร.บ. การตรวจเงินแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๐๖

๓. ประธานกรรมการสินเชื่อการเกษตรแห่งชาติ

๔. ประธานกรรมการพิจารณาปรับปรุงระเบียบว่าด้วยการให้รางวัลแก่ผู้คิดค้น หรือประดิษฐ์ของใหม่ขึ้นใช้ในราชการ

๕. ประธานกรรมการองค์การคุริยางนาฏศิลป์

๖. กรรมการบริหารสภาการศึกษาแห่งชาติ

๗. กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ มหาวิทยาลัยต่าง ๆ

ฯลฯ

งานในหน้าที่ประธานกรรมการพิจารณารายละเอียดเกี่ยวกับการจัดตั้งสถานีวิทยุกระจายเสียง ๑,๐๐๐ กิโลวัตต์ ซึ่งมีความยากลำบาก เพราะว่าการจัดตั้งนี้ ทางสหรัฐอเมริกาได้วางเงื่อนไขไว้หลายประการ จำเป็นจะต้องมีการเจรจาต่อรองกันตามอรรถาศัย ฯพณฯ ปลัดบัญชาการ ก็ได้พยายามเจรจาจนเป็นผลสำเร็จ ทั้ง ๆ ที่ ฯพณฯ ปลัดบัญชาการ ได้ป่วยเป็นโรคหัวใจอยู่ที่โรงพยาบาล แต่เพื่อให้งานที่ได้รับมอบหมายได้ผลสมความมุ่งหมาย จึงได้นัดประชุมคณะกรรมการ ฯ ที่โรงพยาบาล ฯ และสถานีวิทยุกระจายเสียงก็ได้ทำการเปิดเมื่อเดือน มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๑ นี้เอง

งานในหน้าที่ของประธานกรรมการยกร่าง พ.ร.บ. ตรวจเงินแผ่นดิน พ.ศ. ๒๕๐๖ ซึ่งมีความละเอียดมาก เพราะจะต้องพิจารณาทั้งในด้านการปกครอง และด้านอำนาจต่าง ๆ ซึ่งร่างก็ได้พิจารณาเสร็จสิ้นไปแล้ว

งานในหน้าที่ของประธานกรรมการสินเชื่อการเกษตรแห่งชาติงานของคณะกรรมการฯ นี้มีความมุ่งหมายที่จะรวบรวมบรรดาสินเชื่อการเกษตรที่อยู่ท่ามกระหว่งทวงวงการต่าง ๆ ให้มารวมเสียแห่งเดียว โดยจัดตั้งเป็นธนาคารใหม่โดยใช้ชื่อว่า “ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร” ขึ้นอยู่กับกระทรวงการคลังโดยยุบธนาคารสหกรณ์เดิม และได้ติดต่อกับกระทรวงการคลังของบประมาณสำหรับดำเนินการเป็นประเดิม ๑๐๐ ล้านบาท เมื่อคณะกรรมการฯ นี้ได้ดำเนินการเรียบร้อยแล้ว ก็ได้มอบเรื่องทั้งหมดให้แก่ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ได้ดำเนินการต่อไปจนปัจจุบันนี้

งานในหน้าที่ประธานกรรมการพิจารณาปรับปรุงระเบียบว่าด้วยการให้รางวัลแก่ผู้ฝึกกันหรือประกิจฐ์ของใหม่ขึ้นใช้ในราชการ ซึ่งได้พิจารณาให้รางวัลแก่ผู้ฝึกกันของใหม่ไปหลายรายด้วยกัน

งานในหน้าที่ประธานกรรมการองค์การคุรียางกันนาฏศิลป์ กรรมการคณะนี้ถึงแม้ว่าจะมีการประชุมกันน้อยครั้งก็จริงอยู่ แต่รองประธานฯ คือ ท่านอธิบดีกรมศิลปากร ก็ได้ให้เด็กนักเรียน ร.ร. นาฏศิลป์ กรมศิลปากร มาช่วยงานขององค์การนี้ ทำให้องค์การได้ยืนหยัดมาได้ด้วยความเรียบร้อย

ส่วนงานในหน้าที่ของกรรมการฯ ต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่อีกมากมาย ๖๗๖ ๖๗๖ ปลัดบัญชาการ ก็มีได้ทอดทิ้ง คงสนใจและไปประชุมด้วยเสมอมิได้ขาด

โดยเฉพาะตำแหน่งปลัดบัญชาการนั้น นอกจากจะต้องสั่งราชการแทน ๖๗๖ นายกรัฐมนตรีในหน่วยราชการดังต่อไปนี้แล้ว คือ

๑. สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี
๒. สำนักงานคณะกรรมการตรวจเงินแผ่นดิน
๓. สำนักงานคณะกรรมการตรวจสอบการปฏิบัติเกี่ยวกับภาษีอากร

๔. สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมสินค้าส่งออก
๕. สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา
๖. สำนักงานสภาวิจัยแห่งชาติ
๗. สำนักงานสถิติแห่งชาติ
๘. กรมอุตุนิยมวิทยา

ซึ่งเป็นงานประจำ ตลอดจนหน้าที่ประธานกรรมการ ฯ กรรมการ ฯ อีกมากมายคงได้กล่าวแล้ว ฯพณฯ ปลัดบัญชาการ ยังมีงานพิเศษที่นอกเหนือไปจากนี้ อีก เช่น

๑. เป็นที่ปรึกษากฎหมายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
๒. เป็นเลขาธิการสภาการศึกษา
๓. เป็นเลขาธิการมูลนิธิอานันทมหิดล
๔. เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญ

งานในหน้าที่ของเลขาธิการสภาการศึกษา ซึ่งทุกครั้งที่มีการประชุมใหญ่ มิใช่เป็นการประชุมระดับเจ้าหน้าที่ ฯพณฯ ปลัดบัญชาการ ก็ได้สละเวลาไปประชุมทุกครั้งมิได้ขาด นอกเสียจากจะป่วย หรือติดราชการจำเป็นจริงๆ

งานในหน้าที่ของเลขาธิการมูลนิธิอานันทมหิดล นอกจากจะเป็นผู้พิจารณารับรองบุคคลที่เข้าหลักเกณฑ์ที่จะได้รับพระราชทานทุน หลังจากที่ได้ผ่านคณะกรรมการแต่ละฝ่ายได้พิจารณาแล้ว งานของมูลนิธิ ฯ ในด้านอื่น ๆ เช่น แก่ไขระเบียบให้รัดกุม รวมทั้งการแปลภาษาไทยเป็นภาษาอังกฤษ ทั้งนี้ เพื่อให้ชาวต่างประเทศรู้จักทุนนี้ดีขึ้น เพราะในขณะนี้เป็นที่รู้จักกันแต่เฉพาะคนไทยเท่านั้น ฯพณฯ ปลัดบัญชาการ ก็ได้ช่วยแก้ไขและแปลให้จนเป็นที่เรียบร้อย

งานของสภาร่างรัฐธรรมนูญ ซึ่งสภาร่างรัฐธรรมนูญได้พิจารณาเห็นว่า ๖๗ พล.ต.ปชช. นอกจากจะเป็นผู้รู้เรื่องรัฐธรรมนูญดี เพราะก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้มีบทบาทรู้เห็นในเรื่องนี้มา และประกอบเป็นบุคคลที่มีความรอบรู้ในเรื่องของตัวบทกฎหมายเป็นอย่างดีอีกด้วยแล้ว จึงได้ขอร้องให้ไปเป็นตัวแทนของรัฐสภาไทยไปประชุมที่ประเทศญี่ปุ่น การเดินทางไปประชุมในครั้งนั้นทางสภาร่างรัฐธรรมนูญมิได้ให้คนติดตามไปด้วย จึงทำให้ ๖๗ พล.ต.ปชช. ต้องเหน็ดเหนื่อยมาก เมื่อกลับมาเมืองไทยต้องพักรักษาตัวอยู่หลายวัน

งานในสำนักงานเทพศิรินทร์ ๖๗ พล.ต.ปชช. ก็มีได้ทอดทิ้งได้หมั่นไปดูและเยี่ยมเยียนถามทุกข์สุขบรรดาเจ้าหน้าที่ในสำนักงานอยู่เสมอ เพราะว่าอาจจะมีปัญหา หรือเรื่องราวในสมัยก่อนที่จะมาดำรงตำแหน่ง พล.ต.ปชช. เกิดขึ้น

งานประชุมที่ต้องรับผิดชอบในฐานะประธานกรรมการ ๖๗ พล.ต.ปชช. กรรมการต่าง ๆ และงานพิเศษทั้งได้กล่าวแล้ว ๖๗ พล.ต.ปชช. ได้พยายามไปประชุมด้วยทุกครั้งเท่าที่สามารถจะทำได้ ถึงแม้ว่า ๖๗ พล.ต.ปชช. จะได้มีประสบการณ์มาในตำแหน่งต่าง ๆ เช่น เป็นปลัดทูตลงกระทรวงการต่างประเทศ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เป็นอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เป็นอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง เป็นอดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง และเป็นรองนายกรัฐมนตรี นอกจากนั้นยังมีความรู้ทางโหราศาสตร์และทฤษฎีอื่น ๆ อีกด้วยแล้วก็ตาม แต่ ๖๗ พล.ต.ปชช. ก็มีอายุค่อนข้างจะสูง คือ ๗๒ ปี และมีภารกิจของทางราชการที่มีปริมาณมากซึ่งจะต้องรับผิดชอบ ๖๗ พล.ต.ปชช. เป็นบุคคลที่ปฏิบัติงานด้วยความรวดเร็ว และไม่ย่อท้อให้งาน

ต้องมาค้างค้างอยู่ จึงได้อุทิศเวลาให้แก่ราชการในการปฏิบัติราชการให้
 ลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อยเป็นผลดีแก่ทางราชการ ฉะนั้น กว่าจะส่งงาน
 ในหน่วยต่าง ๆ คงได้กล่าวแล้วเสร็จเรียบร้อย ก็กินเวลาถึง ๑๙.๓๐ น.
 หรือบางวันก็ถึง ๒๐.๐๐ น. บางวันก็ถึงเวลา ๒๐.๐๐ น. เฉพาะแทบทุกวัน
 เป็นเวลาถึง ๕ ปีเศษ ก็เป็นของธรรมดาอยู่เอง ที่ร่างกายไม่สามารถที่จะ
 ทำนทานการเจ็บป่วยได้ ๖ พณฯ ปลัดบัญชาการได้ล้มป่วยลงเมื่อปลาย
 พ.ศ. ๒๕๐๘ และทัน พ.ศ. ๒๕๐๙ นายแพทย์ได้ลงความเห็นว่าเป็น
 โรคหัวใจ และโรค Gout ควรจะได้พักผ่อน เพราะถ้าขึ้นทำไปก็จะเป็นการ
 บั่นอายุอย่างแน่นอน ๖ พณฯ ปลัดบัญชาการ จึงได้ขอลาออกจากราชการ
 แต่ ๖ พณฯ นายกรัฐมนตรี ก็หาคนแทนไม่ได้ เพราะหน้าที่ของปลัดบัญชาการ
 ในขณะที่ยังดำรงตำแหน่งอยู่ นอกจากจะช่วยงานของรัฐบาลแล้ว ยังมีหน้าที่
 พิเศษอีกอย่างหนึ่ง คือทำหน้าที่ประสานงานระหว่างรัฐบาลกับองค์พระ-
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้วย ๖ พณฯ นายกรัฐมนตรี จึงอนุญาตให้ลาออก
 จากประธานบรรษัทเงินทุนอุตสาหกรรมและอธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่
 เท่านั้น เพราะทั้ง ๒ หน่วยงานตั้งอยู่นอกบริเวณทำเนียบรัฐบาล โดยเฉพาะ
 อธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จะต้องเดินทางไปปฏิบัติราชการที่เชียงใหม่
 ย่อมไม่เป็นการสะดวก และอนุญาตให้มาปฏิบัติราชการเพียงครึ่งวัน
 ส่วนการพิจารณาให้ลาออกจากราชการเลยมิได้มีการพิจารณากัน

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๑๐-๒๕๑๑ ๖ พณฯ ปลัดบัญชาการแข็งแรงขึ้น
 ๖ พณฯ นายกรัฐมนตรี จึงได้แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่ง ประธานบรรษัทเงิน-
 ทุนอุตสาหกรรม และ อธิการบดีมหาวิทยาลัยเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง จน
 กระทั่ง ๖ พณฯ ปลัดบัญชาการได้ถึงแก่อสัญกรรม

ห้องพระของพระยาศรีสวัสดิราช มีตะเกียงแก้วตามประทีป
อยู่ตลอดเวลา และพระยาศรีสวัสดิราช ได้จัดรูปเทียน พุทธบูชา
สวดมนต์ทุกค่ำเช้าเป็นกิจวัตร

สำหรับเรื่องการทำบุญกุศลนั้น ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่ ๖ พณฯ ปลัดบัญชาการ มิได้ละเลยแม้แต่น้อย ทั้งนี้เพราะจิตของ ๖ พณฯ ปลัดบัญชาการ เป็นกุศลอยู่แล้ว ฉะนั้น เมื่อมีผู้ใดมาขอความอนุเคราะห์ในเรื่องเหล่านี้แล้ว ๖ พณฯ ปลัดบัญชาการก็ได้อนุเคราะห์แก่ผู้มาร้องขอทุกราย เช่น

๑. เป็นผู้อุปการะวัดวชิรธรรมสาริต อำเภอยะโฮง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นวัดของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์

๒. สมทบทุน สร้างวัดวชิราลงกรณ์ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นวัดของสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์

๓. เป็นผู้อุปการะวัดโสมนัสวรวิหาร โดยเฉพาะได้บริจาคเงินซื้อลูกแก้วซึ่งทำจากประเทศญี่ปุ่น สำหรับไว้บนยอดเจดีย์วัดโสมนัสวรวิหาร

๔. สร้างพระอุโบสถ วัดโพธิ์ทองใหญ่ อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด

๕. สร้างโรงเรียนประถมศึกษาบ้านกุดชุม อำเภอกุดชุม จังหวัดอุบลราชธานี

๖. สร้างโรงเรียนประถมศึกษา ที่วัดวิหารแดง อำเภอวิหารแดง จังหวัดสระบุรี

๗. บริจาคเงินซื้อแท่งน้ำให้เป็นสาธารณกุศล ที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

๘. สร้างวัด ศรีวิสารวาจา ที่อำเภอเมือง จังหวัดนครปฐม ส่วนการทำบุญรายเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็มีอยู่เสมอเป็นประจำ ทั้งนี้ก็เพราะ ๖ พณฯ ปลัดบัญชาการ เป็นผู้ประกอบด้วยความเมตตา และยึดถือธรรมเป็นหลัก

จะนั้นในการสูญเสีย วพบว ปลัดบัญชาการ (พระยาศรีวิสารวาจา) ไปในครั้งนี้ ก็เท่ากับเป็นการสูญเสียบุคคลที่มีคุณความดีต่อประเทศชาติ และต่อประชาชนอย่างเอนกอนันต์ รวมทั้งในวงการต่างประเทศด้วย สำหรับองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ก็คงจะเศร้าสลดพระราชหฤทัย เพราะว่าได้ขาดข้าราชการที่จงรักภักดีและเคยรับใช้ใกล้ชิดไป

ที่สุคนธ์ ผลบุญที่ วพบว ปลัดบัญชาการได้สร้างสมไว้ทั้งในทางโลก และทางธรรม คงจะช่วยให้ดวงวิญญาณที่บริสุทธิ์ผุดผ่อง ได้ขึ้นไปสู่ยัง สรวงสวรรค์ด้วยเทอญ.

ภมททรจรภมทภจรจณทร ภ่าภจรจณทร ภจรภจร ภางลนจรภจร ภจรภจรภจร ภจรภจร ภจรภจร ภจรภจร